

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIEADRES: ALBERTSTRAAT 25, 2018 ANTWERPEN

VOORSTELLING VAN HET HOF VAN JUSTITIE VAN DE EUROPESE GEMEENSCHAPPEN

Voordracht gehouden tijdens de studiebijeenkomst van magistraten van de Lid-Staten bij het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen op 15 oktober 1984

door R. JOLIET

*buitengewoon hoogleraar aan de Université de l'Etat à Liège,
rechter in het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen*

I. Inleiding

Onder de vier instellingen waaraan de Lid-Staten van de EG bepaalde soevereine bevoegdheden hebben overgedragen, neemt het Hof van Justitie een zeer opmerkelijke plaats in.

Terwijl er een tijd twee Commissies en een Hoge Autoriteit¹ zijn geweest, was er altijd maar één Hof van Justitie: eerst dat van de EGKS en later vanaf de oprichting van de EEG en de EGA², het gemeenschappelijke Hof voor de drie Gemeenschappen.

Het Hof van Justitie is, evenals de Commissie, de Raad en het Europese Parlement, een instelling, wat maakt dat het onafhankelijk is in zijn organisatie en één administratie heeft die van het Hof alleen afhangt³, hetgeen zeer uitzonderlijk is voor een rechterlijke instantie. Zoals de drie andere instellingen heeft het Hof de taak «de uitvoering van de aan de Gemeenschap opgedragen taken te waarborgen»⁴. Ook al beschikt het Hof over toegewezen bevoegdheden, toch wordt zijn rol op algemene wijze omschreven als het zorgen voor «de eerbiediging van het recht bij de uitlegging en toepassing van dit Verdrag»⁵, zonder dat er verwezen wordt naar bepaalde bronnen waaruit het Hof

zijn inspiratie moet putten⁶. In bepaalde opzichten is het geen Hooggerechtshof, maar in één opzicht is het dit wel: het enige middel om te ontkomen aan de uitlegging door het Hof van het recht, zou de moeilijke weg zijn van herziening van de Verdragen⁷.

In twee kenmerken verschilt het Hof van de traditionele internationale rechterlijke instanties. In de eerste plaats is zijn rechtsmacht verplicht en exclusief voor alle geschillen tussen Lid-Staten (of tussen een Lid-Staat en de Commissie)⁸. In de tweede plaats zijn het zeer vaak particulieren die hun zaak voor het Hof bepleiten, hetzij in rechtstreekse beroepen hetzij in prejudiciële zaken die door nationale rechters naar het Hof zijn verwezen.

De instellingen belast met politieke (het Europese Parlement) en rechterlijke (het Hof van Justitie) controle hebben — op de paradox is reeds vaak gewezen — de integratie veel méér bevorderd dan de twee instellingen waaraan het initiatief en de wetgevende bevoegdheid is opgedragen en die als motor van de Europese opbouw zouden moeten fungeren, te weten de Commissie en de Raad. Door zijn rechtspraak en in het bijzonder door de ontwikkeling van de twee alles bepalende leerstukken van de rechtstreekse werking en van de voorrang⁹, heeft het Hof van Justitie er ontegenzeglijk op beslissende wijze toe bijgedragen, dat het gemeenschapsrecht een werkelijkheid is geworden voor alle burgers.

¹ Tot het Verdrag van Brussel van 8 april 1965 tot instelling van één Raad en één Commissie welke de Europese Gemeenschappen gemeen hebben.

² Zie de Overeenkomst van Rome van 25 maart 1957 betreffende de bepaalde Instellingen welke de Europese Gemeenschappen gemeen hebben.

³ Zie artikel 4, lid 1, EEG-Verdrag.

⁴ Id.

⁵ Zie artikel 164 EEG-Verdrag.

⁶ Hierop wijst G. ISAAC, *Droit communautaire général*, Parijs, 1983, blz. 212.

⁷ Zie G. ISAAC; *op. cit.*, blz. 215.

⁸ Zie de artikelen 169, 170 en 219 EEG-Verdrag.

⁹ Zie *infra* blz. 33-34.

II. Samenstelling, organisatie, werkwijze en procesvoering

1. Samenstelling

Op het ogenblik is het Hof samengesteld uit elf rechters en wordt het bijgestaan door vijf advocaten-generaal¹⁰; na de toetreding van Spanje en Portugal zullen het zonder twijfel dertien rechters zijn en zes advocaten-generaal.

De benoemingsprocedure van de rechters en de advocaten-generaal is gelijk en kenmerkt zich nog steeds in hoge mate door interetisme. De benoeming heeft plaats bij algemene overeenstemming van de regeringen van de Lid-Staten¹¹, dat wil zeggen in de terminologie van de gemeenschapspraktijk, door een besluit van de Vergadering van de Vertegenwoordigers van de regeringen van de Lid-Staten, in het kader van de Raad bijeen. Om niet de indruk te wekken dat de rechters en advocaten-generaal in een afhankelijke positie staan tegenover een andere instelling van de Gemeenschap, is het, zoals men ziet, niet de Raad die hen benoemt. Maar het verschil tussen de Raad en de Vergadering is meer juridisch dan politiek, en in werkelijkheid wordt de Vergadering meestal gehouden na een bijeenkomst van de Raad en nemen dezelfde ministers eraan deel.

De Verdragen zeggen welke eigenschappen de rechters en advocaten-generaal moeten bezitten, maar eisen niet dat zij onderdaan zijn van een van de Lid-Staten. Tot op heden is nooit een onderdaan van een derde staat benoemd. In feite is voor iedere Lid-Staat een rechterspost gereserveerd en elke grote Lid-Staat wordt om beurt uitgenodigd een van zijn onderdanen voor te dragen voor het bezetten van de elfde post. Vier posten van advocaat-generaal worden verdeeld onder de grote staten, terwijl iedere kleine Lid-Staat om beurt een kandidaat voordraagt als vijfde advocaat-generaal. In de praktijk is de voordracht van de staat beslissend en beperken de andere Lid-Staten zich ertoe de hun voorgelegde keuze te bekrachtigen.

Rechters en advocaten-generaal hebben dezelfde rechtspositie, die hun onpartijdigheid garandeert, en beschikken over dezelfde waarborgen voor onafhankelijkheid. Beiden worden zij benoemd voor een periode van zes jaar, die onbeperkt verlengbaar is. Het is in hun functie dat verschillen aan de dag treden.

De advocaten-generaal nemen niet deel aan de beraadslaging en aan de opstelling van de arresten. Hun taak is het Hof terzijde te staan door «in het openbaar in volkomen onpartijdigheid en onafhankelijkheid met redenen omklede conclusies te nemen» aangaande de zaken die aan het Hof zijn voorgelegd¹². Vergelijking met nationale instellingen is gevaarlijk. De advocaat-generaal Lagrange heeft uiteengezet dat de conclusie van de advocaat-generaal, waarin hij zijn mening kan afzetten tegen die van de rechters, een functie vervult die te vergelijken is met die van *dissenting* en *concurring opinions*, zodat men niet dit systeem behoeft de toe te passen¹³. In ieder geval is de advocaat-generaal

het enige lid van het Hof, dat in het openbaar zijn persoonlijke mening mag geven, ja zelfs zijn met de eerdere rechtspraak strijdig gevoelen mag uitdrukken.

2. Organisatie

a) De president van het Hof

Het staat aan de rechters uit hun midden voor drie jaar (verlengbaar) de president van het Hof te kiezen¹⁴. Hij «leidt de werkzaamheden en de diensten van het Hof; hij presideert de zittingen, alsmede de beraadslagingen in raadkamer¹⁵.» De president heeft in het bijzonder de taak de rechter-rapporteur te benoemen, de termijnen vast te stellen waarbinnen de verschillende proceshandelingen moeten worden verricht, en de zittingsrol vast te stellen. De president heeft ten slotte rechterlijke bevoegdheid inzake voorlopige maatregelen, opschorting van de uitvoering van bestreden handelingen en opschorting van tenuitvoerlegging van arresten.

b) De medewerkers van de rechters en de advocaten-generaal

Behalve over twee secretaressen beschikt iedere rechter en advocaat-generaal over twee gekwalificeerde juristen, in het algemeen voor een bepaalde tijd aangesteld, om hen bij de voorbereiding van de zaken terzijde te staan. Dit zijn de referendarissen die een doorslaggevende taak vervullen bij de voorbereiding van het werk van de rechter of de advocaat-generaal.

c) De griffie en de administratie van het Hof

De rechters en de advocaten-generaal benoemen de griffier voor een periode van zes jaar; hij is herbenoembaar¹⁶. De griffier vervult een reeks taken met betrekking tot de procesvoering.

Het Hof beschikt over een administratie van bijna vijfhonderd ambtenaren (bibliotheek, documentatie en onderzoekdienst, informatiedienst, vertaal- en tolkdienst).

Naast zijn eigenlijke taken in verband met de rechtspraak is de griffier belast met de leiding van de administratie onder toezicht van de president¹⁷. De belangrijkste administratieve beslissingen worden echter tijdens de vergaderingen van rechters en advocaten-generaal genomen in aanwezigheid van de griffier, die een raadgevende stem heeft.

3. Werkwijze

a) Voltallige samenstelling en kamers

Het Hof van Justitie komt gewoonlijk in voltallige zitting bijeen. Volgens de Verdragen is het echter toegestaan

¹⁰ Zie de gewijzigde artikelen 165 en 166 EEG-Verdrag.

¹¹ Zie artikel 167, eerste alinea, EEG-Verdrag.

¹² Zie artikel 166, tweede alinea, EEG-Verdrag.

¹³ M. LAGRANGE, «La Cour de justice des Communautés européennes: du Plan Schuman à l'Union européenne», in *Rev. trim. drt. eur.*, 1978, blz. 6.

¹⁴ Artikel 167, in fine, EEG-Verdrag.

¹⁵ Artikel 8 van het Reglement voor de procesvoering, PB 1982, C 39/1.

¹⁶ Artikel 168 EEG-Verdrag en artikel 12, § 4, van het Reglement voor de procesvoering

¹⁷ Artikel 23 van het Reglement voor de procesvoering.

kamers van drie en vijf rechters samen te stellen om bepaalde categorieën zaken af te handelen¹⁸. Sedert 1982 zijn er drie kamers van drie rechters en twee kamers van vijf rechters. Wanneer het Hof in voltallige zitting bijeenkomt, is het quorum zeven rechters; voor de kamers is het drie¹⁹.

De voltallige samenstelling is voorgeschreven voor zaken die bij het Hof aanhangig zijn gemaakt door een Lid-Staat of door een instelling. Zij is eveneens voorgeschreven voor prejudiciële zaken, behalve in de gevallen waarin het Reglement voor de procesvoering de bevoegdheid in deze zaken aan de kamers toekent²⁰.

Het Reglement voor de procesvoering (artikel 95) regelt de verwijzing naar de kamers op de volgende manier.

Beroepen ingesteld door ambtenaren komen *automatisch* voor een kamer die het Hof hiertoe ieder jaar aanwijst.

Beroepen ingesteld door natuurlijke of rechtspersonen (tot nietigverklaring, wegens nalaten, en tot schadevergoeding) kunnen aan een kamer worden toegewezen «in de mate waarin de moeilijkheid of het belang van de zaak of bijzondere omstandigheden niet vorderen dat het Hof in voltallige zitting beslist.»

Hetzelfde geldt voor de prejudiciële zaken. Niettemin is voor deze twee groepen zaken verwijzing naar de kamers uitgesloten wanneer een Lid-Staat of een instelling die partij is in het geding, om behandeling van de zaak in voltallige zitting heeft gevraagd.

De beslissing om een bepaalde zaak aan het Hof in voltallige zitting voor te behouden dan wel naar een kamer te verwijzen, wordt door het voltallige Hof genomen na afloop van de schriftelijke procedure, gezien het door de rechter-rapporteur uitgebrachte voorlopige rapport en de advocaat-generaal gehoord. Er bestaat een steeds sterker wordende tendens om beroepen die zijn ingesteld door ondernemingen op het gebied van het mededingingsrecht, naar de kamers te verwijzen. De kamer kan een zaak die haar is toegewezen, steeds naar het Hof terugwijzen.

In 1983 zijn op een totaal van 151 arresten 100 arresten door kamers gewezen (23 door de kamers met vijf rechters en 77 door de kamers met drie rechters).

b) De rechter-rapporteur

De rechter-rapporteur, die voor iedere zaak door de president wordt aangewezen zonder dat rekening wordt gehouden met enige vorm van specialisatie, heeft een zeer belangrijke taak. Hij houdt zich meer in het bijzonder met een bepaalde zaak bezig en wel op de volgende manier.

Aan het einde van de schriftelijke procedure stelt de rechter-rapporteur een voorlopig rapport op voor het Hof, waarin hij het probleem en de argumenten van partijen uiteenzet. Hij stelt eventueel maatregelen van instructie voor, alsmede eventuele verwijzing naar een kamer²¹.

De rechter-rapporteur is ook belast met het opstellen van het rapport ter terechtzitting, waarvan de voorlezing de

eerste fase is van de mondelinge behandeling²². Het rapport ter terechtzitting bevat een uiteenzetting van de feiten, van het procesverloop tot de mondelinge behandeling, en van de conclusies, middelen, opmerkingen en argumenten van partijen. Onder voorbehoud van wijzigingen op voorstel van partijen, wordt dit rapport het feitelijk gedeelte van het arrest.

Hoewel geen enkele bepaling in het Reglement voor de procesvoering dit zegt, is de belangrijkste taak van de rechter-rapporteur het opstellen van een ontwerp van de rechts-overwegingen. Hij maakt dikwijls verschillende teksten: inleidende aantekening voor de beraadslaging, eerste ontwerp, tweede ontwerp, enz. De rechter-rapporteur moet het ontwerp voor het arrest opstellen in overeenstemming met de instructies van de meerderheid die zich bij de beraadslaging heeft gevormd. Hij kan niet verzoeken van de zaak te worden ontlast wanneer de meerderheid afwijkt van de voorstellen die hij heeft gedaan.

c) Procestaal

De procestaal is de taal die moet worden gebruikt in de schriftelijke stukken en pleidooien van partijen alsmede in de processen-verbaal en de beslissingen van het Hof. Het is een van de zeven officiële talen van de Gemeenschap. In prejudiciële zaken is de procestaal de taal van de nationale rechter die zich tot het Hof wendt. In rechtstreekse beroepen wordt de procestaal in beginsel vrij gekozen door de verzoeker. Als de verweerder echter een Lid-Staat is of een natuurlijke of rechtspersoon die de nationaliteit heeft van een Lid-Staat, is de procestaal de officiële taal van die staat. Voorts kan het Hof, in afwijking van de juist genoemde regels, op verzoek van een van de partijen toestaan dat een van de zeven andere talen geheel of gedeeltelijk gebruikt wordt²³.

4. Procesvoering

De procesvoering is gemengd: zij is zowel schriftelijk als mondeling²⁴.

In *rechtstreekse* beroepen omvat de schriftelijke procedure de uitwisseling van het verzoekschrift van de verzoeker en van het verweerschrift van de verweerder (Lid-Staat of instelling). Iedere partij heeft het recht een aanvullende memorie in te dienen, conclusie van repliek voor de verzoeker, conclusie van dupliek voor de verweerder²⁵. De termijnen waarbinnen het verweerschrift, de conclusies van repliek en dupliek moeten worden ingediend, worden vastgesteld door de president²⁶. Na afloop van de schriftelijke procedure kan het Hof beslissen over te gaan tot maatregelen van instructie (verschijning in persoon van partijen; verzoek om inlichtingen en overlegging van stukken; getui-

²² Artikel 28, derde alinea, van het Protocol betreffende het Statuut van het Hof van Justitie van de E.G.

²³ Artikel 29, §§ 1 en 2, van het Reglement voor de procesvoering.

²⁴ Artikel 18 van het Protocol betreffende het Statuut van het Hof van Justitie van de E.G.

²⁵ Artikel 41, § 1, van het Reglement voor de procesvoering.

²⁶ Artikel 41, § 2, van het Reglement voor de procesvoering.

¹⁸ Artikel 165, tweede alinea, EEG-Verdrag.

¹⁹ Artikel 15 van het Protocol betreffende het Statuut van het Hof van Justitie van de E.G.

²⁰ Artikel 165, derde alinea, EEG-Verdrag.

²¹ Artikel 95, §§ 1 en 2, van het Reglement voor de procesvoering.

gen; deskundigenonderzoek; plaatsopneming)²⁷. Gelet op deze bevoegdheid is de behandeling voor het Hof dikwijls aangeduid als inquisitoir. De mondelinge behandeling omvat de lezing van het door de rechter-rapporteur voorgelegde rapport (in werkelijkheid wordt dit rapport niet voorgelezen, maar eenvoudig enkele dagen vóór de zitting aan partijen toegezonden, zodat zij hun opmerkingen aan het begin van de zitting kunnen maken) en vervolgens het horen door het Hof van de pleidooien van partijen en van de conclusie van de advocaat-generaal^{27bis}.

In *prejudiciële* zaken heeft de schriftelijke procedure geen tegensprekelijk karakter. De Lid-Staten, de Commissie en in voorkomend geval de Raad alsmede de partijen in het hoofdgeding zijn bevoegd schriftelijke opmerkingen in te dienen²⁸, maar uitwisseling van memories kan niet plaatshebben. De Commissie maakt altijd schriftelijke opmerkingen, de Raad alleen wanneer de geldigheid van een zijner handelingen wordt betwist; de frequentie waarmee de Lid-Staten opmerkingen indienen, verschilt van staat tot staat. De schriftelijke procedure wordt ook hier gevolgd door een mondelinge behandeling, in de loop waarvan de partijen in het hoofdgeding en ook de Commissie op elkaars opmerkingen kunnen reageren, waardoor de procedure toch wel *enigszins* een tegensprekelijk karakter krijgt.

Zowel in *prejudiciële* zaken als in rechtstreekse beroepen worden door de rechters en de advocaat-generaal tijdens de mondelinge behandeling vaak vragen gesteld aan de advocaten van partijen en aan de gemachtigden van de instellingen of van de Lid-Staten. De gegeven antwoorden zijn dikwijls leerzamer dan de pleidooien zelf.

III. De bevoegdheden van het Hof van Justitie

Hier worden enkel de bevoegdheden behandeld die het EEG-Verdrag aan het Hof verleent. Deze zijn de belangrijkste. Bovendien wordt abstractie gemaakt van de zogenoemde consultatieve bevoegdheid van het Hof inzake de voorafgaande controle van de verenigbaarheid van externe akkoorden met het EEG-Verdrag (artikel 228, lid 1, tweede alinea, EEG-Verdrag).

Deze beperkingen in acht genomen, rijst het probleem hoe men de bevoegdheden van het Hof moet beschrijven. Dient men zich te houden aan de volgorde van de bepalingen in het Verdrag zelf (artikel 164, artikel 169-186)? Of moet men daarentegen proberen een systematisch beeld te geven en pogen de bepalingen in soorten in te delen? Aan de tweede methode geef ik de voorkeur. Maar daarmee zijn nog niet alle problemen opgelost. Er zijn immers verschillende systemen van klassificatie mogelijk: naar de aard van de bevoegdheden (constitutionele, internationale, administratieve) of naar de rechtsmacht van het Hof (volledig beroep, beroep tot nietigverklaring, beroep tot het verkrijgen van een declaratieve uitspraak). Ik moet u bekennen deze klassificaties niet erg verhelderend te vinden. Die welke be-

rust op de functie van de verschillende rechtsmiddelen, laat naar mijn gevoel nog het best het communautaire rechtstelsel in zijn algemeenheid begrijpen.

De bevoegdheden van het Hof groeperen zich rondom drie hoofdpunten:

1. het Hof ziet toe op een juiste toepassing van het gemeenschapsrecht door de nationale autoriteiten en rechters door middel van de interpretatieve uitspraken die zij op verzoek van laatstgenoemden doet; dit is wat ik *brevitatis causa* wil noemen het toezicht op de toepassing van het gemeenschapsrecht;
2. het Hof oefent toezicht uit op de wettigheid van de handelingen van de gemeenschapsinstellingen die wetgevend en uitvoerende bevoegdheid hebben;
3. ten slotte kan het Hof de niet-nakoming van het gemeenschapsrecht door de Lid-Staten vaststellen.

A. Het toezicht op de juiste toepassing van het gemeenschapsrecht en de prejudiciële verwijzing ter uitlegging daarvan

De *prejudiciële* verwijzing ter uitlegging, ingesteld door artikel 177 EEG-Verdrag, is het middel tot controle op de juiste toepassing van het gemeenschapsrecht door de nationale autoriteiten en rechters.

Voor een goed begrip van de taak van de nationale autoriteiten en rechters, is het van belang te weten dat de toepassing van het primaire en afgeleide gemeenschapsrecht op het concrete geval veelal wordt overgelaten aan de nationale autoriteiten. Dit is wat men het systeem van indirect of gedecentraliseerd bestuur noemt, zulks in tegenstelling tot het systeem van direct of gecentraliseerd bestuur²⁹.

In het kader van de EEG wordt dit laatste systeem bijna alleen maar toegepast op het gebied van de voor de ondernemingen geldende mededingingsregels (artikelen 85 en 86); op dit gebied is het de Commissie die ontheffingsbeschikkingen en negatieve verklaringen geeft, overtredingen vaststelt en beboet en bevel geeft tot beëindiging van inbreuken: allemaal individuele beschikkingen, die tot ondernemingen zijn gericht.

In alle andere sectoren overheerst het systeem van indirect beheer. Zo vindt op handelsgebied de toepassing en de controle aan de grenzen van de Gemeenschap van alle handelsregelingen, en dus niet alleen van de douanerechten van het GDT, plaats door de nationale douanediens. Evenzo wordt de gemeenschappelijke ordening van de landbouwmarkten niet door de Commissie beheerd, maar door de daartoe opgerichte of aangewezen nationale organen. Daarbij gaat het om het geheel van concrete interventies tot regulering van de markten (aan- en verkoop, opslag, uit de markt nemen, distillatie), maar vooral om de berekening en uitbetaling van allerlei uitgaven (exportrestituties, premies, vergoedingen). Zo worden ook de arbeidsmarkt en de sociale zekerheidsinstellingen beheerd door de bevoegde nationale organen. Dit kan ook niet anders, wanneer men een reusachtige gemeenschapsadministratie wil vermijden,

²⁷ Artikel 45 van het Reglement voor de procesvoering.

^{27bis} Artikel 18 van het Protocol betreffende het Statuut van het Hof van Justitie van de E.G.

²⁸ Artikel 20, tweede alinea, van het Protocol betreffende het Statuut van het Hof van Justitie van de E.G.

²⁹ Zie voor deze begrippen H.W. RENGELING, *Rechtsgrundsätze beim Verwaltungsvollzug des europäischen Gemeinschaftsrechts*, Keulen, 1977, blz. 9, en G. ISAAC, *op. cit.*, blz. 199 e.v.

die zou moeten toezien op de naleving van de verordeningen en het nemen van individuele maatregelen. Zoals men zeer juist heeft opgemerkt, beschikt de Commissie slechts over een administratie die regelingen ontwerpt, maar deze niet rechtstreeks uitvoert.

Op de gebieden waarop men gebruik maakt van het systeem van indirecte administratie, moest worden voorkomen dat de geweldige inspanning tot eenmaking bij het stellen van regels, niet werd tegengewerkt door de toepassing ervan. Twee oplossingen waren mogelijk. Een *hiërarchische* oplossing, waarbij men tegen beslissingen van de nationale rechters in beroep zou kunnen gaan bij het Hof van Justitie zelf, dat zo tot Hooggerechtshof zou zijn geworden. Deze oplossing zou van de nationale en de communautaire rechterlijke macht één geheel hebben gemaakt. Men heeft echter een andere oplossing gekozen. Men heeft de voorkeur gegeven aan het systeem van «samenwerking, dat een verdeling van functies inhoudt tussen de gemeenschapsrechter en de nationale rechter in het belang van een goede toepassing en eenvormige uitlegging van het gemeenschapsrecht in alle Lid-Statens»³⁰: het is het systeem van prejudiciële vragen en uitlegging, zoals voorzien in artikel 177.

De functie van de prejudiciële verwijzing is duidelijk: «artikel 177 is van wezenlijk belang voor het behoud van het gemeenschapskarakter van het door het Verdrag ingestelde recht en heeft tot doel onder alle omstandigheden aan dit recht dezelfde werking te geven in alle staten van de Gemeenschap»³¹. De aard van de procedure is door het Hof in het licht gesteld toen het overwoog dat artikel 177 instelde «een directe samenwerking tussen het Hof van Justitie en de nationale rechters door een niet-contentieuze procesgang, die buiten ieder initiatief van partijen staat en in de loop waarvan deze laatste alleen maar worden uitgenodigd hun mening te geven»³².

Zoals ik in het begin heb gezegd, is dit systeem een onderdeel van het toezicht op de toepassing van het gemeenschapsrecht door de nationale autoriteiten en rechters. Wanneer iemand zich erover beklaagt dat het gemeenschapsrecht onjuist is toegepast door de nationale overheid — en dat los van een mogelijk conflict tussen een nationale regel en een gemeenschapsregel — stelt hij een vordering in voor de bevoegde nationale rechter en verzoekt deze om het Hof van Justitie om uitlegging te vragen. Gaat de rechter niet op dit verzoek in, dan zal hij dit in hoger beroep herhalen, en ten slotte zal de nationale rechter in hoogste instantie verplicht zijn zich met een uitleggingsvraag tot het Hof van Justitie te wenden.

Artikel 177 maakt namelijk onderscheid tussen nationale rechters wier beslissingen vatbaar zijn voor hoger beroep, en nationale rechters wier beslissingen dat niet zijn. De eersten zijn bevoegd naar het Hof van Justitie te verwijzen, zowel in kort geding als in de hoofdzaak³³, en zowel in

tegensprekelijke als in andere procedures³⁴, zolang het maar om een werkelijk geschil gaat³⁵. De rechters in hoogste instantie zijn tot verwijzing verplicht.

De verwijzingsverplichting die op de hoogste rechters rust, is evenwel niet absoluut. Er zijn, zoals blijkt uit het recente arrest-*Cilfit*³⁶, drie uitzonderingen op.

In de eerste plaats is een rechter, ook de hoogste, niet gehouden te verwijzen, wanneer de vraag niet ter zake dienend is, dat wil zeggen «wanneer het antwoord erop, hoe het ook luidt, geen invloed kan hebben op de oplossing van het geschil»³⁷.

In de tweede plaats, «wanneer de opgeworpen vraag zakelijk gelijk is aan een vraag welke reeds in een gelijksoortig geval voorwerp van een prejudiciële beslissing is geweest», «kan het gezag van een door het Hof reeds krachtens artikel 177 gegeven uitlegging deze verplichting van haar grond beroven en derhalve van haar inhoud ontdoen»³⁸. Maar de hoogste rechter blijft volstrekt vrij om zich tot het Hof te wenden indien hij dit wenselijk acht. Dit zal het geval zijn wanneer hij hoopt dat het Hof van Justitie, dat niet gebonden is aan zijn eerdere beslissingen, terugkomt op een eerder gegeven uitlegging. Natuurlijk moet hij goede argumenten hebben voor zijn verzoek.

De derde uitzondering op de verplichting tot verwijzing wordt gevormd door wat men noemt de theorie van de *acte clair*: «de toepassing van het gemeenschapsrecht kan zo evident zijn, dat redelijkerwijze geen twijfel kan bestaan omtrent de wijze waarop de gestelde vraag moet worden opgelost»³⁹. Hoewel het Hof van Justitie deze uitzondering heeft aanvaard, heeft het daaraan zeer strenge voorwaarden gesteld teneinde verschillen in uitlegging te voorkomen. Het is duidelijk dat het Hof van Justitie geenszins zijn goedkeuring heeft willen hechten aan de gevallen waarin de hoogste rechters oordeelden dat er geen enkele twijfel was omtrent uitleggingen die in schrille tegenstelling stonden tot de rechtspraak van het Hof.

Zijn de nationale rechters gehouden de uitlegging te volgen die het Hof van Justitie in eerdere gevallen heeft gegeven, waarin een naar inhoud gelijke vraag gesteld werd? Er bestaat geen twijfel over, dat de hoogste rechters deze verplichting hebben. Als zij zijn ontheven van de verwijzingsverplichting, dan is dit onder voorwaarde dat zij eerdere uitleggingen van het Hof volgen. Hoe is het bij rechters van wie de beslissingen nog vatbaar zijn voor beroep naar nationaal recht? Twee opmerkingen kunnen zeker worden gemaakt. In de eerste plaats, wanneer men het probleem stelt in termen van absolute kracht van gewijsde of gevolgen *erga omnes* van uitleggingsarresten, stelt men het op de verkeerde wijze. Er is geen kracht van gewijsde, omdat

³⁴ Zie arrest van het Hof van Justitie van 28 juni 1978, *Simmenthal III*, zaak 70/77, Jurispr. 1978, blz. 1453.

³⁵ Zie de arresten van het Hof van Justitie van 11 maart 1980, *Foglia I*, zaak 104/79, Jurispr. 1980, blz. 765, en van 16 december 1981, *Foglia II*, zaak 244/80, Jurispr. 1981, blz. 3045.

³⁶ Arrest van het Hof van Justitie van 6 oktober 1982, zaak 283/81, Jurispr. 1982, blz. 3415.

³⁷ R.o. 10 van het arrest *Cilfit*, Jurispr. 1982, blz. 3415, 3429.

³⁸ R.o. 13 van het arrest *Cilfit*, Jurispr. 1982, blz. 3415, 3429.

³⁹ R.o. 16 van het arrest *Cilfit*, Jurispr. 1982, blz. 3415, 3430.

³⁰ Arrest van het Hof van Justitie van 16 december 1981, *Foglia II*, zaak 244/80, r.o. 14, Jurispr. 1981, blz. 3045.

³¹ Arrest van het Hof van Justitie van 16 januari 1974, *Rheinmühlen II*, zaak 166/73, Jurispr. 1974, blz. 38.

³² Arrest van het Hof van Justitie van 9 december 1965, *Hessische Knappschaft*, zaak 44/65, Jurispr. 1965, blz. 1148.

³³ Zie arrest van het Hof van Justitie van 24 mei 1977, *Hoffmann/La Roche I*, zaak 107/76, Jurispr. 1977, blz. 973.

artikel 177 geen contentieuze procesgang inhoudt. Het probleem moet veeleer worden gesteld in termen van bindende precedentes. In de tweede plaats werd het Hof van Justitie met betrekking tot uitleggingsarresten nog niet direct met de vraag geconfronteerd. Niettemin kunnen uit de rechtspraak van het Hof drie elementen worden gedistilleerd die voor het bindend-precedentkarakter van uitleggingsarresten lijken te pleiten. In de eerste plaats, toen het Hof zich moest uitspreken over het geval van prejudiciële ongeldigheidsarresten in de zaak *International Chemical Corporation*⁴⁰, heeft het de precedentwerking van deze arresten bevestigd door een a-fortiori-redenering die uitging van het geval van de uitleggingsarresten. In de tweede plaats zou naar mijn mening het probleem van de afbakening in de tijd van de gevolgen van uitleggingsarresten, dat in verschillende arresten en met name in het arrest *Defrenne II*⁴¹ aan de orde is geweest, zich niet voordoen wanneer prejudiciële arresten alleen maar verbindend zouden zijn voor de specifieke zaken waarin zij zijn gewezen. In de derde plaats heeft het Hof in het arrest *Waterkeyn*, waarin het de gevolgen voor de nationale rechter moest preciseren van arresten in niet-nakomingszaken op grond van de artikelen 169 en 170, overwogen dat «de nationale rechter op grond van het gezag dat aan 's Hof's arrest toekomt, desgevallend rekening moet houden met hetgeen daarin als recht is omschreven, teneinde de draagwijdte te bepalen van de door hem toe te passen gemeenschapsrechtelijke bepalingen⁴²». Hoe zou het gezag van prejudiciële uitleggingsarresten ook minder kunnen zijn, waar het doel van artikel 177 immers is «een eenvormige uitlegging van het gemeenschapsrecht door de nationale rechters te garanderen^{42bis}»?

B. De wettigheidstoetsing van handelingen van gemeenschapsinstellingen

1. De verschillende wegen om tot wettigheidstoetsing te komen

Voor het toezicht op de wettigheid van handelingen van gemeenschapsinstellingen staan verschillende wegen open: beroep tot nietigverklaring, exceptie van onwettigheid, beroep wegens nalaten, prejudiciële verwijzing ter beoordeling van geldigheid, en zelfs het beroep op grond van niet-contractuele aansprakelijkheid.

— *Het beroep tot nietigverklaring* (artikel 173 EEG-Verdrag) stelt rechtstreeks de wettigheid van een handeling aan de orde en strekt tot nietigverklaring ervan. Nietigverklaring heeft tweërlei werking. Terugwerkende kracht: de handeling wordt geacht nooit te hebben bestaan. Werking *erga omnes*: de kracht van gewijsde van het arrest is abso-

luut. In het belang van de rechtszekerheid kan dit beroep slechts gedurende zeer korte termijn worden ingesteld (twee maanden).

— *De exceptie van onwettigheid* (artikel 184 EEG-Verdrag) is een incidenteel rechtsmiddel, dat uitsluitend kan worden gebruikt in samenhang met een andere voor het Hof van Justitie ingestelde vordering. Ter ondersteuning van een beroep tegen een tot hem gerichte individuele beschikking, kan de verzoeker uitsluitend de onwettigheid inroepen van de algemene handeling waarop die beschikking berust. De gevolgen van de exceptie van onwettigheid zijn beperkt. Zij leidt niet tot nietigverklaring van de indirect bestreden handeling, maar slechts tot niet-toepasselijkheid daarvan.

— *Het beroep wegens nalaten* (artikel 175 EEG-Verdrag) biedt de mogelijkheid om de onwettigheid van het stilzitten van een instelling te doen vaststellen. Het is een middel om indirect pressie uit te oefenen op de verantwoordelijke organen om deze ertoe te brengen een positieve of negatieve handeling te verrichten.

— *De prejudiciële verwijzing ter beoordeling van de geldigheid* (artikel 177 EEG-Verdrag) stelt de nationale rechter in staat het Hof van Justitie te ondervragen over de geldigheid van een handeling, wanneer deze geldigheid voor hem wordt betwist naar aanleiding van een beroep tegen een individuele uitvoeringsmaatregel van de nationale autoriteiten.

— *Het beroep op grond van niet-contractuele aansprakelijkheid* (artikelen 178 en 215, tweede alinea, EEG-Verdrag) maakt het mogelijk de onwettigheid van een positieve of negatieve handeling of van het stilzitten van een instelling te doen bestraffen door toekenning van schadevergoeding aan degene die door dat onwettig handelen of stilzitten schade heeft geleden.

2. Het toepassingsgebied van de wettigheidstoetsing; onwettigheidsgronden

De wettigheidstoetsing heeft betrekking op het handelen en nalaten van organen met beslissingsbevoegdheid op regelgevend en administratief gebied, dat wil zeggen de handelingen van de Raad en van de Commissie, die de enige instellingen met een dergelijke bevoegdheid waren toen de oorspronkelijke Verdragen werden opgesteld. Op het ogenblik doet zich de vraag voor, of de handelingen van het Europese Parlement, in het bijzonder op budgettair terrein, eveneens op hun wettigheid kunnen worden getoetst. Deze vraag zal waarschijnlijk moeten worden beantwoord in zaak 294/83, *Parti Ecologiste Les Verts/Europees Parlement*, betreffende de regeling inzake kredieten ter vergoeding van uitgaven gedaan door politieke groeperingen die deel hebben genomen aan de Europese verkiezingen van 1984; volgens de verzoeker in deze zaak zou deze regeling de reeds in het Parlement vertegenwoordigde groeperingen bevoordelen boven nieuwkomers.

De middelen die men in een geschil kan inroepen ter ondersteuning van zijn stelling, of het nu gaat om een beroep tot nietigverklaring, een exceptie van onwettigheid of een verwijzing ter beoordeling van geldigheid, in al deze procedures kunnen dezelfde middelen worden aangevoerd, die hun oorsprong vinden in het Franse administratief recht: onbevoegdheid, schending van wezenlijke vormvoorschrift-

⁴⁰ Arrest van het Hof van Justitie van 13 mei 1981, zaak 66/80, Jurispr. 1981, blz. 1191, r.o. 12.

⁴¹ Arrest van het Hof van Justitie van 8 april 1976, zaak 43/75, Jurispr. 1976, blz. 455.

⁴² Arrest van het Hof van Justitie van 14 december 1982, zaak 314/81; r.o. 15, Jurispr. 1982, blz. 4337.

^{42bis} Arrest van het Hof van Justitie van 13 mei 1981, *International Chemical Corporation*, zaak 66/80, r.o. 11, Jurispr. 1981, blz. 1191.

ten, schending van het Verdrag of van enig voorschrift tot uitvoering daarvan, en misbruik van bevoegdheid. Opgemerkt zij, dat het Hof de normatieve en administratieve handelingen niet uitsluitend aan het Verdrag toetst. Het onderzoekt ook of zij in overeenstemming zijn met de algemene rechtsbeginselen, en waarborgt aldus de eerbiediging van de grondrechten, waarbij het zich laat leiden door de constitutionele tradities die de Lid-Staten gemeen hebben, en door de internationale verdragen inzake de bescherming van de mensenrechten, waarbij de Lid-Staten partij zijn^{42ter}.

3. Drempels voor het beroep tot nietigverklaring, ingesteld door particulieren

Om te begrijpen waarom er verschillende beroepswegen ter betwisting van de wettigheid van een gemeenschapshandeling bestaan, dient men te weten dat artikel 173 een hoge drempel opwerpt voor beroepen tot nietigverklaring, ingesteld door particulieren. Dit beroep staat zonder enige beperking, behoudens voor wat de termijn betreft, open voor de Lid-Staten, de Commissie en de Raad — die daarom bevoorrechte verzoekers worden genoemd. Maar voor particulieren ligt het anders. Op dit punt kennelijk het voorbeeld volgend van het Duitse administratief recht, beperkt artikel 173 het beroep van particulieren tot de gevallen waarin het gericht is tegen een beschikking die tot hen is gericht, of tegen een beschikking die, hoewel genomen in de vorm van een verordening, of van een beschikking gericht tot een andere persoon, hen rechtstreeks en individueel raakt. De strekking van deze twee voorwaarden is in een zeer overvloedige rechtspraak verduidelijkt, zodat het onderzoek of eraan is voldaan, nauwelijks nog problemen oplevert.

Individueel belang betekent, dat de handeling de verzoeker moet raken uit hoofde van een feitelijke situatie welke hem ten opzichte van ieder ander karakteriseert en individualiseert op soortgelijke wijze als degene tot wie de beschikking gericht is⁴³. Aan deze voorwaarden zal nooit zijn voldaan in het geval van een echte verordening, dat wil zeggen van een handeling die van toepassing is op categorieën personen die abstract en in hun geheel worden beschouwd, en op objectief omschreven situaties. Evenmin zal er aan zijn voldaan in het geval van tot de Lid-Staten gerichte beschikkingen die bestemd zijn om algemene werking te hebben.

Er is rechtstreeks belang wanneer de particulier door de handeling wordt geraakt, zonder dat er eerst nog nationale maatregelen moeten worden genomen waarbij de nationale autoriteiten over een discretionaire bevoegdheid beschikken⁴⁴.

^{42ter} Zie bijvoorbeeld de arresten *Internationale Handelsgesellschaft* van 17 december 1970, zaak 11/70, Jurispr. 1970, blz. 1125 en *Hauer* van 13 december 1979, zaak 44/79, Jurispr. 1979, blz. 3727.

⁴³ Zie bijvoorbeeld het arrest *Zuckerfabrik Watenstedt* van 11 juli 1968, zaak 6/68, Jurispr. 1968, blz. 569.

⁴⁴ Zie bijvoorbeeld het arrest *International Fruit I* van 13 mei 1971, zaak 41/70, Jurispr. 1971, blz. 412, en de conclusie van advocaat-generaal J.P. WARNER, in de zaak *Société des usines de Beauport*, zaak 103/78, Jurispr. 1979, blz. 31.

Nog strengere voorwaarden moeten ingevolge artikel 175, tweede alinea, EEG-Verdrag worden gesteld voor de ontvankelijkheid van een beroep wegens nalaten. Hier moet, zoals blijkt uit het arrest *Bethell*, de handeling potentieel gericht zijn tot de particulier die de instellingen nalatigheid verwijt⁴⁵. Het is niet voldoende dat de particulier rechtstreeks en individueel belang heeft bij de nagelaten handeling of de nalatigheid zelf. Hij zal de instellingen dus nooit kunnen verwijten dat zij verzuimd hebben een handeling van algemene strekking te verrichten.

4. De samenhang van de verschillende beroepswegen op het gebied van de wettigheidstoetsing

Het feit dat de particulier geen rechtstreeks beroep kan instellen tegen gemeenschapsregels van algemene strekking, betekent niet dat hij daarom rechtsbescherming mist. Hij kan deze algemene handelingen bestrijden door op te komen tegen de individuele uitvoeringsmaatregelen die te zijnen aanzien worden genomen. Om dit te begrijpen en te zien hoe de diverse rechtsmiddelen en rechtsgangen samenhangen, dient men onderscheid te maken naar gelang het gaat om een sector met gecentraliseerd beheer dan wel om een sector met gedecentraliseerd beheer

a) *Sectoren met gecentraliseerd beheer.* Hiermee bedoel ik, om het nog eens met andere woorden te zeggen, de sectoren of gevallen waarin de individuele uitvoeringsmaatregelen worden vastgesteld door de gemeenschapsinstellingen zelf. Het is in het algemeen de Commissie, die belast is met de administratieve uitvoering. Dit is met name het geval op het terrein van het mededingingsrecht.

Op dat gebied beschikken de ondernemingen over volledige rechtsbescherming binnen de communautaire rechtsorde, in die zin dat zij rechtstreeks toegang hebben tot het Hof van Justitie.

Zij kunnen zonder beperking beroep tot nietigverklaring instellen tegen beschikkingen die tot hen zijn gericht: zij kunnen opkomen tegen een beschikking die hun belangen schaadt, ook indien hun daarbij geen geldboete is opgelegd.

Ter ondersteuning van dit beroep tot nietigverklaring kunnen zij krachtens artikel 184 EEG-Verdrag de onwettigheid inroepen van de verordening op grond waarvan de beschikking is genomen. Hier ligt een tweeledige gedachte aan ten grondslag. Enerzijds is het een *incidenteel* — en niet een zelfstandig — rechtsmiddel, dat moet worden aangewend in een geding dat op grond van een andere bepaling van het Verdrag voor het Hof wordt gevoerd, in casu het beroep tot nietigverklaring van artikel 173⁴⁶. De gevolgen van dit incidentele beroep tegen de verordening kunnen niet verder reiken dan het onderhavige geval (*inter partes*): het gaat om een verklaring van niet-toepasselijkheid *in casu*, dat wil zeggen in de omvang die noodzakelijk is om de individuele beschikking, die op grond van die verordening

⁴⁵ Arrest van het Hof van Justitie van 10 juni 1982, zaak 246/81, Jurispr. 1982, blz. 2277, r.o. 16.

⁴⁶ Zie het arrest van het Hof van Justitie van 14 december 1962, *Wöhrmann*, zaak 31/62, Jurispr. 1962, blz. 1007.

is gegeven, ten val te brengen. Anderzijds heeft artikel 184 tot doel, de particulieren in staat te stellen zich te beschermen tegen de gevolgen voor henzelf van verordeningen waartegen zij in verband met de strenge voorwaarden die artikel 173 aan de ontvankelijkheid stelt⁴⁷, niet rechtstreeks kunnen opkomen.

Wanneer er een geldboete is opgelegd, heeft het Hof van Justitie te dezer zake op grond van artikel 172 van het Verdrag juncto artikel 17 van verordening nr. 17/1962 volledige rechtsmacht, waardoor het bevoegd is de door de Commissie uitgesproken geldelijke straf te wijzigen: «het kan de opgelegde geldboete intrekken, verminderen of verhogen⁴⁸».

Met het beroep wegens nalaten kunnen de ondernemingen ook opkomen tegen een verzuim van de Commissie om te hunnen aanzien de gunstige beschikking te nemen waarom zij hebben verzocht (vrijstelling of negatieve verklaring) en waarop zij recht hadden.

Bescherming wordt niet enkel geboden aan de feitelijke of potentiële adressaten van beschikkingen. Ook *derden* worden beschermd. De deur naar het beroep tot nietigverklaring is voor hen wijd opengezet door het arrest *Metro*, in gevallen waarin zij een tot een andere onderneming gerichte gunstige beschikking betwisten (aflegging, negatieve verklaring of vrijstelling): voldoende is dat zij een klacht hebben ingediend tegen de praktijk die onderwerp is van de beschikking, om als individueel en rechtstreeks geraakt te kunnen worden beschouwd⁴⁹. Daarentegen zullen zij niet gemakkelijk kunnen opkomen tegen het niet nemen van een voor derden ongunstige beschikking (vaststelling van een inbreuk). Het beroep wegens nalaten staat voor hen niet open, omdat zij geen potentiële adressaten van de beschikking zijn. Deze leemte in de rechtsbescherming van de particulieren zou eigenlijk alleen kunnen worden opgevuld indien het Hof de redenering volgt die hem is voorgehouden door mijn eminente collega, advocaat-generaal Capotorti⁵⁰. Indien derden kunnen verlangen dat hun wordt meegedeeld dat hun klacht is geseponneerd en waarom, kunnen zij een vordering wegens nalaten instellen om deze mededeling uit te lokken. Hebben zij ze eenmaal verkregen, dan kunnen zij een vordering tot nietigverklaring instellen tegen de impliciete — voor een ander gunstige — beschikking die deze mededeling bevat, daarbij steunend op de ruimhartige rechtspraak van het arrest *Metro*.

b) Sectoren met gedecentraliseerd beheer. i) Prejudiciële verwijzing ter beoordeling van geldigheid. Nemen wij het in de praktijk zeer veelvuldig voorkomende voorbeeld van heffingen die door de nationale autoriteiten voor rekening van de Gemeenschap worden geïnd op basis van een gemeenschapsverordening die weliswaar correct is toegepast, maar waarvan de geldigheid wordt betwist.

Hier is de rechtstreekse toegang tot het Hof van Justitie ontzegd aan ondernemingen die de betrokken heffing hebben moeten betalen. Zij kunnen niet tegen de basisverordening opkomen en zij kunnen evenmin voor het Hof van Justitie opkomen tegen de individuele uitvoeringsbeschikking, aangezien deze per hypothese uitgaat van de nationale instanties en het Hof van Justitie enkel bevoegd is om handelingen van gemeenschapsinstellingen nietig te verklaren. Het beroep (in het gekozen voorbeeld een vordering uit onverschuldigde betaling) moet dus voor de nationale rechter worden ingesteld. Indien deze rechter twijfelt aan de geldigheid van de verordening, kan, respectievelijk moet hij die geldigheidsvraag bij wege van prejudiciële verwijzing aan het Hof van Justitie voorleggen; in elk geval mag hij niet zelf beslissen dat de verordening ongeldig is, want in het stelsel van artikel 173 staat het uitsluitend aan het Hof daarover te oordelen. Wordt de verordening ongeldig verklaard, dan verliest de heffingsbeschikking haar grondslag en zal de vordering uit onverschuldigde betaling in beginsel slagen. In een gedecentraliseerde sector speelt artikel 177 een rol die vergelijkbaar is met die van artikel 184 in een gecentraliseerde sector.

Ik acht het nodig hier even in te gaan op twee bijzondere aspecten van deze hypothese van prejudiciële verwijzing: het ene aspect, dat discussies en weerstanden heeft opgewekt, is de mogelijke beperking van de terugwerkende kracht van de ongeldigverklaring; het andere, waaromtrent nog veel onduidelijkheid en onzekerheid bestaat, is de werking *inter partes* dan wel *erga omnes* van de ongeldigverklaring.

De terugwerkende kracht van de ongeldigverklaring

In de zaak *Roquette* (145/79) was het Hof van Justitie, ondervraagd over de wettigheid van de berekeningsmethode voor bepaalde monetair compenserende bedragen (mcb's), tot de conclusie gekomen dat de Commissie de basisverordening van de Raad had geschonden. Het preciseerde evenwel de gevolgen in de tijd van de aldus vastgestelde ongeldigheid, door deze gevolgen te beperken tot de mcb's die na de uitspraak van het arrest waren geïnd. Het Hof baseerde zich daarbij op een analogische toepassing van artikel 174, dat in geval van nietigverklaring van een verordening toelaat dat het Hof aangeeft welke gevolgen van de verordening als gehandhaafd moeten worden beschouwd⁵¹.

Deze rechtspraak heeft aanleiding gegeven tot kritiek. In de eerste plaats, zo zei men, werd daardoor het stelsel van de artikelen 173 en 177 geweld aangedaan: artikel 174 komt na artikel 173 en heeft tot doel de eventuele gevolgen te verzachten van een arrest dat niet alleen terugwerkt, maar ook werking *erga omnes* heeft; dit maakt het artikel nogal gevaarlijk wanneer het gaat om verordeningen, die wellicht voor zeer velen ingrijpende gevolgen hebben gehad. De bevoegdheid die het artikel geeft, kan niet worden gebruikt in het kader van artikel 177. In de tweede plaats zou deze rechtspraak ertoe leiden dat artikel 177 zijn nuttig effect verliest: om invloed te kunnen hebben op de oplos-

⁴⁷ Zie het arrest van het Hof van Justitie van 6 maart 1979, *Simmenthal IV*, zaak 92/78, Jurispr. 1979, blz. 777, r.o. 39.

⁴⁸ Artikel 17 van verordening nr. 17/1962.

⁴⁹ Arrest *Metro* van 25 oktober 1977, zaak 26/76, Jurispr. 1977, blz. 1902.

⁵⁰ Zie zijn conclusie in de zaak *GEMA*, zaak 125/78, Jurispr. 1979, blz. 3193.

⁵¹ Arrest van het Hof van Justitie van 15 oktober 1980, zaak 145/79, Jurispr. 1980, blz. 2917.

sing van het bodemgeschil in het kader waarvan zij is uitgelokt, moet de ongeldigverklaring wel terugwerkende kracht hebben.

Deze rechtspraak is ook op weerstanden gestuit. De rechter *a quo* heeft zich niet aan het arrest van het Hof geconformeerd, een houding die op zichzelf zeer betwistbaar is⁵². Andere nationale rechterlijke instanties dachten er beter over en hebben naar aanleiding van hetzelfde geschil het Hof van Justitie opnieuw vragen gesteld over de gevolgen in de tijd van het prejudiciële arrest (met name in zaak 112/83, *Société des produits de maïs S.A.*), en het daarmee de gelegenheid gegeven zijn standpunt te wijzigen dan wel te handhaven.

Werking inter partes of erga omnes van de ongeldigverklaring

Het probleem van de werking *inter partes* of *erga omnes* van de ongeldigverklaring in prejudiciële zaken is nog allesbehalve opgelost, hetgeen tot allerlei moeilijkheden heeft geleid. De vraag is, of ongeldigverklaring op één lijn moet worden gesteld met nietigverklaring of met een arrest gewezen krachtens artikel 184, in welk geval de gemeenschaps-handeling eenvoudig niet toepasselijk wordt verklaard voor zover zij haar weerslag vindt in de voor de nationale rechter bestreden individuele uitvoeringsmaatregel.

Deze vraag was van doorslaggevend belang in een zaak die door de Franse Raad van State werd beslist (ONIC, betreffende gries en griesmeel van maïs)⁵³. Een verordening van de Raad, welke voorzag in subsidies voor twee categorieën bedrijven was vervangen door een verordening welke die subsidiëring facultatief maakte en bovendien alleen nog voor één van die categorieën. De bedrijven die ingevolge de nieuwe verordening niet meer voor de subsidies in aanmerking kwamen, verlangden niettemin uitbetaling van het Franse interventiebureau. Dit weigerde. De administratieve rechter bij wie beroep werd ingesteld, stelde prejudiciële vragen aan het Hof van Justitie. Het Hof was van oordeel dat de nieuwe verordening onwettig was, zonder evenwel te verklaren dat de afschaffing van de subsidie, die in de verordening besloten lag, daarmee ongeldig was. De Franse rechter verklaarde daarop het beroep voor gegrond en vernietigde de beschikking van de ONIC. Daarbij ging hij uit van de gedachte, dat een ongeldigverklaring bij wege van prejudiciële beslissing werking had *erga omnes*, dat bijgevolg de niet-toepasselijkverklaring van de afschaffende verordening de afgeschafte verordening deed herleven en dat de beschikking waarbij betaling was geweigerd, dus grondslag miste. Ofschoon de commissaire du gouvernement Genevois het probleem duidelijk had uiteengezet en op overtuigende wijze de stelling had verdedigd dat het prejudiciële arrest werking *inter partes* had, bevestigde de Franse Raad van State het standpunt van de rechtbank te Nancy en verwierp hij het beroep tegen haar vonnis.

Deze beslissing heeft veel stof doen opwaaien en naar het lijkt terecht wanneer men ziet naar het arrest van het Hof van Justitie van 4 oktober 1979. Uitspraak doende over een

vordering uit niet-contractuele aansprakelijkheid, ingesteld door dezelfde ondernemingen, na de beslissing van de administratieve rechtbank maar vóór die van de Raad van State, had het Hof de door de Raad opgeworpen exceptie van niet-ontvankelijkheid verworpen waarbij het Hof was uitgenodigd partijen terug te verwijzen naar de nationale rechter. Het Hof overwoog, dat «een nationale rechter een tot betaling strekkende vordering niet had kunnen toewijzen omdat in het gemeenschapsrecht geen bepalingen te vinden zijn krachtens welke de nationale bureaus tot betaling van de gevorderde bedragen hadden mogen overgaan⁵⁴». Daarmee leek het Hof te zeggen, dat de ongeldigverklaring van de impliciete afschaffende norm de oude verordening niet deed herleven. In zijn prejudiciële arrest van 19 oktober 1977 had het Hof echter wel verwezen naar artikel 176, wat juist zou kunnen pleiten voor de stelling van werking *erga omnes*. Gezien deze onduidelijkheden zou de Franse Raad van State zich stellig minder aan kritiek hebben blootgesteld indien hij tot verwijzing naar het Hof had besloten om dit de gelegenheid te geven zelf de werking van zijn arrest te verduidelijken. Daarmee zou men een uiterst verwarrende situatie in de rechtspraak hebben voorkomen, want nu hebben we twee arresten: één van de Raad van State, die kort gezegd verklaart dat de ONIC moet betalen, en één van het Hof van Justitie, volgens hetwelk de Gemeenschap een schadevergoeding moet betalen, overeenkomend met de restituties die de ONIC niet kon betalen! Dit voorbeeld toont aan, dat de door artikel 177 gewezen weg van rechterlijke samenwerking nog steeds de beste is en dat men de nationale rechters niet genoeg kan aanmoedigen deze in te slaan.

ii) *De vordering uit niet-contractuele aansprakelijkheid.* Zelfs in sectoren met gedecentraliseerd beheer kunnen particulieren rechtstreeks voor het Hof van Justitie de wettigheid bestrijden van handelingen van algemene strekking, door een vordering in te stellen op grond van de artikelen 178 en 215, tweede alinea, en van de niet-contractuele aansprakelijkheid van de Gemeenschap.

Het Hof van Justitie heeft namelijk het beginsel aanvaard van de aansprakelijkheid van de Gemeenschap voor onwettige wetgevingshandelingen («Haftung für normative Unrecht»), maar het heeft daaraan zeer strenge voorwaarden verbonden, teneinde de uitoefening van de wetgevende bevoegdheid niet te belemmeren.

Volgens vaste rechtspraak kan de Gemeenschap voor een normatieve handeling die economische beleidskeuzen impliceert, slechts aansprakelijk worden gesteld, indien er sprake is van een voldoende gekarakteriseerde schending van een hogere rechtsregel ter bescherming van particulieren⁵⁵. Aan vijf voorwaarden moet zijn voldaan⁵⁶. Het moet gaan om een regel die een fundamentele plaats inneemt in de communautaire rechtsorde. De betrokken regel moet in

⁵⁴ Jurispr. 1979, blz. 2979.

⁵⁵ Zie het arrest *Zuckerfabrik Schöppenstedt* van 2 december 1971, zaak 5/71, Jurispr. 1971, blz. 985.

⁵⁶ Voor de analyse van de rechtspraak betreffende deze voorwaarden, moge ik verwijzen naar mijn boek *Le droit institutionnel des C.E., Le Contentieux*, Luik, 1981, blz. 258-269.

⁵² Zie het vonnis van het Tribunal d'instance de Lille van 15 juli 1981, *Dalloz* 1982, Jurispr. blz. 9.

⁵³ Arrest van 9 mei 1980, *Dalloz* 1980, Jurispr. blz. 462, en *Rev. trim. drt. eur.*, 1980, blz. 578.

beginsel subjectieve rechten aan particulieren toekennen en bedoeld zijn om beschermende werking te hebben ten aanzien van de verzoeker. De schending van deze regel moet duidelijk zijn: dit betekent praktisch dat men de instelling willekeur moet kunnen verwijten. De schade moet zijn geleden door een beperkte en duidelijk omschreven groep van deelnemers aan het economisch verkeer. Zij moet de grenzen overschrijden van de risico's die inherent zijn aan de activiteiten in de betrokken sector. Het is duidelijk dat maar zeer zelden aan al deze voorwaarden tegelijk is voldaan.

De vordering tot schadevergoeding heeft slechts een subsidiair karakter ten opzichte van de mogelijkheden van beroep voor de nationale rechter, in combinatie met de prejudiciële verwijzing tot beoordeling van geldigheid⁵⁷. Maar het is de enige weg die openstaat wanneer het gaat niet om terugbetaling van onverschuldigd betaalde bedragen, maar om toekenning van bepaalde voordelen waarin de gemeenschapsregeling ten onrechte niet voorziet, indien bovendien de nationale rechter een vordering tot betaling niet kan toewijzen omdat een gemeenschapsregel die de nationale instanties machtigt de gevorderde bedragen te betalen, ontbreekt. Op een dergelijk geval — de eerder bedoelde gritz- en quellmehlzaken — heeft het enige tot nu toe door het Hof gewezen arrest betrekking, waarbij de Gemeenschap tot betaling van schadevergoeding is veroordeeld; in casu werd beslist dat het bedrag van de geleden schade gelijk was aan dat van de niet betaalde restituties.

C. Niet-nakoming verdragsverplichtingen door een Lid-Staat.

1. De twee mogelijke beroepswegen

Nemen wij het klassieke voorbeeld van heffingen die worden geïnd krachtens een nationale wet die in strijd is met het EEG-Verdrag.

Welke zijn de beroepswegen die openstaan om een dergelijk niet-nakomen te doen vaststellen en sanctioneren?

Advocaat-generaal J.P. Warner heeft niet gearzeld te schrijven: «Het vraagstuk van de verenigbaarheid van een wettelijk voorschrift of administratieve praktijk van een Lid-Staat met het gemeenschapsrecht kan in hoofdzaak op twee wijzen aan het Hof van Justitie worden voorgelegd. De eerste is de procedure die krachtens artikel 169 EEG-Verdrag door de Commissie kan worden ingeleid; de tweede is de verwijzing krachtens artikel 177 door een rechterlijke instantie van de betrokken Lid-Staat van vragen gerezen in een hoofdgeding waarin de bevoegde instantie van die Lid-Staat partij is⁵⁸.».

Alvorens uiteen te zetten hoe de prejudiciële verwijzing voor de particulieren een vervangingsmiddel voor het beroep tot vaststelling van niet-nakoming is geworden⁵⁹, zal ik eerst uitleggen welke de normale weg is om de nationale wetgeving aan het gemeenschapsrecht te toetsen.

2. De procedure van de artikelen 169-171

Die normale weg wordt gewezen door de artikelen 169-171: het is het beroep tot vaststelling van niet-nakoming.

Vier kenmerken ervan moeten, dunkt mij, op de voorgrond worden geplaatst.

In de eerste plaats vormt deze procedure een zeer aanzienlijke vooruitgang ten opzichte van het klassieke internationale recht, dat thans nog een stelsel van verplichte rechtspraak kent. In het EEG-Verdrag hebben de staten het Hof van Justitie van tevoren een bindende rechtsmacht toegelend. Niet alleen kan een staat zich eenzijdig tot het Hof wenden, maar de bevoegdheid van het Hof sluit op het gebied dat hem is toegewezen, iedere andere wijze van beslechting uit⁶⁰. Ten slotte moet worden beklemtoond dat niet alleen de staten het initiatief kunnen nemen om deze procedure in te leiden: ook de Commissie kan dat, die daarmee optreedt als hoedster van het Verdrag. In de praktijk zijn bijna alle beroepen ingesteld door de Commissie.

In de tweede plaats blijven particulieren volledig buiten deze procedure. Zij kunnen weliswaar een klacht indienen bij de Commissie en haar aandacht vestigen op een mogelijke niet-nakoming, maar zij kunnen haar niet dwingen de procedure in te leiden, hetzij door een vordering in te stellen wegens nalaten indien de Commissie elke stellingname achterwege laat, hetzij door middel van een beroep tot nietigverklaring indien de Commissie hun een gemotiveerde kennisgeving doet toekomen, dat er geen sprake is van niet-nakoming⁶¹.

In de derde plaats bestaat de procedure van de artikelen 169-171 uit twee fasen: een administratieve fase, die een ingebrekestelling en/of in ieder geval een gemotiveerd advies van de Commissie omvat en een fase in rechte, die begint met het verzoekschrift waarmee de zaak bij het Hof aanhangig wordt gemaakt. Het gaat hierbij om een contentieuze procedure. De fase in rechte omvat de uitwisseling van de vier memories waarvan hiervóór sprake is geweest (verzoekschrift, vewerschrift, conclusie van repliek, conclusie van dupliek). Deze procedure maakt het dus mogelijk om de verenigbaarheid van de betwiste rechtsregel of praktijk met het gemeenschapsrecht in bijzonderheden te onderzoeken.

In de vierde plaats is het Hof van Justitie formeel niet bevoegd om de nationale wettelijke regeling die in strijd met het gemeenschapsrecht is gebleken, ongeldig of nietig te verklaren⁶². Het dient zich ertoe te beperken de niet-nakoming te constateren, ook al kan het in zijn overwegingen aangeven wat er ter verbetering van de situatie moet worden gedaan. De nationale rechter is verplicht rekening te houden met de uitlegging van het gemeenschapsrecht, die tegelijk daarmee wordt gegeven. Hij is gehouden, «krachtens artikel 171 de consequenties te trekken uit het arrest van het Hof, waarbij er evenwel op moet worden gelet dat de rechten van particulieren niet uit dit arrest voortvloeien,

⁶⁰ Zie artikel 219 EEG-Verdrag en G. ISAAC, *op. cit.*, blz. 212.

⁶¹ Zie het arrest van het Hof van Justitie van 1 maart 1966, *Lütticke I*, zaak 48/65, Jurispr. 1966, blz. 39.

⁶² Arrest van het Hof van Justitie van 16 december 1960, zaak 6/60, blz. 1169-1208.

⁵⁷ *Id.*, blz. 250-258.

⁵⁸ Conclusie in de zaak 104/79, *Foglia*, Jurispr. 1980, blz. 766.

⁵⁹ G. ISAAC, *op. cit.*, blz. 234.

maar uit de bepalingen van het gemeenschapsrecht zelf, dat rechtstreekse werking heeft in de nationale rechtsorde»⁶³.

3. De verwijzing tot uitlegging en de afkeuring van nationale bepalingen

Het is onbetwistbaar, gelijk advocaat-generaal Warner in de hiervoor aangehaalde passage opmerkte, dat de prejudiciële verwijzing tot uitlegging al zeer vroeg de functie heeft gekregen om het Hof van Justitie een uitspraak te ontlokken over de verenigbaarheid van een nationale bepaling met het gemeenschapsrecht. Dit middel wordt gebruikt in het kader van een geding voor de nationale rechter (in mijn voorbeeld een vordering tot terugbetaling van in strijd met het Verdrag geïnde heffingen), dat deze rechter confronteert met een conflict tussen het gemeenschapsrecht en, om maar het ernstigste geval te nemen, een latere nationale wet.

Laat mij een ander recent voorbeeld noemen, waarover het Hof binnenkort moet beraadslagen. Toen de supermarktketen Centres Leclercq vervolgd werd ter zake van het verkopen van boeken beneden de door de uitgever vastgestelde minimumprijs, stelden zij dat de wet van 10 augustus 1981 betreffende de boekenprijzen, de zogenoemde wet-Lang, die een dergelijk handelen met straf bedreigt, onverenigbaar was met de artikelen 3, letter f, en 5 van het Verdrag juncto artikel 85 en brachten zij het Hof van Beroep van Poitiers ertoe, een vraag in die zin te stellen aan het Hof van Justitie⁶⁴.

Aanvankelijk waren er bezwaren tegen deze tendens om de prejudiciële procedure te gebruiken om nationale wettelijke bepalingen te laten afkeuren. Zo stelden in de zaak *Van Gend en Loos* drie regeringen, dat schending van een tot de staten gerichte bepaling — in casu artikel 12 — enkel kon worden vastgesteld via de procedure van de artikelen 169 e.v. Hierop antwoordde het Hof, dat «een beperking der waarborgen tegen schending van artikel 12 enkel tot de procedures der artikelen 169 en 170 elke onmiddellijke rechtsbescherming van de eigen aanspraken der ingezetenen zou uitsluiten»; (...) «dat de waakzaamheid der belanghebbenden op de verzekering van hun rechten een doelmatige controle verschaft, die zich paart aan het toezicht dat de artikelen 169 en 170 aan de Commissie en de Lid-staten opgedragen»⁶⁵. Ook in de zaak *Costa/Enel*, waarin het ging om de verenigbaarheid van de Italiaanse wet tot nationalisering van de elektriciteitssector met het Verdrag van Rome, stelde de Italiaanse regering nog de absolute niet-ontvankelijkheid van het verzoek, op grond dat de nationale rechter gehouden is een nationale wet toe te passen en dus geen gebruik kon maken van artikel 177⁶⁶. Het Hof verwierp de exceptie en formuleerde daarbij zijn beroemde

leer van de voorrang van het gemeenschapsrecht, waarop ik nog terugkom.

Naar aanleiding van dit gebruik van artikel 177 heeft professor L.J. Constantinesco gesproken van een «functionele afwijking»⁶⁷. Naar mijn gevoel is er daarvan geen sprake. Althans, zij was onvermijdelijk. Het Hof moet antwoord geven op de uitleggingsvragen die de nationale rechter stelt. Ok al is het Hof, zoals het zelf erkent, onbevoegd om op grond van artikel 177 te beslissen over de verenigbaarheid van een bepaling van nationaal recht met het gemeenschapsrecht, niets verhindert het om uit de formulering van de vraag die elementen los te maken waarbij het om uitlegging van het gemeenschapsrecht gaat, en aldus de nationale rechter in staat te stellen over die onverenigbaarheid te oordelen⁶⁸.

Deze mogelijkheid om de prejudiciële verwijzing te gebruiken teneinde een oordeel te verkrijgen over de verenigbaarheid van een nationale wet met het gemeenschapsrecht, zou echter zonder belangrijke concrete resultaten blijven als zij niet haar keerzijde had in de mogelijkheid om (1) het gemeenschapsrecht toe te passen, en (2) de met het gemeenschapsrecht strijdige nationale wet buiten toepassing te laten.

De nationale rechter is bevoegd het gemeenschapsrecht toe te passen wanneer dit rechtstreekse werking heeft, dat wil zeggen wanneer, om de formulering van het Hof te gebruiken, het voor de burgers rechten schept die de nationale rechter moet handhaven. In een lange reeks arresten, die gaat van het reeds genoemde arrest *Van Gend en Loos* tot de arresten *Defrenne II*⁶⁹ en *Walrave*⁷⁰, heeft het Hof van Justitie zijn leer van de rechtstreekse werking van tot de Lid-Staten gerichte verdragsbepalingen langs logische lijnen ontwikkeld. Deze leer is, zoals men weet, later ook uitgebreid tot richtlijnen⁷¹.

Wanneer de nationale rechter staat voor een bepaling van gemeenschapsrecht die door hem moet worden toegepast, maar die in strijd is met een latere nationale wettelijke bepaling, is hij dan verplicht zich neer te buigen voor de wil van zijn wetgever? Dit zou, naar het Hof meer dan twintig jaar geleden heeft overwogen, in strijd zijn met het bijzondere karakter van het gemeenschapsrecht, dat voor de rechter de plicht meebrengt iedere strijdige nationale wet buiten toepassing te laten. «Het verdragsrecht, dat uit een autonome bron voortvloeit, kan op grond van zijn bijzonder karakter niet door enig voorschrift van nationaal recht opzij worden gezet, zonder zijn gemeenschapsrechtelijk karakter te verliezen en zonder dat de rechtsgrond van de Gemeenschap zelf daardoor wordt aangetast»⁷².

⁶⁷ In zijn boek *L'applicabilité directe du droit communautaire*, Parijs, 1970, blz. 140.

⁶⁸ Zie bijvoorbeeld arrest van het Hof van Justitie van 17 februari 1976, *Rewe-Centrale V*, zaak 95/75, Jurispr., 1976, blz. 194.

⁶⁹ Arrest aangehaald *supra*, noot 41.

⁷⁰ Arrest van het Hof van Justitie van 12 december 1974, zaak 36/74, Jurispr. 1974, blz. 1405.

⁷¹ Zie met name het arrest *Van Duyn* van 4 december 1974, zaak 41/74, Jurispr. 1974, blz. 1337, en het arrest *Ursula Becker* van 19 januari 1982, zaak 8/81, Jurispr., 1982, blz. 53.

⁷² Arrest *Costa/Enel* van 15 juli 1964, zaak 6/64, Jurispr. 1964, blz. 1203.

⁶³ Arrest van het Hof van Justitie van 14 december 1982, *Waterkeyn*, zaak 314/81, r.o. 16, Jurispr., 1982, blz. 4337.

⁶⁴ Zie de vraag in PB 1983, C 295.

⁶⁵ Arrest van het Hof van Justitie van 5 februari 1962, zaak 26/62, Jurispr. 1963, blz. 25.

⁶⁶ Arrest van het Hof van Justitie van 15 juli 1964, zaak 6/64, Jurispr. 1964, blz. 1203.

Het woord «enig» zou in 1978 nog worden verduidelijkt in het arrest *Simmenthal II*: het kan zelfs gaan om een constitutionele bepaling of gewoonte. In casu ging het om het verwerpingsmonopolie dat het Italiaanse constitutionele Hof zich had voorbehouden. Volgens het Italiaanse Hof maakt een nationale wet die een latere datum is en in strijd komt met het gemeenschapsrecht, indirect inbreuk op artikel II van de Grondwet, dat overdracht van soevereiniteit toestaat aan internationale organisaties. Het conflict verdrag-nationale wet roept daarom een probleem op van grondwettigheidscontrole, ten aanzien waarvan alleen het Constitutionele Hof bevoegd is⁷³. Het Hof van Justitie oordeelde, dat de gewone rechter geen rekening moest houden met deze rechtspraak en gehouden was de wet buiten toepassing te laten zonder naar het Constitutionele Hof te verwijzen⁷⁴. Als sluitstuk van deze twintig jaar geleden in gang gezette ontwikkeling heeft het Constitutionele Hof onlangs in een arrest *Granital* van 5 juni 1984 zijn eigen leer over het verwerpingsmonopolie verlaten⁷⁵. Dit is zonder twijfel het spectaculairste voorbeeld van de invloed die de rechtspraak van het Hof van Justitie heeft gehad.

Beroep op de nationale rechter, gecombineerd met prejudiciële vragen om uitlegging en de leerstukken van de rechtstreekse werking en de voorrang van het gemeenschapsrecht, vormt dus een tweede weg om de niet-nakoming van verdragsverplichtingen door de staten te doen vaststellen en sanctioneren. Zo had de Belgische staat, na te zijn veroordeeld wegens niet-nakoming op grond dat hij heffingen

toepaste bij de invoer van zuivelprodukten, zich ter uitvoering van het krachtens artikel 169 gewezen arrest ertoe beperkt, de betrokken heffingen voor de toekomst af te schaffen. Een van de ondernemingen echter die deze heffingen had moeten betalen, sprak de Belgische staat voor de nationale rechter aan met een actie uit onverschuldigde betaling. Zij werd door het Hof van Cassatie in het gelijk gesteld, in weerwil van een wet die bepaalde dat de betaling van de heffing onherroepelijk was en niet kon leiden tot terugbetaling — dit is het beroemde arrest *Fromagerie Franco-Suisse Le Ski*⁷⁶. uiteindelijk nam de staat na lang wachten het onaangename besluit om het onverschuldigd betaalde bedrag — enkele tientallen miljoenen Belgische frank — terug te betalen. Door de samenwerking van het Hof van Justitie en de nationale rechter kan niet-nakoming van het gemeenschapsrecht door de staten dus op zeer doeltreffende wijze worden gesanctioneerd.

IV. Besluit

Hoewel het Hof enkel over toegewezen bevoegdheden beschikt, is het toch in staat ten gronde alle mogelijke vraagstukken van gemeenschapsrecht te behandelen. Ik hoop te hebben verduidelijkt dat het hier om een coherent systeem van rechterlijke rechtsbescherming gaat.

Het loutere bestaan van dit systeem heeft bij de jurist een verhoogde belangstelling voor het gemeenschapsrecht gewekt. Bovendien draagt dit rechtsbeschermingssysteem ertoe bij van de Gemeenschap een rechtsgemeenschap te maken en van het gemeenschapsrecht een waarachtige rechtsorde.

⁷³ Italiaanse Constitutionele Hof van 22 oktober 1975, *Icic*, *Rev. trim. drt. eur.*, 1976, blz. 396.

⁷⁴ Arrest van het Hof van Justitie van 9 maart 1978, *Simmenthal*, zaak 106/77, *Jurispr.* 1978, blz. 629.

⁷⁵ Nog niet gepubliceerd.

⁷⁶ Belgische Hof van Cassatie (Eerste kamer), van 27 mei 1971, *Pasicrisie*, 1971, I, 886.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 17 JUNI 1982

Voorzitter-rapporteur: ridder de Schaetzen

Procureur-generaal: de h. Charles

Advocaten: mrs. De Bruyn en Simont

1. Onrechtmatige overheidsdaad — Persoonlijke aansprakelijkheid van organen van de Staat — Regresvordering van de Staat — Juridische grondslag — 2. Indeplaatsstelling — Schuldenaar die samen met of voor anderen heeft betaald — Voorwaarde — 3. Voorrechten en hypotheken — Art. 20, 9°, Hypotheekwet — Voorrang van de uit een ongeval ontstane schuldvordering op de bedragen die aan de aansprakelijk verklaarde verzekerde verschuldigd zijn — Indeplaatsstelling in de rechten van het slachtoffer — Grenzen.

1. De persoonlijke aansprakelijkheid van een orgaan van de Staat, dat in de uitoefening van zijn ambt is opgetreden,

kan ingevolge art. 1382 B.W. in het gedrang worden gebracht samen met de rechtstreekse aansprakelijkheid van de Staat. De rechtspersoon en zijn orgaan zijn in dat geval medeschuldenaars die in solidum tot betaling gehouden zijn.

De Staat kan, wanneer hij de slachtoffers van een ongeval heeft vergoed waarvoor zijn orgaan aansprakelijk is verklaard, zijn verhaal tegen laatstgenoemde niet alleen op grond van art. 1382 B.W., maar ook op grond van art. 1251, 3°, B.W. uitoefenen, nu de wet het voordeel van de indeplaatsstelling enkel ontzegt aan hem die uitsluitend zijn eigen schuld voldoet.

2. De schuldenaar die samen met anderen of voor anderen heeft betaald, treedt niettemin slechts in de plaats in zoverre hij niet persoonlijk tot betaling van de schuld gehouden is.

3. Met toepassing van art. 20, 9° van de Hypotheekwet mag hij die de slachtoffers van een ongeval heeft vergoed, ingevolge de wettelijke indeplaatsstelling, van de burgerlijke aansprakelijkheidsverzekeraar betaling van zijn schuldvordering vervolgen, bij voorrang op de bedragen

die aan de aansprakelijk verklaarde verzekerde verschuldigd zijn. Wanneer hij persoonlijk gehouden is tot betaling van een gedeelte van de schuld, mag hij dat recht evenwel slechts uitoefenen in zoverre zijn schuldvordering ten aanzien van de verzekerde vaststaat, nu de verzekeraar enkel de verplichting heeft de uitvoering ervan mogelijk te maken.

Belgische Staat t/ N.V. D.

Gelet op het bestreden arrest, op 13 maart 1981 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van artikel 20, 9°, van de wet van 16 december 1851, houdende herziening van de wet over de hypotheek, als gewijzigd bij artikel 1 van de wet van 24 mei 1937, dat is titel XVIII «Voorrechten en hypotheek» van boek III van het Burgerlijk Wetboek, van de artikelen 1251, 3°, 1319, 1320, 1322 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het arrest zegt dat eisers voorziening tegen verweerder niet ontvankelijk is, in zoverre die voorziening gebaseerd is op artikel 20, 9°, van de Hypotheekwet, en zulks beslist op grond «dat appellant ook ten onrechte beweert dat de veroordelingen op de burgerlijke rechtsvordering volstaan als titel die jegens de verzekerde vereist is om artikel 20, 9°, van de Hypotheekwet te kunnen toepassen; dat immers blijkt dat geïntimeerde aan diens rechtsvorderingen verschillende middelen ten gronde heeft tegengeworpen waarover het strafrecht niet heeft kunnen oordelen; dat geïntimeerde aldus aanvoert dat de Staat aan de ingenieurs van Bruggen en Wegen heeft beloofd slechts verhaal op hen uit te oefenen wanneer zij een zware fout hebben begaan; dat zij ook betoogt dat een deel van de aansprakelijkheid, hoe dan ook, ten laste van de Staat moet blijven; dat de verzekeraar, die zich in een vergelijkbare situatie bevindt als een derde waarop beslag is gelegd, niet verplicht mag worden zelf dergelijke middelen te moeten aanvoeren; dat de rechten van appellant ten aanzien van zijn ambtenaar, hoe dan ook, vooraf zouden moeten zijn geregeld»,

terwijl, eerste onderdeel, artikel 20, 9°, van de Hypotheekwet aan de door een ongeval getroffen, die een titel van schuldvordering bezitten, het recht verleent om persoonlijk de verzekeraar te vervolgen van degene die het ongeval heeft veroorzaakt voor de bedragen die laatstgenoemde aan zijn verzekerde uit hoofde van de verzekeringsovereenkomst is verschuldigd; eiser ten deze, nu hij volgens de eigen vaststellingen van het arrest, de veroordelingen uitgesproken in de arresten van het Hof van Beroep te Luik van 21 december 1972 en 21 februari 1979 ten laste van zijn orgaan, G., op zich heeft genomen, hetgeen hij had betaald wilde terugvorderen op de bedragen die verweerder aan haar verzekerde, G., verschuldigd was, eiser, met andere woorden, op grond van de wettelijke indeplaatsstelling (artikel 1251, 3°, van het Burgerlijk Wetboek), het recht van vervolging wilde uitoefenen dat krachtens voornoemd artikel 20, 9°, aan de getroffen van een ongeval wordt verleend jegens de verzekeraar van hem die het ongeval heeft veroorzaakt; het arrest dus vruchteloos zegt dat eiser zou hebben afgezien van het instellen van een voorziening tegen zijn orgaan of althans zijn rechten ten aanzien van dat orgaan niet zou doen vaststellen; eisers voorziening tegen verweerder steunde op de rechten van de vergoede

derden en niet op eisers rechten ten aanzien van zijn orgaan; daaruit volgt dat de beslissing volgens welke eiser niet beschikt over een voldoende titel om, met toepassing van artikel 20, 9°, van de Hypotheekwet, een verhaal tegen verweerder in te stellen aangezien zijn rechten ten aanzien van zijn orgaan niet zijn vastgesteld, genoemd artikel 20, 9°, schendt, nu de toepassing ervan enkel veronderstelt dat de derden die getroffen zijn door het ongeval, dat eisers orgaan heeft veroorzaakt, over een vaststaande en opeisbare schuldvordering jegens dat orgaan beschikken, wat zeker het geval was (schending van artikel 20, 9°, van de Hypotheekwet en bijgevolg ook van artikel 1251, 3°, van het Burgerlijk Wetboek);

(...)

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat de persoonlijke aansprakelijkheid van een orgaan van de Staat, dat in de uitoefening van zijn ambt is opgetreden, in het gedrang kan worden gebracht ingevolge artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek samen met de rechtstreekse aansprakelijkheid van de Staat; dat de rechtspersoon en zijn orgaan in dat geval medeschuldenaars zijn die in solidum tot betaling gehouden zijn;

Dat, bijgevolg, de Staat die de door een ongeval getroffen heeft vergoed, waarvoor zijn aangestelde aansprakelijk is verklaard, zijn verhaal tegen laatstgenoemde niet alleen op grond van artikel 1382 van het Burgerlijk Wetboek, maar ook van artikel 1251, 3°, van hetzelfde wetboek kan uitoefenen, nu de wet het voordeel van de indeplaatsstelling enkel ontzegt aan hem die uitsluitend zijn eigen schuld voldeet

Overwegende niettemin dat de schuldenaar die samen met anderen of voor anderen heeft betaald slechts in de plaats treedt in zoverre hij niet persoonlijk tot betaling van de schuld gehouden is;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat verweerder aan eisers rechtsvordering verschillende middelen tegenwerpt die de grond van de zaak betreffen en waarover het strafrecht geen uitspraak heeft kunnen doen; dat zij meer bepaald doet gelden dat de Staat zich jegens de ingenieurs van Bruggen en Wegen ertoe zou hebben verbonden enkel bij een grove fout van hunnetwege een verhaal tegen hen uit te oefenen; dat zij ook betoogt dat de Staat hoe dan ook gedeeltelijk aansprakelijk blijft, omdat G., wanneer hij naliel aangepaste verkeerstekens aan te brengen, de onder-richtingen van zijn bazen zou hebben gevolgd;

Overwegende dat uit die vaststellingen volgt dat de omvang zelf van de indeplaatsstelling wordt betwist, nu eiser, volgens verweersters stelling, wegens een ander feit of een andere fout dan die welke ten laste van zijn orgaan, de ambtenaar G., is bewezen, bij het uitoefenen van zijn verhaal tegen laatstgenoemde, persoonlijk tot betaling van een gedeelte van de schuld kan gehouden zijn;

Overwegende dat, hoewel met toepassing van artikel 1 van de wet van 24 mei 1937, dat is artikel 20, 9°, van de wet van 16 december 1851 houdende herziening van de wet over de hypotheek, hij die de getroffen door een ongeval heeft vergoed, ingevolge de wettelijke indeplaatsstelling, van de verzekeraar de betaling mag vervolgen van zijn schuldvordering, bij voorrang op de bedragen die aan de aansprakelijk verklaarde verzekerde verschuldigd zijn, hij dat recht slechts mag uitoefenen, wanneer hij persoonlijk

gehouden is tot betaling van een gedeelte van de schuld, in zoverre zijn schuldvordering ten aanzien van de verzekerde vaststaat, nu de verzekeraar enkel de verplichting heeft de uitvoering ervan mogelijk te maken;

Overwegende dat het arrest, bijgevolg, nu het, om te beslissen dat de rechtsvordering tegen verweerster niet ontvankelijk is, op de consideransen steunt dat, gelet op de vorenvermelde middelen die zij heeft tegengeworpen, de veroordelingen uitgesproken door het strafgerecht op de burgerlijke rechtsvordering tegen eisers orgaan niet volstaan om de titel te vormen die eiser jegens de verzekerde moet hebben om toepassing te kunnen maken van artikel 20, 9°, van de Hypotheekwet en dat eisers rechten ten aanzien van zijn ambtenaar hoe dan ook vooraf moeten vastgelegd zijn, zijn beslissing naar recht verantwoordt;

Dat het middel naar recht faalt;

(...)

NOOT—1. Betreffende de persoonlijke aansprakelijkheid van de organen van de Staat en de regresvordering van deze laatste, zie en vergelijk: Cass., 3 oktober 1955, *Arr. Verbr.*, 1956, 64, *Pas.*, 1956, I, 79, en *R.C.J.B.*, 1958, 38, met noot Ch. Goossens; Cass., 24 januari 1980, *Arr. Cass.*, 1979-80, 601, *R.W.*, 1980-81, 760, en *Pas.*, 1980, I, 590.

2. Betreffende art. 20, 9°, van de Hypotheekwet, zie: Cass., 18 oktober 1945, *Pas.*, 1945, I, 247.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 17 JANUARI 1984

Voorzitter: de h. Boon

Raadsheer-rapporteur: de h. De Peuter

Advocaat-generaal: de h. Tillekaerts

Advocaat: mr. De Gryse

1. Uitlevering — a) Voorlopige aanhouding — Bevel — Vermeldingen — b) Benelux-Verdrag — Transit — 2. Rechten van de mens — Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten — Directe werking.

1.a) De voorlopige aanhouding van een verdachte met het oog op zijn eventuele uitlevering aan een vreemde staat is aan bijzondere en eigen regelen onderworpen, als bepaald in art. 5 van de wet van 15 maart 1874.

Art. 96 Sv. vindt, in zoverre het voorschrijft dat het bevel tot aanhouding de wet dient te vermelden die bepaalt dat het ten laste gelegde feit een misdaad of een wanbedrijf is, geen toepassing in het bij art. 5, eerste lid, Uitleveringswet bepaalde geval.

De artt. 5.2 E.V.R.M. en 9.2 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, krachtens welke iedere gearresteerde op de hoogte moet worden gebracht van de redenen van zijn arrestatie en van de beschuldigingen die tegen hem zijn ingebracht, vereisen niet dat zulks in een bepaalde vorm geschiedt.

b) Art. 21 Benelux-Verdrag van 27 juni 1962 heeft niet tot doel de overbrenging te regelen van een persoon, aangehouden in een Belgische enclave binnen Nederlands grondgebied, naar de gevangenis te Turnhout, dit is naar ander

Belgisch grondgebied. Zulk een overbrenging is geen transit in de zin van die bepaling.

2. Art. 9.2 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten is een bepaling die in België directe werking heeft.

K.

Gelet op het bestreden arrest, op 8 november 1983 gewezen door het Hof van Beroep te Antwerpen, kamer van inbeschuldigingstelling;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 96 van het Wetboek van Strafvordering, 5, lid 2, van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, ondertekend te Rome op 4 november 1950 en goedgekeurd bij wet van 13 mei 1955, 9, lid 2, van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, opgemaakt te New York op 19 december 1966 en goedgekeurd bij wet van 15 mei 1981,

doordat het arrest het hoger beroep van eiser tegen de beschikking waarbij zijn verzoek tot voorlopige invrijheidstelling wordt afgewezen, ongegrond verklaart, op grond onder meer dat het bevel tot aanhouding uitdrukkelijk ter kennis bracht dat eiser verdacht was van oplichting, feiten weergegeven in het radiogram 22/2119 van 22 augustus 1983, «waarvan de tekst is bijgevoegd»; dat uit de bewoordingen van het bevel tot aanhouding zelf voldoende blijkt dat eiser kennis moest hebben van de aard en de reden van zijn vrijheidsberoving; dat, nu de wet in deze stand van de rechtspleging geen inzage van het dossier door de verdachte of zijn raadsman toelaat, geen schending van de rechten van de verdediging kan worden afgeleid uit het ontbreken van inzage van stukken die de wet verbiedt,

terwijl iedere gearresteerde, op grond van de in het middel geciteerde verdragsbepalingen onverwijld op de hoogte gebracht moet worden van de redenen van zijn arrestatie en van de beschuldigingen die tegen hem zijn ingebracht; artikel 96 van het Wetboek van Strafvordering bovendien bepaalt dat een bevel tot aanhouding de opgave bevat van het feit waarvoor het wordt verleend, met vermelding van de wet die bepaalt dat het feit een misdaad of wanbedrijf is; de loutere vermelding in een bevel tot aanhouding dat de betrokkene verdacht is van «oplichting», met verwijzing naar — doch zonder overname van — feiten die enkel vermeld zijn in een radiogram, gevoegd als bijlage (bij de vordering van de procureur des Konings), niet voldoet aan de informatieverplichtingen opgelegd bij de in het middel aangewezen bepalingen; de gearresteerde immers, zoals het arrest vaststelt, geen toegang heeft tot het dossier en bijgevolg niet «onverwijld» kennis kan nemen van de genoemde bijlage, zodat het arrest, door te beslissen dat eiser kennis «moest» hebben van de aard en de reden van zijn vrijheidsberoving, zonder vast te stellen dat enige concrete beschuldiging hem bij zijn vrijheidsberoving werd meegedeeld, of dat het bevel tot aanhouding de opgave bevat van het feit waarvoor het werd verleend of de wet vermeldt die bepaalt dat het ten laste gelegde feit een misdaad of wanbedrijf is, niet wettelijk verantwoord is (schending van alle in het middel aangewezen bepalingen):

Overwegende dat eiser, op vertoon van een bevel tot aan-

houding, op 11 oktober 1983 door de onderzoeksrechter te Turnhout verleend op grond van artikel 5, eerste lid, van de wet van 15 maart 1874 op de uitleveringen, voorlopig werd aangehouden met het oog op zijn eventuele uitlevering aan de Verenigde Staten van Amerika; dat in het bevel tot aanhouding is vermeld dat eiser verdacht is van «oplichting, feiten weergegeven in het radiogram 22/2119 van 22 augustus 1983, waarvan de tekst is bijgevoegd»; dat het bevel tot aanhouding verwijst naar de artikelen 1, 6°, en 5 van de Uitleveringswet en constateert dat de ten laste gelegde feiten voorzien zijn bij artikel 2, 12°, van de Belgisch-Amerikaanse Overeenkomst van 26 oktober 1901; dat het alsoo aanleunt bij het officieel bericht aan de Belgische autoriteiten toegestuurd door de autoriteiten van de Verenigde Staten van Amerika waar eiser vervolgd wordt;

Overwegende dat zodanige voorlopige aanhouding, te onderscheiden van de aanhouding naar aanleiding van een door de Belgische rechtsmacht ingesteld gerechtelijk strafonderzoek, aan bijzondere en eigen regelen is onderworpen, als bepaald in artikel 5 van de voormelde Uitleveringswet;

Overwegende dat artikel 96 van het Wetboek van Strafvordering, in zoverre het voorschrijft dat het bevel tot aanhouding de wet dient te vermelden die bepaalt dat het ten laste gelegde feit een misdaad of een wanbedrijf is, niet van toepassing is in het bij artikel 5, eerste lid, van de voormelde Uitleveringswet bepaalde geval;

Overwegende dat, zoals het arrest met verwijzing naar de beroepen beschikking van de raadkamer vaststelt, ten deze de voorschriften voor het afleveren van een bevel tot aanhouding op grond van artikel 5, eerste lid, van de Uitleveringswet werden nageleefd;

Overwegende dat, krachtens artikel 5, lid 2, van het Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, iedere gearresteerde onverwijdeld en in een taal welke hij verstaat, op de hoogte moet worden gebracht van de redenen van zijn arrestatie en van de beschuldigingen welke tegen hem zijn ingebracht: dat, krachtens artikel 9, lid 2, van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, welke bepaling in België directe werking heeft, iedere gearresteerde bij zijn arrestatie op de hoogte moet worden gebracht van de redenen van zijn arrestatie en onverwijdeld op de hoogte dient te worden gebracht van de beschuldigingen die tegen hem zijn ingebracht; dat die bepalingen niet vereisen dat het op de hoogte stellen zou geschieden in een bepaalde vorm;

Overwegende dat eiser bij conclusie voor de kamer van inbeschuldigingstelling verklaarde dat hij een kopie van het bevel tot aanhouding had ontvangen, doch de tekst van het in dat bevel vermelde radiogram niet was bijgevoegd;

Overwegende dat, gelet op de inhoud van het bevel tot aanhouding, het arrest, door te oordelen «dat uit de bewoordingen van het bevel tot aanhouding zelf voldoende blijkt dat de verdachte kennis moest hebben van de aard en de reden van zijn vrijheidsberoving», zijn beslissing wettelijk verantwoordt;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

Over het derde middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 11, lid 1, en 21 van het Benelux-Verdrag aangaande de uitlevering en de rechtshulp in strafzaken, onderte-

kend te Brussel op 27 juni 1962 en goedgekeurd bij wet van 1 juni 1964,

doordat het arrest het hoger beroep van eiser tegen de beschikking waarbij zijn verzoek tot voorlopige invrijheidstelling wordt afgewezen, ongegrond verklaart, op grond onder meer dat uit niets blijkt dat de overbrenging van de verdachte naar de gevangenis te Turnhout onregelmatig was; dat uit niets blijkt dat er transit of doorvoer geschiedde in de zin van artikel 21 van het Benelux-Verdrag, daar er geen verzoek voorhanden is volgens de in artikel 11, lid 1, bedoelde weg; dat de verdachte niet op onrechtmatige wijze uit Nederland werd gekaapt en er geen spoor is van onrechtmatig verkregen bewijs,

terwijl artikel 21 van het Benelux-Verdrag aangaande de uitlevering en de rechtshulp in strafzaken bepaalt dat de doortocht door het grondgebied van een van de Verdragssluitende Partijen zal worden toegestaan «op een verzoek gedaan volgens de in artikel 11, lid 1, bedoelde weg», dit is op schriftelijk verzoek van de minister van Justitie van de verzoekende Partij, gericht tot de minister van Justitie van de aangezochte Partij; het ontbreken van een dergelijk verzoek tot gevolg heeft dat de doortocht onregelmatig is; het ontbreken van een dergelijk verzoek daarentegen niet tot gevolg kan hebben dat de doortocht onttrokken wordt aan het toepassingsgebied van artikel 21; zodat het arrest, door te beslissen dat uit niets blijkt dat er transit of doorvoer geschiedde in de zin van artikel 21 van het Benelux-Verdrag, op de enkele grond dat er geen verzoek voorhanden is volgens de in artikel 11, lid 1, bedoelde weg, niet wettelijk verantwoord is (schending van artikel 21 en, voor zoveel nodig, 11, lid 1, van het Benelux-Verdrag aangaande de uitlevering en de rechtshulp in strafzaken):

Overwegende dat het arrest vaststelt dat eiser werd aangehouden in een Belgische enclave binnen Nederlands grondgebied en dat hij werd overgebracht naar de gevangenis te Turnhout, dit is naar ander Belgisch grondgebied;

Overwegende dat artikel 21 van het Verdrag van 27 juni 1962 aangaande de uitlevering en de rechtshulp in strafzaken tussen het Koninkrijk België, het Groothertogdom Luxemburg en het Koninkrijk der Nederlanden niet tot doel heeft zodanige overbrenging te regelen; dat zodanige overbrenging geen transit is in de zin van die bepaling;

Dat derhalve de beslissing van het arrest, luidens welke voormeld artikel 21 op die overbrenging niet toepasselijk is, wettelijk verantwoord blijft, ook al zou het middel gegrond zijn in zoverre het aanvoert dat het arrest die beslissing niet kon laten steunen op de enkele grond dat er geen verzoek voorhanden is volgens de in artikel 11, lid 1, van voormeld verdrag bedoelde weg;

Dat het middel bij gebrek aan belang niet ontvankelijk is;

(...)

NOOT—Bovenstaand arrest is het eerste waarbij het Hof van Cassatie zich uitspreekt over de kwestie van de directe werking van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten, opgemaakt te New York op 19 december 1966 en goedgekeurd bij wet van 15 mei 1981 (B.S., 6 juli 1983).

Tijdens de parlementaire voorbereiding van de goedkeuringswet werd door de Raad van State, de regering en som-

mige parlementsleden de opvatting verdedigd dat geen bepaling van het verdrag directe werking kon hebben. Die opvatting werd bestreden door een aantal andere parlementsleden, waaronder de verslaggever in de Kamer, Swaelen, en senator De Meyer, alsmede door de auteurs Bossuyt en Velu. (Voor een verwijzing naar de desbetreffende vindplaatsen, zie Bossuyt, M., «België partij bij de UNO-Pacten inzake mensenrechten (21 juli 1983)», *R.W.*, 1983-84, (781), 784-785, nr. 2).

Het Hof van Cassatie maakt in het bovenstaand arrest toepassing van artikel 9, lid 2, van het Internationaal Verdrag. Om alle twijfel omtrent de bedoeling van het Hof weg te nemen, overweegt het daarbij uitdrukkelijk dat die bepaling «in België directe werking heeft».

L.

RAAD VAN STATE

4e KAMER — 8 MEI 1984

Voorzitter: de h. Vermeulen

Staatsraden: de hh. Vander Stichele (rapporteur) en Suetens

Eerste auditeur: de h. De Pover

Advocaten: mrs. Putzeys, Gehlen en De Bruyn

Raad van State — Rechtspleging — Geen uiteenzetting van middelen — Annulatieberoep niet ontvankelijk.

De initiële niet-ontvankelijkheid van een annulatieberoep wegens ontstentenis van ontvankelijk geformuleerde middelen — d.i. de voldoende duidelijke omschrijving van de overtreden rechtsregel, maar ook van de wijze waarop die regel door de bestreden bestuurshandeling wordt geschonden —, kan niet worden verholpen door de uiteenzetting van middelen, vervat in een toelichtende memorie, ook al zou het gaan om middelen gebaseerd op de overtreding van een wet van openbare orde.

A. t/ Regie der Luchtwezen

Arrest nr. 24.313

Gezien het verzoekschrift dat Lodewijk A., eerste luchtvaartbrandweerman bij de Regie der Luchtwezen, op 4 januari 1982 heeft ingediend om de vernietiging te vorderen van de besluiten van 16 oktober 1981 waarbij de minister van Verkeerswezen Claude L., Herman T. en Ivan G. benoemd heeft tot de graad van onderofficier luchtvaartbrandweerman ter luchthaven van Brussel-Nationaal;

Over de gegevens van de zaak

Overwegende dat de wezenlijke gegevens van de zaak kunnen worden samengevat als volgt:

Bij bericht van 22 juni 1981 werd ter kennis gebracht van het personeel dat o.m. zes betrekkingen van onderofficier luchtvaart brandweerman te begeben waren.

In de vergadering van 15 juli 1981 heeft het college der dienstchefs de kandidaturen onderzocht en stelde de volgende «meest geschikte kandidaten» voor: (...)

Die benoemingsvoorstellen werden bij bericht van 17 juli 1981 aan het personeel ter kennis gebracht.

Er werden acht bezwaarschriften ingediend, o.m. door verzoeker.

Op 6 augustus 1981 heeft het college der dienstchefs de klachten onderzocht en ongegrond bevonden.

Op 25 augustus 1981 werden de definitieve voorstellen aan het personeel ter kennis gebracht.

Bij ministerieel besluit van 16 oktober 1981 werd Claude L. (Franse taalrol) benoemd tot de graad van onderofficier luchtvaartbrandweerman.

Bij collectief ministerieel besluit van 16 oktober 1981 werden vier kandidaten van de Nederlandse taalrol, o.m. Ivan G. en Herman T., tot dezelfde graad benoemd;

Bij bericht van 6 november 1981 werden de benoemingen ter kennis van het personeel gebracht.

Ten aanzien van de ontvankelijkheid

Overwegende dat verzoeker zijn enig middel gesteld heeft als volgt:

«Enig middel, afgeleid uit de schending van artikel 43, § 3, gecoördineerde wetten op het gebruik der talen in bestuurszaken, en uit overschrijding van macht,

doordat de tegenpartij tot benoemingen in de uitgebreide organieke personeelsformatie is overgegaan zonder voorafgaande aanpassing van de taalkaders.

terwijl er geen objectieve regels voorhanden zijn waardoor kan worden bepaald, zonder dat een appreciatie van de feitelijke gegevens nodig is, aan welk taalkader de betrekkingen van het uitgebreid organieke kader moeten worden toegewezen»;

Overwegende dat verzoeker er zich toe beperkt te beweren dat de personeelsformatie een uitbreiding heeft ondergaan en, zonder daaromtrent enige uitleg te verstrekken, aan te voeren dat artikel 43, § 3, van de gecoördineerde wetten op het gebruik der talen in bestuurszaken door het verlenen van de bestreden benoemingen werd miskend doordat het taalkader niet vooraf aan de uitbreiding van de personeelsformatie werd aangepast; dat echter verzoeker nalaat te preciseren om welke uitbreiding van de personeelsformatie het zou gaan; noch welke en hoeveel posten er werden gecreëerd, noch wat daarvan de terugslag kan zijn op de betrekkingen in de brandweerdienst van de Nationale Luchthaven, noch welke betrekkingen in de betrokken trap van de hiërarchische vroeger bestaande maar vacant geworden betrekkingen dan wel gewoon nieuw opgerichte betrekkingen waren; dat hieruit volgt dat het middel, zoals het gesteld is in het verzoekschrift, niet kan worden beschouwd als een «middel» in de zin van artikel 2, § 1, 2°, van het procedurereglement, aangezien onder middel moet worden verstaan niet alleen de voldoende duidelijke omschrijving van de overtreden rechtsregel maar ook de wijze waarop die regel door de bestreden bestuurshandeling wordt geschonden; dat het verzoekschrift derhalve niet ontvankelijk is;

Overwegende dat de initiële niet-ontvankelijkheid van het beroep wegens ontstentenis van ontvankelijk geformuleerde middelen niet kan worden verholpen door de uiteenzetting van middelen, vervat in een toelichtende memorie, ook al zou het gaan om middelen gebaseerd op de overtreding van een wet van openbare orde; dat de door verzoeker in zijn toelichtende memorie ontwikkelde beschouwingen, ter toelichting van het in het verzoekschrift ingeroepen

middel, het gebrek niet kan goedmaken dat zijn beroep van het begin af, en volledig, aantast.

(Verwerping).

NOOT—Constante rechtspraak. Zie o.m. Raad van State, 12 oktober 1979, nr. 19.845, Messemakers; 28 november 1979, nr. 19.941, De Rijck; 14 maart 1980, nr. 20.192, Snesman; 17 april 1980, nrs. 20.256 en 20.257, De Smedt en Lantin; 14 juli 1981, nr. 21.367, Beaumesnil

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

6e KAMER — 10 APRIL 1984

Voorzitter: de h. Thiry

Raadsheren: de hh. Van Malderen en Lambeau

Advocaten: mrs. De Rouck en Van Trimpont

Vennootschap — Onregelmatige firmavennootschap — Vordering ingesteld door een vennoot.

Wanneer facturen afgeleverd zijn door twee personen en de verhouding tussen die personen zodanig blijkt te zijn dat zij een vennootschap onder firma met rechtspersoonlijkheid vormen, waarvan, bij ontstentenis van oprichtingsakte, de vorm gebrekkig is, is de vordering die door een van hen is ingesteld tegen de derde aan wie de facturen zijn gericht, wegens gebrek aan hoedanigheid niet ontvankelijk.

D. t/ De H.

Overwegende dat geïntimeerde primair tot de niet ontvankelijkheid van het hoger beroep concludeert om twee redenen, te weten omdat er geen rechtsband bestaat tussen hem en appellant en, ten tweede, omdat appellant nagelaten heeft de op straffe van onontvankelijkheid voorgeschreven voorschriften van artikel 1053 van het Gerechtelijk Wetboek na te leven;

Overwegende dat ten einde de opwerpingen van geïntimeerde te onderzoeken, het van belang is de voorafgaande procedure uiteen te zetten;

Overwegende dat het bestreden vonnis gewezen werd in zake van de N.V. A. en de heer Antoon D., geneesheer, eisers op hoofd- en tussenvordering tegen Julianus D. en Robert De H., verweerders respectievelijk op hoofdvordering en op tussenvordering, en inzake van Julianus D., eiser tot tussenkomst en vrijwaring tegen Robert De H., verweerder in tussenkomst en vrijwaring;

Overwegende dat de eerste rechter de hoofdvordering en de tussenvordering van de N.V. A. en van Antoon D. toelaatbaar verklaard heeft en, alvorens over de gegrondheid uitspraak te doen, een deskundige aangesteld heeft en, rechtdoende over de vordering in tussenkomst en vrijwaring deze niet toelaatbaar verklaard heeft;

Overwegende dat de niet-toelaatbaarheid uitgesproken werd op grond dat uit de factuur blijkt dat partij Julianus D., samen met T., met een zelfde exploitatieadres, een zelfde B.T.W.-nummer, een zelfde telefoonnummer en aldus openlijk een duurzame handel dreven in 1974, zodat de verhouding tussen D. en T. van die aard is dat zij beantwoordt

aan de definitie van artikel 15 van de Vennootschappenwet, dat zij een vennootschap onder firma vormen met rechtspersoonlijkheid, waarvan bij gebrek aan oprichtingsakte de vorm gebrekkig is en dat, overeenkomstig artikel 13^{quater} van de Vennootschappenwet, verweerder in vrijwaring, te weten huidige geïntimeerde, het bestaan van de gebrekkige vennootschap kan erkennen en de vordering in vrijwaring van partij D. overeenkomstig artikel 17 van het Gerechtelijk Wetboek niet toelaatbaar is;

1° Over de onsplitsbaarheid

Overwegende dat artikel 1053 van het Gerechtelijk Wetboek bepaalt dat, wanneer het geschil onsplitsbaar is, hoger beroep moet worden gericht tegen alle partijen wier belang in strijd is met dat van de eiser in hoger beroep, en dat deze bovendien de andere niet in beroep komende partijen binnen de gewone termijnen van hoger beroep en ten laatste voor de sluiting van de debatten, in de zaak moet betrekken;

dat dit artikel bepaalt dat bij niet-inachtneming van deze regels het hoger beroep niet toegelaten wordt;

Overwegende dat deze regels vereist worden in geval van onsplitsbaar geschil, d.w.z., luidens artikel 31 Ger. W., wanneer de gezamenlijke tenuitvoerlegging van de onderscheiden beslissingen waartoe het geschil aanleiding geeft, materieel onmogelijk zou zijn;

Overwegende dat om zich daarover uit te spreken elk geval moet worden nagegaan met strenge aanwending van het criterium van de absolute onmogelijkheid uiteenlopen van de beslissingen ten uitvoer te leggen;

dat de vorderingen die ertoe strekken, zoals ter zake, geldbedragen te bekomen, niet onsplitsbaar zijn daar tegenstrijdige beslissingen wel voor gelijktijdige tenuitvoerlegging in aanmerking kunnen komen (A. Fettweis, Handboek voor gerechtelijk recht, II, Bevoegdheid, nr. 210, blz. 121-122);

Overwegende dat daaruit blijkt dat de eerste opwerping van geïntimeerde niet kan worden aangenomen;

2° Over de hoedanigheid

Overwegende dat geïntimeerde aanvoert dat hij alleen gehandeld heeft met de vennootschap onder firma, bestaande tussen appellant en de heer T. en niet met appellant zelf en dat de eerste rechter daarom de oorspronkelijke eis tot tussenkomst en vrijwaring terecht niet ontvankelijk verklaard heeft;

Overwegende dat appellant daarop antwoordt dat de reden van hoger beroep speciaal betrekking heeft op de probleemstelling of hij al dan niet in de juiste hoedanigheid in tussenkomst en vrijwaring heeft gedagvaard en dat deze probleemstelling noodzakelijk samenvalt met de al dan niet toelaatbaarheid van het hoger beroep;

Overwegende dat appellant zijn hoger beroep grondt op de volgende overwegingen, te weten dat de vermelding van de naam T. op de factuur te wijten is aan een materiële vergissing in de zin dat de rest van het facturatieboek, om nieuwe drukwerken te vermijden, na april 1972 verder gebruikt werd tot de voorraad volledig uitgeput geraakte;

Overwegende dat deze loutere bewering niet doeltreffend is en dat appellant, had hij in eigen naam gehandeld, normalerwijze de naam van T. had moeten schrappen;

dat overigens, deze uitleg van appellant niet verklaart hoe het komt dat het telefoonnummer, het B.T.W.-nummer, het exploitatieadres dezelfde zijn gebleven;

Overwegende dat appellant ten tweede beweert dat T. sinds 1972 in werkelijkheid geen handel meer dreef en dat het louter om kostenbesparende redenen was dat hij facturen gebruikte waarbij toevallig de naam van T. nog op vermeld stond;

Overwegende dat appellant geen enkel element naar voren brengt waaruit zou blijken dat, op de datum in kwestie, T. geen handel meer dreef en dat, zoals reeds hierboven is opgemerkt, indien het wel zo was, men dan niet kan aannemen dat de naam van T. nog vermeld was op de facturen van 23 februari, 16 maart en 14 april 1974;

dat een dergelijke herhaling moeilijk als toevallig kan worden bestempeld;

Overwegende dat appellant als derde argument tot staving van zijn standpunt zijn hoedanigheid van opvolger van de beweerde vennootschap onder firma inroept om te beweren dat hij dan de vereiste bekwaamheid heeft om de tussenvordering in te stellen;

Overwegende dat appellant geen rechtsopvolger kan zijn van een vennootschap onder firma die niet vereffend werd met overdracht van het actief aan appellant die als vereffenaar zou worden aangesteld;

Overwegende dat appellant, ten vierde, opwerpt dat hij sinds 1978 met pensioen is gegaan, dat hij niet meer werkzaam is als aannemer en dat de doorhaling van de inschrijving in het handelsregister, waarin hij enkel onder zijn naam alleen was ingeschreven, op 8 september 1978 voor stopzetting van zijn bedrijvigheid, enkel en alleen ook zijn naam vermeldt;

Overwegende dat de rechtstoestand moet worden onderzocht op het ogenblik dat de rechtsband ontstaan is te weten in 1974 en dat op dit ogenblik de facturen afgeleverd werden door D. en T. en de verhouding welke tot stand was gekomen, die was van geïntimeerde met de onregelmatig naar vorm bestaande vennootschap onder firma D. en T.;

Overwegende dat appellant ten slotte opwerpt dat hij afzonderlijk door de hoofdeisers, de partijen N.V. A. en Antoon D., gedagvaard werd als particulier zodat hij derhalve in dezelfde hoedanigheid maar de mogelijkheid heeft om geïntimeerde in tussenkomst en vrijwaring te roepen;

Overwegende dat appellant vergeet dat de rechtsvordering ingesteld door een vennootschap waarvan de oprichtingsakte niet openbaar is gemaakt niet ontvankelijk is (artikel 11 Vennootschappenwet) terwijl de derde het recht heeft de rechtspersoonlijkheid van de wegens vormgebrek onregelmatig opgerichte vennootschap te erkennen (artikel 13^{quater}, tweede lid, Venn. W.);

Overwegende dat daaruit volgt dat appellant de hoedanigheid niet heeft om de litigieuze rechtsvordering in te dienen en dat hij ze ook niet heeft om hoger beroep in te stellen, zodat het hoger beroep niet kan worden toegelaten;

(...)

ARBEIDSHOF TE BRUSSEL

7e KAMER — 17 OKTOBER 1984

Voorzitter : de h. Vanderveeren

Raadsheren in sociale zaken : de hh. De Vleeschouwer en Van Stichel

Openbaar ministerie : de h. Keereman

Advocaten : mrs. Van Landuyt loco Uyttendaele en Veran-neman de Watervliet

Paritair Comité — Ressort — P.C. Glasbedrijf en P.C. Bouwbedrijf — Criterium — Hoofdactiviteit van onderneming — Registratie als aannemer — Invloed op ressort P.C. Bouwbedrijf.

Uit de voorbereiding van de C.A.O.-wet 1968 en uit de reglementaire omschrijving van de respectieve werkings-sfeer van het P.C. voor het Glasbedrijf en van het P.C. voor het Bouwbedrijf volgt dat de hoofdactiviteit van een onderneming bepaalt of deze laatste onder het een dan wel onder het ander paritair comité ressorteert.

De registratie als aannemer in het kader van de artt. 299bis W.I.B. en 30bis S.Z.-wet 1969 heeft geen invloed op de bevoegdheidssfeer van het P.C. voor het Bouwbedrijf.

P.V.B.A. F. t/ R.M.Z.

Gelet op de stukken der rechtspleging en ondermeer het eensluidend verklaard afschrift van het vonnis van 8 oktober 1980 van de Arbeidsrechtbank te Dendermonde, het eensluidend verklaard afschrift van het arrest van 2 november 1982 van het Arbeidshof te Gent en het eensluidend verklaard afschrift van het arrest van 10 januari 1983 van het Hof van Cassatie, houdende vernietiging van het hierboven vermeld arrest met verwijzing naar het Arbeidshof te Brussel;

(...)

De P.V.B.A. Glasbedrijf F. produceert, behandelt en verhandelt allerlei soorten van glasprodukten; daaruit bestaat haar hoofdbezigheid en haar maatschappelijk doel; om te voldoen aan de wensen van sommige klanten werd in het bedrijf bij gelegenheid ook aan glasplaatsing gedaan; hoewel alle arbeiders constant tewerkgesteld zijn in het glasbedrijf zelf, worden bij gelegenheid 6 tot 8 werknemers van de 25 die het bedrijf telt, beschikbaar gesteld om glas-plaatsingen te doen daar waar het wordt gevraagd bij de aflevering van het glas.

In het bedrijf wordt dus t.o.v. de werknemers die eventueel aan glasplaatsing doen, geen onderscheid gemaakt wat de rangschikking onder het paritair comité betreft, daar het niet steeds dezelfde arbeiders zijn die aan glas-plaatsing doen.

Appellante past het beginsel «accessorium sequitur principale» toe, daar haar hoofdbedrijvigheid uit fabricage en bewerking van glas bestaat en de occasionele glasplaatsing daaraan volkomen ondergeschikt is.

Tot staving van haar standpunt doet de P.V.B.A. een beroep op de volgende argumentatie: de wetsgeschiedenis van artikel 35 van de wet van 5 december 1968 betreffende de C.A.O.'s en de Paritaire Comités vermeld onder meer: «in principe valt een onderneming slechts onder een enkel paritair comité. De toewijzing van de activiteit van een onderneming aan twee of meer paritaire comités is slechts verantwoord in uitzonderlijke gevallen, wanneer deze onderneming verschillende activiteiten uitoefent die onderling geen enkele band hebben, in afzonderlijke en van elkaar verwijderde lokalen met personeel dat uitsluitend voor ieder soort werk is aangewezen of wanneer geldige argu-

menten kunnen worden aangevoerd, bijvoorbeeld aan de hand van traditie of van oude gewoonte» (*Parl. Doc. Senaat*, 1966-1967, nr. 148, blz. 45).

Dit uittreksel uit de voorbereiding van de wet schijnt dus, zij het impliciet, de stelling «de bijzaak volgt de hoofdzaak» te rechtvaardigen.

Ook de K.B.'s die de Paritaire Comités van het Glasbedrijf en van het Bouwbedrijf oprichten, gaan die richting uit.

Zo bepaalt art. 1 van het K.B. van 4 mei 1973 houdende de oprichting van het Paritair Comité voor het Glasbedrijf als volgt: «Er wordt een paritair comité opgericht dat bevoegd is voor de werknemers die hoofdzakelijk handenarbeid verrichten en hun werkgevers, te weten de ondernemingen en fabrieken die als hoofdactiviteit hebben de fabricage, de vervorming en de bewerking van glas.»

Anderzijds zegt artikel 1 van het K.B. van 4 maart 1975 houdende de oprichting van het Paritair Comité voor het Bouwbedrijf het volgende: «Er wordt een paritair comité opgericht voor het bouwbedrijf dat bevoegd is voor de werknemers die hoofdzakelijk handenarbeid verrichten en hun werkgevers te weten de ondernemingen waarvan de gewone activiteiten bestaan in de opbouw, verbouwing, afbouw, het onderhoud, de herstelling of het slopen van bouwwerken.»

Uit deze laatste tekst blijkt dus dat het moet gaan om ondernemingen wier activiteit hoofdzakelijk en gewoonlijk bestaat uit opbouw, verbouwing, afbouw, enz.

Het bedrijf van appellante behoort zeker niet tot de ondernemingen bedoeld bij art. 1 van het K.B. van 4 maart 1975, en het is niet de bijkomstige nevenactiviteit van glasplaatsing die daar iets aan verandert: immers, voor de plaatsing van glas bestaan geen afzonderlijke en van elkaar verwijderde lokalen; evenmin is er speciaal geschoold personeel voor die plaatsing in dienst genomen, en dat er tussen glasproductie en glasplaatsing een nauw verband heerst; het rangschikken van de onderneming P.V.B.A. Glasbedrijf F., althans voor een gedeelte, onder het Paritair Comité voor het Bouwbedrijf zou een ongeoorloofde uitbreiding ervan betekenen.

Derhalve kan, met toepassing van het beginsel «accessorium sequitur principale» samen met de duidelijke bewoordingen van de respectieve koninklijke besluiten, slechts besloten worden dat het bedrijf van appellante voor het geheel dient te worden gerangschikt onder het Paritair Comité voor het Glasbedrijf.

Een laatste argument van geïntimeerde bestaat erin te beweren dat het glasbedrijf F. dat destijds de registratie heeft aangevraagd voor de glasplaatsing, voor deze activiteit zou ressorteren onder het Paritair Comité voor het Bouwbedrijf.

Een dergelijke gevolgtrekking is onjuist, immers het K.B. van 5 oktober 1978 tot uitvoering van de artikelen 299bis van het Wetboek van Inkomstenbelastingen en 30bis van de wet van 27 juni 1969 tot herziening van de besluitwet van 28 december 1944 betreffende de maatschappelijke zekerheid der arbeiders heeft geen invloed op de bevoegdheidsomschrijving van het Nationaal Paritair Comité voor het Bouwbedrijf opgericht bij K.B. van 4 maart 1975.

Het bewuste K.B. van 5 oktober 1978 kan evenmin worden aangewend om de bevoegdheid te beperken van het Paritair Comité voor het Glasbedrijf opgericht bij K.B. van

4 mei 1973, of als grond om tot de splitsing van een bedrijf over beide voormelde paritaire comités over te gaan; het betreft echter een loutere uitvoeringstekst van de artikelen 299bis W.I.B. en 30bis van de wet van 27 juni 1969 waarbij de registratie van aannemers in de ruime zin van het woord wordt geregeld.

Uit al het bovenstaande blijkt duidelijk dat de vordering zoals ingesteld door de R.S.Z. ongegrond is en dat de P.V.B.A. Glasbedrijf F. in haar geheel geklasseerd dient te worden onder het Paritair Comité voor het Glasbedrijf opgericht bij K.B. van 4 mei 1973.

(...)

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE TONGEREN

30 APRIL 1984

Voorzitter: de h. Toppet-Hoegars

Openbaar ministerie: de h. Cuyx

Advocaten: mrs. Franssens, Bijvoet loco Warnants, Mailleux en Reard

Verzekering — Verzekeringsmakelaar — Faillissement — Verkoop van portefeuille.

Na verkoop van de verzekeringsportefeuille van een failliete makelaar treedt geen schuldvergelijking in tussen de schuldvordering die een verzekeringsmaatschappij op de failliete makelaar heeft, en de continuatieprovisies die na de verkoop van de portefeuille aan de koper toekomen bij het innen van nieuwe premies.

N.V. L. t/ N.V. V. en mrs. Hanssen en Mailleux q.q.

De dagvaarding strekt ertoe te doen zeggen dat geen schuldvergelijking kan worden ingeroepen tussen de commissielonen verschuldigd na de verkoop van 28 april 1983 en de schuldvordering zoals ze werd ingediend door de N.V. V. in het faillissement; derhalve eerste verweerster te doen veroordelen tot betaling van 50.000 fr. samen met de vergoedende interesten vanaf de vervaldatum, de gerechtelijke interesten en de kosten; in voorkomend geval tweede verweerders q.q. te doen veroordelen tot betaling van 272.910 fr. samen met de vergoedende interesten sedert 28 april 1983, de gerechtelijke interesten en kosten.

1. De feiten

De gefailleerde C. was verzekeringsmakelaar. Hij bemiddelde o.m. ook voor eerste verweerster, de N.V. V. Bij vonnis van 17 april 1983 werd hij failliet verklaard op aangifte, en werden tweede verweerders aangesteld als curatoren. De gefailleerde wenste geen concordataire voorstellen te doen, en stemde in met de onmiddellijke likwidatie van de activa. Het voornaamste actiebestanddeel van het faillissement was de verzekeringsportefeuille. Deze portefeuille diende zo snel mogelijk verkocht te worden ten einde de waardevermindering na het faillissement tot het minimum te beperken. Een publieke verkoop werd derhalve door de rechtbank toegelaten, en door de curatoren georganiseerd op 28 april 1983, dit met instemming van de pandhoudende schuldeisers.

De verkoop geschiedde volgens door de curatoren opgestelde verkoopvoorwaarden en uiteraard voor vrij en onbelast. Aanlegster kocht de portefeuille voor een nominaal bedrag van 4.250.000 fr. In deze portefeuille was dus ook eerste verweerster met een niet onaanzienlijk aandeel contracten aanwezig. Eerste verweerster had, sedert de dag van het faillissement, een belangrijke vordering op gefailleerde. Gefailleerde was immers gemachtigd zelf premies te ontvangen, en ontving dan ook de daartoe bestemde kwijtingen van de verzekeringsmaatschappij. Deze kwijtingen werden op het debet van zijn lopende rekening ingeschreven, en de doorstorting van de verzekeringspremies die gefailleerde zou ontvangen, zou op het credit van dezelfde rekening ingeschreven worden. Deze handelwijze is gebruikelijk in de verzekeringswereld, maar gezien de financiële moeilijkheden van C. stond de rekening op datum van de faillietverklaring voor een belangrijk bedrag in debet.

Eerste verweerster diende een schuldvordering in ten bedrage van 276.991 fr., die bij het proces-verbaal van verificatie der schuldvorderingen werd aanvaard in het gewoon passief van het faillissement. Na de verkoop meent eerste verweerster dat zij nog meer rechten kan doen gelden, en, *na de verkoop*, gaat zij over tot inhouding van de commissielonen die vervallen op grond van de door gefailleerde aangebrachte verzekeringscontracten, en die, volgens de gebruiken van de sector, met de portefeuille mee verkocht zijn aan de N.V. L. Zij deelt mee dit te zullen doen «tot het hele debetsaldo» aangezuiverd is. Aanlegster kan niet akkoord gaan met deze stelling, en na aanmaning gaat zij over tot dagvaarding van verweerders.

2. In rechte

Eerste verweerster beweert dat:

1. een schuld in de massa van het faillissement, mee overgaat op de koper van het actief. Dit zou erop neerkomen dat de N.V. L. de debetsaldo's van C. ten aanzien van de verschillende verzekeringsmaatschappijen (ongeveer 35) zou hebben overgenomen en dat zij gehouden zou zijn deze, buiten de overnameprijs, verder af te betalen;

2. schuld en schuldvordering voortvloeien uit een zelfde overeenkomst: de wederkerige verplichtingen tussen makelaar en verzekerde blijven bestaan, ook na verkoop; compensatie na faillissement is dus mogelijk daar de wederzijdse schulden dezelfde oorzaak hebben en de grondvoorwaarden voor schuldvergelijking aanwezig zijn zodat schuldvergelijking na faillissement moet worden toegepast tussen aanlegster en eerste verweerster;

3. de koper van de verzekeringsportefeuille, alle rechten en plichten van de gefailleerde C. overgenomen heeft, zodat alle voorwaarden tot compensatie tussen de N.V. V. en de N.V. L. vervuld zijn en de N.V. V. haar schuldverdeling op C., namelijk 272.910 fr., kan verhalen op de commissielonen die zij — na verkoop van de portefeuille — aan de N.V. L. verschuldigd is.

A. Aard van het contract tussen makelaar en verzekerder

Overwegende dat in casu niet kan worden ontkend dat C. een zelfstandig makelaar was: «De polissen worden de maatschappijen doorgaans aangebracht door verzekeringsmakelaars, vrije tussenpersonen die, zonder enig dienstver-

band, voor verschillende maatschappijen werken. De makelaar richt, voor eigen rekening en op eigen kosten, een verzekeringskantoor op voor het uitoefenen van zijn beroep. Hij is niet gehouden aan enige maatschappij de voorkeur te geven. Hij is een vrij handelaar en derhalve onderworpen aan alle verplichtingen die uit de hoedanigheid van koopman voortvloeien. Hij kan gedagvaard worden voor de rechtbank van koophandel en failliet worden verklaard. De rol van de verzekeringsmakelaars bestaat erin raad te geven aan de toekomstige verzekeringsnemers, hen te leiden bij de keuze van een verzekeringsmaatschappij of bij te staan bij het invullen van de toetredingsformulieren. Hun wordt de taak opgedragen de verzekering zo goedkoop mogelijk te sluiten en er tevens voor te zorgen dat het risico door een soliede maatschappij gedekt wordt. Tijdens de duur van de verzekering incasseren zij de premies en bij schadegevallen treden zij als tussenpersoon op tussen verzekerde en verzekeraar. De verzekeringsmakelaars handelen normaal in het belang van de verzekeringnemer. Bij het innen van de premies treden zij echter op als mandataris van de maatschappij» (Fredericq, II, nr. 1373, uitgave 1963);

B. Wie was eigenaar van de portefeuille van gefailleerde C.?

Overwegende dat een verzekeringsportefeuille een onlichamelijk roerend goed is dat deel uitmaakt van de handelszaak van de makelaars: «Depuis longtemps déjà, la doctrine et la jurisprudence reconnaissent aux intermédiaires d'assurances un droit de propriété sur leur portefeuille, et partant le droit d'en disposer entre vifs ou à cause de mort. (...) Le droit des intermédiaires de disposer de leur portefeuille est tellement couramment admis qu'il est rare de voir les compagnies s'insurger de ce droit. Aussi ne conteste-t-on pas qu'en cas de décès de l'intermédiaire, son portefeuille appartiendra à ses héritiers qui sont en principe, libres d'en disposer. Si l'intermédiaire est toujours présumé pouvoir disposer de son portefeuille, pour que pareille cession soit opposable à la compagnie, il faut que celle-ci l'ait agréée. En ce cas, elle est tenue à l'égard du cessionnaire aux mêmes obligations qu'à l'égard du cédant» (Laloux, *Traité des assurances terrestres en droit belge*, nr. 268, uitgave 1944);

Overwegende dat, aangezien de verzekeringsportefeuille eigendom was van gefailleerde C., tweede verweerders, curatoren van diens faillissement, wel degelijk konden overgaan tot verkoop van dit actiefbestanddeel op voorwaarde rekening te houden met de rechten van de pandhoudende schuldeisers; dat het voorrecht van de verzekeraar bedoeld in art. 23 van de wet op de verzekeringen in casu niet van toepassing is daar de verzekerde zaken zich in het vermogen van de verzekerden bevinden en niet in dat van de makelaar;

C. Aard van de schuldvordering van de N.V. V. ten opzichte van de gefailleerde boedel

Overwegende dat de door de N.V. V. in het passief van het faillissement C. ingediende en in het chirografaire pas-

sief voor 276.991 fr. opgenomen schuldvordering, een vordering «in» de massa en niet «van» de massa was (Cloquet, *Les concordats et la faillite*, uitgave 1975, nrs. 1786 e.v.: Créances «hors» de la masse, «de» la masse, «dans» la masse);

Dat zij in die hoedanigheid onderworpen is aan de wet op het dividend en haar definitieve aaneming in het proces-verbaal van verificatie onherroepelijk is: zij verbindt de aangever, de curator, de gefailleerde en de overige schuldeisers. Het bestaan, de hoegrootheid, de bevoorrechte, noch de hypothecaire hoedanigheid ervan zijn nog te betwisten (Fredericq, II, nr. 1694, uitgave 1963);

D. Is schuldvergelijking mogelijk?

Overwegende dat principieel de wettelijke, gerechtelijke of bedongen schuldvergelijking na faillissement verboden is; ware de schuldvergelijking toepasselijk, dan zou de schuldeiser in wiens voordeel ze geschiedt, voluit betaald worden, terwijl de anderen slechts een evenredig aandeel zouden krijgen van de faillissementsbaten;

Overwegende dat de rechtspraak uit billijkheidsoverwegingen hierop een uitzondering maakt indien alle wettelijke voorwaarden tot wettelijke compensatie vóór het faillissement bestonden; deze voorwaarden tot wettelijke compensatie zijn: 1. beide schulden moeten een geldsom tot voorwerp hebben, 2. beide schulden moeten vaststaan, 3. beide schulden moeten opeisbaar zijn, 4. beide partijen moeten mekaars schuldenaars zijn (art. 1291 B.W.);

Overwegende dat, hoewel aan de eerste twee voorwaarden voldaan is, op de datum van het faillissement C., namelijk 17 april 1983, niet voldaan was aan de derde en de vierde voorwaarde. Na afsluiting van de rekening-courant van C. bij de N.V. V. bleef de gefailleerde debiteur ten opzichte van eerste verweerster voor 276.991 fr. Op de datum van het faillissement C. waren de commissielonen waarop de N.V. V. eerder een retentierecht dan een compensatie uitoefent, niet vervallen of opeisbaar. Daarenboven valt de N.V. L. niet te beschouwen als de algemene rechtsopvolger van gefailleerde C., maar dient zij te worden gezien als een bijzonder rechtsopvolger die een bepaald goed aankocht in het faillissement C., zodat L. geen schuldenares is van de N.V. V., maar eigenares van een in publieke verkoop aangekocht onlichamelijke handelszaak en nieuwe mandataris van eerste verweerster;

Overwegende dat de bewering dat de compensatie haar oorzaak vindt in hetzelfde verzekeringscontract evenmin dienend is, aangezien C. contractueel ten opzichte van zijn verzekerden verbonden was en enkel fungeerde als mandataris van de verzekeringsmaatschappij waarbij hij om commerciële redenen zijn contracten plaatste, voor welke plaatsing hij van deze laatste een commissie, m.a.w. een vergoeding, ontving;

Overwegende dat in casu L. en de N.V. V. elkaars schuldeisers niet zijn, aangezien de curatoren van het faillissement, aan C. enkel de actiefbestanddelen van het faillissement C. hebben overgedragen en de bijzondere opvolger, die L. is, niet gehouden kan zijn tot delging van het passief van de door de curatoren gerealiseerde verzekeringsportefeuille, waarvan de portefeuille en de makelaarsrekening, al dan niet met debetsaldi, twee afzonderlijke, duidelijk onderscheiden, zaken zijn;

Om die redenen,

Zegt voor recht dat geen schuldvergelijking kan ingeroepen worden tussen de commissielonen verschuldigd na verkoop van de verzekeringsportefeuille van gefailleerde C. op 28 april 1983 en de schuldvordering ingediend door de N.V. V. in het faillissement; (...)

NOOT—Op te merken is dat verzekeringsmakelaars plegen hun provisie te ontvangen van de verzekeraar, niet van de verzekerde.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 5 april 1984

Burgerlijke rechtspleging — Onttrekking van de zaak aan de rechter — Kort geding — Verzuim gedurende meer dan zes maanden de zaak te berechten.

«Gelet op het verzoekschrift uitgaande van de procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Brussel, op 22 maart 1984 ter griffie van het Hof neergelegd en ertoe strekkende de zaak ingeschreven in het register van de kort gedingen van de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel, aan de heer W. te onttrekken;

«Overwegende dat het verzoekschrift aanvoert dat voornoemde rechter meer dan zes maanden heeft verzuimd de zaak die hij in beraad had genomen, te berechten;

«Gelet op de artikelen 648, 4°, 652 tot en met 655 en 658 van het Gerechtelijk Wetboek;

«Overwegende dat uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan, blijkt dat voornoemde rechter gedurende meer dan zes maanden de onderwerpelijke zaak niet heeft berecht, hoewel hij die in beraad had genomen; dat de dag van de uitspraak niet eens is bepaald; dat, met het oog op een goede rechtsbedeling, de afhandeling van de zaak niet langer mag worden vertraagd;

«Dat het verzoekschrift gegrond is.»

(Voorzitter: de h. Janssens — Raadsheer-rapporteur: de h. Poupart — Advocaat-generaal: de h. Piret — In de zaak: procureur-generaal bij het Hof van Beroep te Brussel in zake V. t/ R.)

NOOT—Zie Cass., 9 december 1977, *Arr. Cass.*, 1978, 437 en *R. W.*, 1977-78, 1617, noot Laenens J., «De onttrekking van een zaak aan de rechter».

Hof van Cassatie (2e Kamer), 25 april 1984

Stedebouw — Art. 65 Stedebouwwet — Vordering tot herstel van de plaats in de vorige staat — Vorm — Aard.

Het bestreden arrest (Hof Bergen, 17 januari 1984), dat het herstel van de plaats in de vorige staat beveelt, verklaart

de vordering van de burgerlijke partij niet ontvankelijk op grond dat zij niet beweert en niet bewijst schade te hebben geleden, maar het stelt vast dat zij een conclusie heeft ingediend, waarin zij het herstel vroeg, welke akte voldoet aan het vereiste van art. 65 Stedebouwwet.

De eisers voeren daartegen aan: 1) dat zij bij conclusie hadden opgeworpen dat de herstelmaatregel niet kon worden bevolen, daar hij niet op geldige wijze was gevorderd; 2) dat de beslissing door tegenstrijdigheid is aangetast; 3) dat ze het begrip rechtsvordering waarnaar art. 65 verwijst, miskent.

«Wat het eerste en het derde onderdeel betreft:

«Overwegende dat krachtens artikel 65 van de wet van 29 maart 1962, gewijzigd bij artikel 21 van de wet van 22 december 1970 de gemachtigde ambtenaar of het college van burgemeester en schepenen moet oordelen of het herstel van de plaats in de vorige staat moet worden gevorderd voor het strafgerecht; dat geen enkele wetsbepaling die vordering aan bepaalde vormen onderwerpt dat het volgende is dat een van de wettelijk gemachtigde overheden die wil duidelijk te kennen heeft gegeven;

«Overwegende dat het arrest vaststelt dat het college van burgemeester en schepenen van de stad Thuin in een in eerste aanleg neergelegde schriftelijke conclusie de wil te kennen heeft gegeven om het herstel van de plaats in de vorige staat te doen bevelen; dat het aldus, zonder het wettelijk begrip rechtsvordering te miskennen, antwoordt op de conclusie waarin de eisers betoogden dat de in artikel 65 van voormelde wet bedoelde maatregel niet op geldige wijze was gevorderd;

«Dat geen van beide onderdelen van het middel kan worden aangenomen;

«Wat het tweede onderdeel betreft:

«Overwegende dat de beslissing waarbij het herstel van de plaats in de vorige staat wordt bevolen behoort tot de strafvordering; dat in de regel artikel 65 van de wet van 29 maart 1962 het gerecht waarbij de zaak aanhangig is, verplicht om na de bewezenverklaring van het misdrijf het herstel van de plaats in de vorige staat te bevelen wanneer zulks wordt gevorderd door het gemachtigde bestuur; dat die vordering strekt tot bescherming van het collectief belang en los staat van de vordering tot vergoeding op grond van aquiliaanse aansprakelijkheid;

«Overwegende dat het herhalve niet tegenstrijdig is om benevens het uitspreken van de veroordeling de vordering tot herstel toe te wijzen en bij de uitspraak over de te samen met de strafvordering behandelde burgerlijke rechtsvordering vast te stellen dat de burgerlijke rechtsvordering niet ontvankelijk is, nu het betrokken bestuur niet aanvoert dat haar privé-belangen door het misdrijf schade hebben geleden;

«Dat het tweede onderdeel faalt naar recht.»

(Voorzitter: de h. Stranard — Raadsheer-rapporteur: de h. Ghislain — Advocaat-generaal: de h. Ballet — Advocaat: mr. Lorent — In de zaak: G.)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 26 april 1984

Inkomstenbelasting — Inkomsten van onroerende goederen — Art. 7, § 1, 1°, b, W.I.B. — Pand verhuurd aan V.Z.W. — Bedrijfsactiviteit — Exploitatie van een geneeskundig centrum op winstgevende wijze.

Eisers cassatieberoep tegen een arrest van het Hof van Beroep te Brussel van 14 december 1982 wordt om de volgende redenen afgewezen:

Overwegende dat naar luid van artikel 7, § 1, 1°, b, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen (koninklijk besluit van 26 februari 1964), zoals het ten deze toepasselijk is, onder netto-inkomsten uit onroerende goederen het kadastraal inkomen wordt verstaan verhoogd met het gedeelte van de huurprijs en de huurlasten boven 200 percent van het kadastraal inkomen van de goederen of gedeelten ervan die dienen voor het uitoefenen van een bedrijfsactiviteit van de huurder;

«Overwegende dat het arrest erop wijst: dat eisers huurder, de V.Z.W. I., een vereniging is die overeenkomstig haar statuten een geneeskundig centrum heeft opgericht; dat zij met name om haar investering terug te winnen, spreekkamers ter beschikking stelt van bepaalde geneesheren (betiteld als 'huurder'), waarbij die geneesheren voor een dergelijk kantoor eenmaal 20.000 frank betalen; dat de V.Z.W. bovendien 7 percent op het bruto-zakencijfer van de diensten ontvangt, met dien verstande dat dit bedrag maximaal 300.000 frank bedraagt zodra de hoofdinvestering is teruggewonnen, en dat de diensthoofden bovendien bijdragen in de algemene kosten; dat de V.Z.W. wordt bestuurd door een bestuurscentrum dat op professionele wijze optreedt en de honoraria van de dokters ontvangt en verdeelt na aftrek van de voormelde 7 percent vermeerderd met een percentage van de algemene kosten;

«Overwegende dat het arrest op grond van die vaststellingen, zonder een van de in het middel aangewezen wetsbepalingen te schenden, heeft kunnen beslissen dat de voormelde V.Z.W., die op systematische en in feite op winstgevende wijze een geneeskundig centrum exploiteert, een bedrijfsactiviteit uitoefent in de zin van artikel 7, § 1, 1°, b, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Mahillon — Advocaat-generaal: de h. Janssens de Bisthoven — Advocaten: mrs. Baltus en De Bruyn — In de zaak: Van N. t/ Belgische Staat)

Hof van Cassatie (1e Kamer), 4 mei 1984

Verzekering — Motorrijtuigen — Ziekte- en invaliditeitsverzekering — Verkeersongeval — Vordering van ziekenfonds tegen het Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds — Eigen recht — Ingebrekestelling — Verjaring — Termijn.

Wie getroffen is door een verkeersongeval dat veroorzaakt is door het gebruik van een niet verzekerd motorrijtuig, heeft tegen het Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds geen vordering voor de kosten die door zijn ziekenfonds worden vergoed (K.B. van 5 januari 1957, art. 3,

laatste zin), maar dit ziekenfonds beschikt met betrekking tot die kosten over een eigen recht (Z.I.V.-wet, art. 72, §2, zesde lid). Ten deze werd, na een langdurig proces waarbij de aansprakelijkheid van de niet verzekerde dader kwam vast te staan, door verweerder, ziekenfonds van de getroffene, op grond van dat eigen recht een geding aangespannen tegen eiser, het Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds. Het bestreden arrest (Hof Brussel, 1 maart 1983) heeft eiser veroordeeld.

Het eerste middel van eiser betreft de vraag of het ziekenfonds zijn vordering kan instellen wanneer het niet persoonlijk eiser in gebreke heeft ingesteld binnen een termijn van drie jaar. Eiser beweert dat zijn toestand is verergerd doordat verweerder dat niet heeft gedaan. Het middel wordt om de volgende redenen verworpen:

«Overwegende dat, luidens artikel 70, §2, derde lid, (zesde lid geworden ingevolge het koninklijk besluit nr. 19 van 4 december 1978) van de wet van 9 augustus 1963 tot instelling van een regeling voor verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, de verzekeringsinstelling tegenover het Gemeenschappelijk Waarborgfonds een eigen recht van terugvordering van de verstrekte prestaties heeft, met name wanneer de schade waarvoor de prestaties zijn verricht, veroorzaakt is door het gebruik van een niet verzekerd motorrijtuig;

«Overwegende dat het koninklijk besluit van 5 januari 1957, genomen ter uitvoering van de wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen, en ingevolge artikel 24, §2, van het koninklijk besluit van 16 december 1981 van toepassing gebleven op de ongevallen die, zoals ten deze, zich hebben voorgedaan vóór de volledige inwerkingtreding van dat besluit, bepaalt, in artikel 5, dat de benadeelden het ongeval bij het Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds moeten aangeven binnen een jaar en het Fonds in gebreke moeten stellen binnen drie jaar, een en ander op straffe van verval;

«Overwegende dat, luidens artikel 1 van de wet van 1 juli 1956, onder benadeelden wordt verstaan zij die schade hebben geleden die grond oplevert voor de toepassing van deze wet, alsmede hun rechtverkrijgenden; dat noch artikel 16 van die wet noch de context van het koninklijk besluit van 5 januari 1957 tot een andere definitie noopt;

«Dat, aangezien verweerder, verzekeringsinstelling, geen benadeelde is in de zin van de wet van 1 juli 1956 en van het koninklijk besluit ter uitvoering daarvan genomen, hij niet als zodanig verplicht is aangifte te doen van het ongeval noch het Fonds in gebreke te stellen en, wanneer de benadeelde zelf die aangifte heeft gedaan en regelmatig in gebreke heeft gesteld, zijn eigen rechtsvordering behoudt;

«Overwegende dat de uitoefening door de verzekeringsinstelling van haar eigen recht nochtans de verplichtingen van het Fonds niet zwaarder mag maken dan het geval zou zijn wanneer de benadeelde zelf zijn schade geheel ten laste van het Fonds zou verhalen; dat de rechten van de verzekeringsinstelling dan ook vervallen, indien het ongeval niet binnen de termijn van een jaar bij het Fonds werd aangegeven en het Fonds niet binnen de termijn van drie jaar in gebreke werd gesteld, hetzij door de benadeelde, hetzij door de verzekeringsinstelling;

«Dat evenwel blijkens het arrest de aangifte niet wordt betwist en de ingebrekestelling vaststaat; dat eiser aldus tijdig alle maatregelen heeft kunnen nemen om zijn rechten

te vrijwaren en zijn verschillende verplichtingen vooruit te zien.»

In het tweede middel voert eiser aan dat het arrest ten onrechte beslist dat de rechtsvordering waarbij verweerder zijn eigen recht uitoefent, verjaart door verloop van dertig jaren. Ook dit middel wordt verworpen:

«Overwegende dat uit het arrest blijkt dat het hof van beroep oordeelt, enerzijds, dat de rechtsvordering waarbij de verzekeringsinstelling, overeenkomstig artikel 70, §2, derde lid (zesde lid geworden ingevolge het koninklijk besluit nr. 19 van 4 december 1978), van de wet van 9 augustus 1963 tot instelling van een regeling voor verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, tegenover het Gemeenschappelijk Waarborgfonds haar eigen recht van terugvordering van de verstrekte prestaties uitoefent, verjaart door verloop van dertig jaren, daar de bedoelde rechtsvordering niet volgt uit een misdrijf doch uit de eigen wettelijke verplichtingen van de verzekeringsinstelling tegenover de getroffene, al werden die verplichtingen uitgevoerd naar aanleiding van een misdrijf, en, anderzijds, dat de rechtsvordering van de getroffene zelf, hoewel zij uit een misdrijf volgt, ook door verloop van dertig jaren kan verjaren, met toepassing van de artikelen 26 en 27, meer bepaald tweede lid, van de wet van 17 april 1878, waarin bepaald wordt dat, wanneer de beslissing over de burgerlijke rechtsvordering enig voorbehoud erkent, de eis die strekt om over het voorwerp van dat voorbehoud vonnis te doen wijzen, ontvankelijk is gedurende dertig jaren na de uitspraak;

«Overwegende dat het arrest zodoende, zonder enige tegenstrijdigheid, naar recht beslist dat de toepassing van de dertigjarige verjaring op de rechtsvordering van verweerder geen verzwarende meebrengt in de toestand van eiser, die, zoals blijkt uit het antwoord op het eerste middel, regelmatig in gebreke werd gesteld, vergeleken met de toestand die voor eiser zou zijn ontstaan uit de rechtsvordering van de benadeelde.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Soetaert — Advocaat-generaal: mevr. Liekendael — Advocaten: mrs. De Gryse en Bützler — In de zaak: Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds t/ Nationaal Verbond van Socialistische Mutualiteiten)

NOOT—Zie Cass., 10 mei 1973, *R. W.*, 1973-74, 310; 10 december 1973, *R. W.*, 1973-74, 1770; 26 april 1974, *R. W.*, 1974-75, 416; 18 juni 1974, *R. W.*, 1974-75, 186; 20 maart 1975, *Arr. Cass.*, 1975, 742.

Hof van Cassatie (1e Kamer), 18 mei 1984

Gemeentebelasting — Beslissing van de bestendige deputatie — Cassatieberoep — Betekening van de voorziening aan de verweerder — Vorm.

Het cassatieberoep van eiseres wordt om de volgende redenen niet ontvankelijk verklaard:

«Gelet op de bestreden beslissing, op 3 maart 1983 gewezen door de Bestendige Deputatie van de Provincieraad van Brabant;

«Overwegende dat de beslissing uitspraak doet inzake directe gemeentebelastingen;

«Overwegende dat, luidens de artikelen 4 van de wet van 22 januari 1849, gewijzigd door artikel 53 vervat in artikel 3 van de wet van 10 oktober 1967 houdende het Gerechtelijk Wetboek, 2 van de wet van 22 juni 1865, 2 van de wet van 18 maart 1874 en 16 van de wet van 22 juni 1877, de voorziening, op straffe van verval, binnen tien dagen moet worden betekend aan de partij tegen wie zij gericht is;

«Overwegende dat uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan, niet blijkt dat zodanige betekening aan verweerder is gedaan;

«Dat de aangetekende brief van 11 april 1983, waarbij eiseres een kopie van haar verklaring van voorziening aan verweerder heeft toegezonden 'voor kennisgeving', niet de door de wet vereiste betekening uitmaakt.»

(Voorzitter: de h. Janssens — Raadsheer-rapporteur: de h. Rauws — Advocaat-generaal: de h. Ballet — Advocaten: mrs. Asscherickx en De Cuyper — In de zaak: Gemeente-Sint-Pieters-Leeuw t/ M.)

NOOT—Zie Cass., 23 mei 1911, *Pas.*, 1911, II; 284; 16 juli 1917, *Pas.*, 1918, I, 64.

Hof van Cassatie (1e Kamer), 18 mei 1984

Onrechtmatige daad — Aansprakelijkheid — Zaken — Gebrek — Bewijs — Gedraging van de zaak.

Een bepaald produkt moest met een tankwagen naar het buitenland worden vervoerd. Bij het laden, dat verricht werd door aangestelden van eiseres (die geen partij was bij het vervoercontract), begon het produkt te schuimen, ten gevolge waarvan de tankwagen werd beschadigd. Het bestreden arrest (Hof Gent, 29 maart 1983), dat eiseres tot schadeloosstelling heeft veroordeeld, wordt om de volgende redenen vernietigd:

«Overwegende dat voor de toepassing van artikel 1384, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek, de rechter het bestaan van een gebrek van de zaak slechts dan kan afleiden uit de gedraging van de zaak, wanneer hij elke andere oorzaak dan het gebrek uitsluit;

«Overwegende dat het arrest artikel 1384, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek schendt door enkel vast te stellen 'dat het niet normaal is dat die teermassa in de tankwagen is beginnen schuimen, is blijven schuimen en overgelopen is, niettegenstaande de toevoer afgesloten is' en te beslissen dat 'hieruit volgt dat dit produkt door een gebrek is aangestast'.»

(Voorzitter-rapporteur: de h. Janssens — Advocaat-generaal: de h. Ballet — Advocaten: mrs. De Gryse en De Bruyn — In de zaak: N.V. S. t/ P.V.B.A. D.)

NOOT—Zie H. Vandenberghe, M. Van Quickenborne en P. Hamelink, «Aansprakelijkheid uit onrechtmatige daad - 1964-1978», nr. 83, *T.P.R.*, 1980, 1239 e.v.

Hof van Cassatie (2e Kamer), 22 mei 1984

Verzekering — Motorrijtuigen — Houder — Verkeersongeval met gestolen auto — Dief als passagier van de auto.

Bij een ongeval met een gestolen auto, bestuurd door Bernard H., kwam Patricia B. om het leven. Het bestreden arrest (Hof Gent, 5 december 1983) heeft de vordering die haar ouders als burgerlijke partijen hebben ingesteld tegen het Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds afgewezen op grond dat zij dient te worden beschouwd als houder van het niet verzekerde motorrijtuig dat het ongeval heeft veroorzaakt. Het arrest motiveert die beslissing als volgt: Patricia B. had reeds vóór het vertrek uit de inrichting Malpertuus aan Bernard H. gevraagd haar naar Brussel te voeren, hoewel zij goed wist dat deze geen auto bezat; zij hebben die inrichting verlaten vóór de personen die hen vergezelden; met het oog op die verplaatsing hebben ze dan samen de auto gestolen waarmee het ongeval gebeurde; uit het onderzoek blijkt dus wel dat zowel Bernard H. als Patricia B. — deze laatste ook door middel van eerstgenoemde — de feitelijke heerschappij over het rijtuig uitoefenden, erover beschikten en ermee reden met het doel zich naar Brussel te begeven, zoals door Patricia B. was gevraagd en gezamenlijk was overeengekomen.

Daartegen voerden de eisers aan dat het arrest zijn beslissing niet wettelijk verantwoordt daar het niet onderzoekt of Patricia B. in concreto de feitelijke heerschappij had over het motorrijtuig, op het ogenblik van het verkeersongeval bestuurd door Bernard H. Het middel wordt als volgt verworpen:

«Overwegende dat, krachtens artikel 4, 1°, van het koninklijk besluit van 5 januari 1957 tot bepaling van de toekenningsvoorwaarden en van de omvang der rechten van de benadeelden tegenover het Gemeenschappelijk Waarborgfonds, bedoeld bij de wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen, dit fonds niet tot vergoeding van de schade voortvloeiende uit lichamelijke letsels gehouden is tegenover onder meer 'de houder van het niet verzekerde motorrijtuig dat de schade heeft veroorzaakt';

«Overwegende dat het rechtsbegrip 'houder van een motorrijtuig' in de evengenoemde bepaling overeenstemt met het begrip vervat in artikel 3, eerste lid, van de wet van 1 juli 1956 betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen en in artikel 3, § 1, van de Gemeenschappelijke Bepalingen behorende bij de Benelux-Overeenkomst betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen;

«Dat ingevolge artikel 6, lid 3, van het Verdrag betreffende de instelling en het statuut van een Benelux-Gerechtshof, ondertekend te Brussel op 31 maart 1965, het Hof in principe verplicht zou zijn de vraag van uitleg aan het Benelux-Gerechtshof voor te leggen;

«Dat echter met toepassing van artikel 6, lid 4, in fine, van hetzelfde verdrag, het Hof mag nalaten de vraag aan het Benelux-Gerechtshof voor te leggen, nu het zich verenigt met het antwoord gegeven in het arrest van 22 december 1981 (*R.W.*, 1981-82, 1953), waarin het Benelux-Gerechtshof verklaart voor recht: Het begrip 'houder' in artikel 3, § 1, van de Gemeenschappelijke Bepalingen behorende bij de Benelux-Overeenkomst betreffende de verplichte aansprakelijkheidsverzekering inzake motorrijtuigen, kan niet worden uitgebreid tot een persoon die niet zelf of door middel van een ander de feitelijke heerschappij over het motorvoertuig heeft;

«Overwegende dat, zoals blijkt uit de in de aanvang van

het middel vermelde redengeving, de appelrechters in concreto onderzoeken of Patricia B., zelf of door middel van een ander, de feitelijke heerschappij over het motorrijtuig had; dat zij uit de vaststelling dat Patricia B., en Bernard H. zich samen door diefstal van het motorrijtuig hebben meester gemaakt zodat beiden, Patricia B. ook door middel van Bernard H., de feitelijke heerschappij over het voertuig uitoefenden, wettig hebben kunnen afleiden dat Patricia B. op het ogenblik van het verkeersongeval 'houder' was van het niet verzekerde motorrijtuig zodat het Gemeenschappelijk Motorwaarborgfonds tegenover de eisers niet tot vergoeding van de door dit voertuig veroorzaakte schade gehouden is.»

(Voorzitter : de h. Screvens — Raadsheer-rapporteur : de h. Matthijs — Advocaat-generaal : de h. Tillekaerts — Advocaten : mrs. Bützler en De Gryse — In de zaak : B. en G. t/ D. e.a.)

Hof van Cassatie (1e kamer), 25 mei 1984

Burgerlijke rechtspleging — Oorzaak van de vordering — Art. 807 Ger. W. — Ambtshalve wijziging — Recht van verdediging.

«Overwegende dat de redenering van het arrest (Hof Gent, 1 december 1982) rekening houdende met alle consideransen daarvan, kan worden samengevat als volgt: er zijn vermoedens om aan te nemen dat een volledige herstelling niet is besteld en verweerster heeft onredelijk gehandeld door geen orderbevestiging te sturen, maar eiseres heeft een grotere fout begaan door op onredelijke wijze stil te blijven zitten en zij heeft aldus de schijn verwekt dat zij de interpretatie van de bestelling door verweerster bijviel; welnu de rechtszekerheid eist dat verweerster op die schijn mocht vertrouwen;

«Overwegende dat verweerster in haar dagvaarding en in haar conclusies het feit van het stilzitten van eiseres niet heeft aangevoerd als bron van feitelijke dwaling of van rechtsschijn, maar de vordering uitsluitend heeft gegrond op de inhoud van de overeenkomst zoals die inhoud uit andere feiten zou blijken;

«Overwegende dat het arrest, door de veroordeling van eiseres te laten steunen op een oorzaak die door verweerster in feite noch in rechte was aangevoerd, artikel 807 van het Gerechtelijk Wetboek schendt en het recht van verdediging miskent.»

(Voorzitter : de h. Janssens — Raadsheer-rapporteur : de h. Soetaert — Advocaat-generaal : de h. Declercq — Advocaat : mr. De Gryse — In de zaak : P.V.B.A. B. t/ N.V. M.)

NOOT—Op te merken valt dat art. 807 Ger. W. het verbod voor de rechter om de oorzaak van de vordering te wijzigen *niet* regelt (Krings E., «Het ambt van de rechter bij de leiding van het rechtsgeding», *R.W.*, 1983-84, (337), 350, nr. 17.

J.L.

Hof van Cassatie (2e Kamer), 29 mei 1984

Verkiezingen — Cassatieberoep — Vorm — Betekening.

Eisers cassatieberoep tegen een arrest van 14 maart 1984 van het Hof van Beroep te Antwerpen wordt om de volgende reden als niet ontvankelijk verworpen:

«Overwegende dat uit de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan, niet blijkt dat eiser, overeenkomstig het voorschrift van het artikel 40, tweede lid, van het Kieswetboek, zijn voorziening heeft doen betekenen aan verweerder.»

(Voorzitter : de H. Boon — Raadsheer-rapporteur : de h. Holsters — Advocaat-generaal : de h. Ballet — Advocaat : mr. Houtekier (voor verweerder) — In de zaak : R. t/ R.)

NOOT—Zie ook Cass., 28 maart 1979, *Arr. Cass.*, 1978-79, 891.

Rb. Antwerpen (3e Kamer), 12 april 1984

Faillissement en gerechtelijk akkoord — Gerechtelijk akkoord — Schuld ontstaan na homologatie — Schuld van de vereffening — Betwisting — Gemeenrechtelijke bevoegdheid.

«Overwegende dat de oorspronkelijke vordering de veroordeling van appellant nastreefde tot betaling van een bedrag van 583.020 fr. gemeenschappelijke kosten voor het appartementsgebouw S., gelegen te Antwerpen;

«Overwegende dat de eerste rechter de vordering gegrond verklaarde tegen appellant;

«Overwegende dat de eerste rechter zich terecht bevoegd verklaard heeft om kennis te nemen van het geding en zijn bevoegdheid terecht gebaseerd heeft op art. 591, 2° Ger. W., daar de vordering betrekking heeft op kosten voor het genot en onderhoud van het gemeenschappelijk goed; dat tevens juist werd geoordeeld dat deze kosten een schuld zijn van de massa en niet in de massa van vereffening, daar zij ontstaan zijn na het concordatair vonnis en derhalve eigen schulden zijn van de vereffening (art. 29 van de wet van 25 sept. 1946); dat de vordering evenmin beoogt de opname in het passief van de massa en niet de rechtbank van koop-handel bevoegd is, maar de gewone rechter;

«Overwegende dat de gevorderde bedragen eigen schulden zijn van vereffening en zij door de vereffenaar q.q. moeten worden voldaan; dat de bedragen op zichzelf niet betwist kunnen worden.»

(Voorzitter : de h. Michiels — Rechters : de hh. De Smedt en Van de Merckt — Advocaten : mrs. Aerts, Dauwe en Huybrechts — In de zaak : Mr. Van Rollegheem q.q. t/ Coöp. V. A.)

RECHTEN VAN DE MENS

Gedetineerden, tuchtprocedures in de gevangenis en juridische bijstand

1. Op 28 juni 1984 deed het Europees Hof voor de Rechten van de Mens uitspraak in een zaak die aanhangig was gemaakt door twee gedetineerden, die betrokken waren geweest bij een protestactie in een Engelse gevangenis. (Zaak Campbell en Fell, *Publ. Cour*, reeks A, vol. 80.)

Het arrest bevat beslissingen over tal van grieven: het dispositief bevat aldus niet minder dan twaalf verschillende punten. Een aantal van die beslissingen, o.m. in verband met het briefgeheim, behoren tot de vaste rechtspraak van het Hof, zodat daarop in deze kroniek niet meer hoeft te worden teruggekomen. Een aantal andere beslissingen daarentegen verdienen wel (beknopt) in het licht gesteld te worden.

A. De rechten van de gedetineerde tegen wie een tuchtvordering is ingesteld

2. De twee klagers hadden, samen met vier andere gedetineerden, een «sit-in» gehouden in de gevangenis. Zij werden met geweld opgepakt; tijdens de schermutselingen met de bewakers werden zijzelf en een aantal bewakers trouwens gewond, zoals verder zal besproken worden. Beschuldigd van overtreding van het tuchtreglement, werden de betrokken gedetineerden voor een tuchtrechtelijke instantie van de gevangenis gebracht, de «Board of Visitors».

Voor de Europese Commissie voerden beide klagers aan dat de aldus gevoerde tuchtprocedure niet voldeed aan de vereisten van artikel 6 van het Europees Verdrag over de rechten van de mens. Op dit punt werd enkel de klacht van Campbell ontvankelijk verklaard. De klacht van Fell daarentegen werd, wegens niet-uitputting van interne rechtsmiddelen, onontvankelijk verklaard, zodat ze ook voor het Hof niet meer ter sprake kwam.

3. Een eerste vraag die het Hof diende te beantwoorden, was of artikel 6 wel *toepasselijk* was op de bedoelde tuchtprocedure. De in die bepaling genoemde waarborgen kunnen immers slechts ingeroepen worden «bij het vaststellen van ... burgerlijke rechten en verplichtingen of bij het bepalen van de gegrondheid van een ... ingestelde strafvervolg».

Het Hof herinnerde eraan dat het Europees Verdrag zich niet verzet tegen een onderscheid tussen het strafrecht — dat onder artikel 6 valt — en het tuchtrecht — dat in beginsel niet onder artikel 6 valt. Toch dient erover gewaakt te worden dat de door de lid-staten gegeven kwalificatie (strafrechtelijk of disciplinair) niet onverenigbaar is met het Verdrag. Het Hof bevestigde daarbij de drie criteria die het in vorige arresten gehanteerd had, om uit te maken of een procedure, die volgens het nationale recht behoort tot het tuchtrecht, in wezen behoort tot de «strafvervolg», in de zin van artikel 6 van het Verdrag: de kwalificatie, volgens het nationale recht, van de *norm* (strafrechtelijk en/of disciplinair) die overtreden werd; de aard van het *vergrijp*; de aard en de ernst van de *sanctie*. (Cf. arresten van 8 juni 1976, Engel, *Publ. Cour*, reeks A, vol. 22, pp. 33-35, §§

80-82; 21 februari 1984, Öztürk, *Publ. Cour*, reeks A, vol. 73, pp. 17-18, §§ 48-50.)

Ten deze wees het Hof allereerst op de aard van de telastleggingen, nl. het plegen van geweld op bewakers en het aanzetten tot muiterij. Het Hof overwoog daarbij dat dergelijke vergrijpen niet louter de interne tucht betreffen, maar evenzeer aanleiding kunnen geven tot gewone strafrechtelijke vervolgingen. Het Hof hield echter vooral rekening met de aard en de ernst van de sanctie. Deze had er onder meer in bestaan dat een vooraf beloofde strafvermindering gedeeltelijk werd ingetrokken (570 dagen van de beloofde drie jaar). Aldus stemde de sanctie in feite overeen met een verlenging van de duur van de vrijheidsberoving die redelijkerwijze nog mocht worden verwacht. Het Hof besliste dan ook, zij het met een krappe meerderheid (4 tegen 3), dat de litigieuze tuchtprocedure wel degelijk onder de toepassing van artikel 6 viel, meer bepaald in zover dit betrekking heeft op strafvervolgingen. Gelet op die conclusie, achtte het Hof het zonder belang om na te gaan of die procedure bovendien betrekking had op de vaststelling van burgerlijke rechten en verplichtingen.

4. De klachten van Campbell t.a.v. de gevoerde procedure hadden betrekking op bijna alle waarborgen van artikel 6. Hier worden, zoals gezegd, slechts enkele beslissingen van het Hof aangehaald.

Oordelend over de *onafhankelijkheid* van het tuchtorgaan, herinnerde het Hof eraan dat rekening gehouden moet worden met de wijze waarop de leden benoemd worden, de duur van hun mandaat, de waarborgen tegen druk van buitenaf en de gewekte «schijn» van onafhankelijkheid. Hoewel de «Board of Visitors» nauwe banden vertoonde met de uitvoerende macht en met de gevangenisdirectie, was het Hof toch (eenparig) van oordeel dat het geen gebrek aan onafhankelijkheid kon verweten worden.

In verband met de *onpartijdigheid* herinnerde het Hof eraan dat deze slaat, zowel op de individuele onpartijdigheid van de leden van het rechtsprekend orgaan, als op de «schijn» die het orgaan bij de partijen verwekt. Eenparig besliste het hof dat geen elementen waren aangebracht die op een gebrek aan onpartijdigheid wezen.

Campbell voerde verder aan dat hij niet een *openbare* behandeling van zijn zaak genoten had. Het Hof besliste evenwel, met 4 stemmen tegen 3, dat er voldoende redenen van openbare orde en veiligheid waren om een behandeling met gesloten deuren, binnen de gevangenis, te verantwoorden. Anderzijds stelde het Hof wel een schending van artikel 6, lid 1, vast, in zover de beslissing van de «Board of Visitors» op geen enkele wijze openbaar was gemaakt, en dus niet «in het openbaar (was) geweest». (Deze laatste beslissing werd genomen met 5 stemmen tegen 2.)

Ten slotte voerde Campbell aan dat hij in de reglementaire onmogelijkheid was geweest om zich in verband met de tegen hem gevoerde tuchtprocedure te laten *bijstaan door een advocaat*. Het Hof onderzocht deze klacht in het licht van artikel 6, lid 3, b en c, volgens welke een beklaagde het recht heeft «te beschikken over voldoende tijd en faciliteiten welke nodig zijn voor de voorbereiding van zijn verdediging» resp. «zichzelf te verdedigen of de bijstand te hebben van een raadsman naar zijn keuze». Volgens het Hof mocht Campbell zich op die bepalingen beroepen, niettegenstaande het feit dat hij verkoos verstek te laten

gaan voor de zitting van de «Board of Visitors»; in zijn geval had hij minstens het recht om *vooraf* met een raadsman van zijn keuze overleg te plegen. Nu Campbell geen advocaat had kunnen raadplegen, besliste het Hof, met 5 stemmen tegen 2, dat de genoemde verdragsbepalingen geschonden waren.

5. Hier moge een korte vergelijking gemaakt worden met de procedure in de Belgische gevangenissen.

Volgens artikel 82 van het koninklijk besluit van 21 mei 1965 houdende algemeen reglement van de straffenrichtingen zijn de volgende tuchtstraffen mogelijk: «1° ontzegging van arbeid, lectuur, kantine, bezoeken, briefwisseling en van de andere, krachtens dit reglement of bijzondere reglementen, verleende gunsten; 2° plaatsing in een strafcel». De procedure voor het opleggen van een tuchtsanctie wordt nauwelijks geregeld. Artikel 88, derde lid, beperkt zich ertoe te bepalen dat «de directeur (de straf uitsprekt) in tegenwoordigheid van de gedetineerde, na deze te hebben gehoord». Volgens het vierde lid kan, in sommige dringende gevallen, het in een strafcel plaatsen zelfs voorlopig worden uitgevoerd, zonder voorafgaande beslissing van de directeur, maar op voorwaarde van bekrachtiging achteraf. Vooralsnog is niet zeker of de beslissing van de directeur een handeling uitmaakt, waartegen beroep bij de Raad van State openstaat (vgl. R.v.St., 22 februari 1967, Geldof, nr. 12.238; R.v.St., 19 januari 1979, Balencour, nr. 19.391; R.v.St., 10 april 1981, Takigawa, nr. 21.098); in elk geval zal een arrest van de Raad veelal pas uitgesproken kunnen worden nadat de gedetineerde de gevangenis reeds verlaten heeft.

Het is duidelijk dat deze regeling, inzonderheid in zover de plaatsing in een strafcel wordt bevolen, ernstige vragen oproept t.a.v. de verenigbaarheid met artikel 6 van het Europees Verdrag. Er zou dan ook best werk worden gemaakt van de plannen tot uitdrukkelijke erkenning van een recht van beroep of «beklagrecht», waardoor de gedetineerde tegen een beslissing van de directeur — ook op andere vlakken dan het louter disciplinaire — beroep zou kunnen aantekenen bij een administratief of jurisdictioneel orgaan. (Zie hierover o.m. het verslag Van Rompaey over de begroting van het Ministerie van Justitie voor het begrotingsjaar 1984, *Parl. St.*, Senaat, 1983-84, nr. 5-VI/2, pp. 17-18.)

B. De rechten van de gedetineerde die een burgerlijke vordering tegen een bewaker wenst in te stellen

6. Zoals eerder gezegd, waren zowel Campbell als Fell gewond bij het incident waarvoor zij disciplinair vervolgd werden. Beide klagers stelden de bewakers voor de kwetsuren verantwoordelijk, en wensten een aansprakelijkheidsvordering tegen hen in te stellen.

Op grond van de op dat tijdstip toepasselijke gevangenisreglementen konden zij evenwel slechts een advocaat raadplegen, met het oog op het instellen van een burgerlijke vordering, na toelating van de minister van Binnenlandse Zaken. Die toelating werd aan Fell gegeven na meer dan vier maanden; bij Campbell, die aanvankelijk weinig inlichtingen over zijn voornemens verschaftte, liet de toelating meer dan een jaar op zich wachten.

Eenparig was het Hof van oordeel dat die vertraging een

schending inhield van artikel 6, lid 1, van het Verdrag, zoals het Hof die bepaling geïnterpreteerd had in de zaak Golder. (Zie arrest van 21 februari 1975, *Publ. Cour*, reeks A, vol. 18.) Uit die bepaling kan immers een recht van *toegang* tot een rechterlijke instantie worden afgeleid; ter effectuering van dit recht is het in zaken m.b.t. lichamelijke schade van belang, o.m. wegens redenen van bewijs, dat de betrokkene *snel* in de mogelijkheid verkeert juridische raad in te winnen.

7. Nadat Fell de toelating gekregen had om zich met een advocaat te onderhouden, werd hem gedurende twee maanden verbod opgelegd gesprekken te hebben buiten de gehoorsafstand van een bewaker.

Hoewel het Hof erkende dat bepaalde veiligheidsmaatregelen konden worden genomen, vond het de in casu toegepaste maatregel overdreven, en strijdig met artikel 6, lid 1, van het Verdrag. Aldus sloot het Hof zich eenparig aan bij de opvatting van de Commissie, volgens welke de onmogelijkheid van *vertrouwelijke contacten* tussen advocaat en cliënt een inbreuk vormt op het recht van toegang tot een rechterlijke instantie.

8. Op dit punt roept de Belgische reglementering op zichzelf geen vragen op.

Volgens artikel 29, § 1, van het koninklijk besluit van 21 mei 1965 mogen de voorlopig gedetineerden onbeperkt een beroep doen op een advocaat. Na de definitieve veroordeling mogen de gedetineerden zich onderhouden met hun vroegere raadslieden. Enkel indien een definitief veroordeelde gedetineerde beroep wenst te doen op een advocaat die niet zijn vroegere raadsman is geweest, is een voorafgaande machtiging vereist; die machtiging wordt evenwel niet gegeven door het bestuur, maar door de stafhouder van de plaatselijke Orde van Advocaten. Volgens diezelfde bepaling moet het contact tussen gedetineerde en advocaat «op elk uur van de dag» mogelijk zijn, en moet dit «vrij» geschieden, d.w.z. buiten elke aanwezigheid van een bewaker.

Paul Lemmens
Assistent K.U.Leuven

EUROPEES RECHT

Overzicht van rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

Zaak 180/83 (Voltallig Hof) — H. Moser/Land Baden-Württemberg (prejudicieel) — *Vrij verkeer van werknemers* — *Begrip werknemer* — 28 juni 1984.

Het Arbeitsgericht Reutlingen heeft drie prejudiciële vragen gesteld over de uitlegging van artikel 48 EEG-Verdrag.

Deze vragen zijn gerezen in een geding tussen H. Moser, van Duitse nationaliteit, en het Land Baden-Württemberg betreffende de weigering om Moser toe te laten tot de stage die is vereist om, na het tweede staatsexamen met goed

gevolg te hebben afgelegd, onderwijzer bij het lager onderwijs te kunnen worden.

De weigering van de autoriteiten van het Land beruiste op het feit dat Moser, wegens zijn lidmaatschap van de Duitse communistische partij, geen voldoende waarborgen bood ter zake van de trouw aan de Grondwet van de Bondsrepubliek Duitsland, zoals door de wettelijke regeling van het Land betreffende de toegang tot de overheidsdienst wordt geëist.

De zaak werd voor het Arbeitsgericht Reutlingen gebracht, dat overwoog dat de weigering van het Land Moser de mogelijkheid kon ontnemen om te solliciteren naar de functie van onderwijzer bij scholen in de andere Lid-Staten dan de Bondsrepubliek Duitsland. De nationale rechter stelde zich derhalve de vraag of de wettelijke regeling van het Land verenigbaar is met het beginsel van het vrij verkeer van werknemers in artikel 48 van het Verdrag.

De regering van de Bondsrepubliek Duitsland heeft twee excepties opgeworpen betreffende de bevoegdheid van het Hof in deze zaak. Beide excepties zijn verworpen.

Met deze vragen aan het Hof wenst de nationale rechter in wezen te vernemen of het geval van iemand die zich in de situatie van Moser bevindt onder artikel 48 EEG-Verdrag valt en meer bepaald of zo iemand zich op artikel 48 kan beroepen als verweer tegen de toepassing van een wettelijke regeling zoals deze welke in het Land van kracht is, namelijk een regeling welke aan personen die niet voldoende waarborgen bieden ter zake van hun trouw aan de Grondwet de toegang ontzegt tot de beroepsopleiding die vereist is om leraar bij het lager onderwijs te worden.

Het antwoord hangt af van de vaststelling van de werkingssfeer van artikel 48 EEG-Verdrag. Er dient aan te worden herinnerd dat deze bepaling, ter uitvoering van het algemene beginsel neergelegd in artikel 7, de afschaffing beoogt van bepalingen in de wetgeving van de Lid-Staten die wat betreft de werkgelegenheid, de beloning en de andere arbeidsvoorwaarden een werknemer die onderdaan is van een andere Lid-Staat aan strengere behandeling onderwerpen of hem rechtens of feitelijk in een nadelige positie plaatsen vergeleken bij de positie van een eigen onderdaan in dezelfde omstandigheden. De bepalingen betreffende het vrij verkeer van werknemers, inzonderheid artikel 48, kunnen dus niet worden toegepast op zuiver interne aangelegenheden van een Lid-Staat, dat wil zeggen op situaties waarbij iedere band met het gemeenschapsrecht ontbreekt.

Zoals de Duitse regering terecht heeft beklemtoond, gaat het in het onderhavige geval om een Duitse onderdaan die steeds in de Bondsrepubliek Duitsland heeft geleefd en gewoond en die opkomt tegen de op de nationale wettelijke regeling gebaseerde weigering van de Duitse autoriteiten om hem tot een bepaalde beroepsopleiding toe te laten.

Om aan te tonen dat er een band is met de gemeenschapsvoorschriften voert Moser aan dat hij als gevolg van de Duitse wettelijke regeling waar het om gaat niet kan solliciteren naar een functie van onderwijzer bij scholen in de andere Lid-Staten.

Dit argument kan niet worden aanvaard. Een zuiver hypothetisch vooruitzicht van beroepsuitoefening in een andere lid-Staat vormt immers geen voldoende band met het gemeenschapsrecht om toepassing van artikel 48 van het Verdrag te rechtvaardigen.

Mitsdien heeft het Hof voor recht verklaard:

«Artikel 48 EEG-Verdrag is niet van toepassing op zuiver interne aangelegenheden van een Lid-Staat, zoals die van een onderdaan van een Lid-Staat die nooit in een andere lid-Staat heeft gewoond of gewerkt. Een dergelijke onderdaan kan genoemd artikel 48 niet invoeren als verweer tegen de toepassing van de wettelijke regeling van zijn eigen land.»

Zaak 36/83 (Voltallig Hof) — Mabanaf GmbH/Hauptzollamt Emmerich (prejudicieel) — *Steenkool — Differentiële invoerrechten* — 28 juni 1984.

Het Finanzgericht Düsseldorf heeft een prejudiciële vraag gesteld over de geldigheid van de aanbevelingen van de Hoge Autoriteit van 28 januari 1959 en 30 oktober 1962.

Deze vraag is gerezen in een geding tussen de firma Mabanaf en het Hauptzollamt Emmerich, dat haar had aangeslagen tot betaling van een differentieel invoerrecht van in totaal DM 1 382 829,77 voor importen van steenkool in de jaren 1977/1978. Deze steenkool was met vrijstelling van invoerrechten in de Bondsrepubliek Duitsland ingevoerd als «EEG-produkten, afkomstig uit Nederland, geleverd uit opslagplaatsen, respectievelijk voorraden».

Het is bewezen dat deze goederen, hoewel zij zich in Nederland in het vrije verkeer bevonden, in feite afkomstig waren uit verschillende derde landen.

Aan Mabanaf werden ingevolge de Duitse wet van 14 december 1971 wijzigingsbeschikkingen betekend waarbij een differentieel invoerrecht werd geheven.

Volgens de firma Mabanaf was de bestreden maatregel onverenigbaar met artikel 4, sub a, EGKS-Verdrag, volgens hetwelk binnen de Gemeenschap zijn verboden «in- of uitvoerrechten of heffingen met daaraan gelijke werking en kwantitatieve beperkingen van het goederenverkeer».

Naar aanleiding van dit geding heeft het Finanzgericht het Hof de navolgende vraag gesteld:

«Zijn de aanbevelingen van de Hoge Autoriteit van 28 januari 1959 (PB 1959, L 8, blz. 197) en van 30 oktober 1962 (PB 1962, L 116, blz. 2683) verenigbaar met artikel 4, sub a, EGKS-Verdrag, en kunnen zij — zo ja, tot wanneer — als grondslag dienen voor een nationale regeling waarbij voor steenkool van oorsprong uit een derde land, ingevoerd uit een Lid-Staat waar zij zich in het vrije verkeer bevond, een differentieel invoerrecht wordt geheven?»

De aanbeveling van 28 januari 1959 zet de regering van de Bondsrepubliek Duitsland ertoe aan voor kolen afkomstig uit derde landen welke ingevoerd worden in het gebied van de Bondsrepubliek, tijdelijk een invoerrecht te heffen op die invoeren welke een contingent, vrij van invoerrechten, te boven gaan; dit invoerrecht dient niet hoger te zijn dan DM 20 per ton.

De aanbeveling van 30 oktober 1962 is de laatste van een reeks waarbij de Hoge Autoriteit, respectievelijk voor de jaren 1960, 1961, 1962 en 1963, de minimumhoeveelheid heeft vastgesteld van het contingent dat vrij is van invoerrechten.

De vraag van het Finanzgericht moet derhalve aldus worden begrepen, dat zij erop is gericht, met betrekking tot de jaren 1959 tot en met 1963 te vernemen of de aanbeveling van 28 januari 1959 en de aanbeveling waarbij een jaarlijkse minimumhoeveelheid is vastgesteld geldig waren, en met

betrekking tot de periode 1964-1977/1978, of de aanbeveling van 28 januari 1959 geldig was, daar de Hoge Autoriteit voor de jaren na 1963 geen minimumhoeveelheid meer heeft vastgesteld.

In het eerste deel van de vraag wordt in wezen enkel gevraagd of de omstreden aanbevelingen verenigbaar zijn met het in artikel 4, sub a, EGKS-Verdrag, neergelegde beginsel van het vrije verkeer van goederen die in een Lid-Staat in het vrije verkeer zijn gebracht.

De uitlegging van voormeld artikel 4 lijkt onmisbaar voor de geldigheid van de omstreden aanbevelingen.

Vaststaat, dat ingevolge de bepalingen van het EGKS-Verdrag het beginsel van het vrije verkeer zich noodzakelijkerwijze uitstrekt tot produkten van oorsprong uit derde landen die in een Lid-Staat in het vrije verkeer zijn gebracht.

Het EGKS-Verdrag schept geen vrijhandelszone waarin de oorsprong van een produkt van doorslaggevend belang is, maar benadert door zijn structuur het beginsel van een douane-unie.

Opgemerkt zij, dat ingevolge artikel 4 EGKS-Verdrag de invoerrechten en andere beperkingen onverenigbaar met de gemeenschappelijke markt voor kolen en staal worden geacht en mitsdien binnen de Gemeenschap worden afgeschaft en zijn verboden «overeenkomstig de bepalingen van dit Verdrag».

Uit deze beperking vloeit voort dat het beginsel van het vrije verkeer in het EGKS-Verdrag in de in het Verdrag voorziene gevallen kan worden beperkt. Derhalve moet worden nagegaan of het EGKS-Verdrag op het gebied van aanbevelingen bepalingen bevat die de Hoge Autoriteit toestaan van dit beginsel af te wijken.

Na onderzoek van het dossier komt het Hof tot de conclusie dat de Hoge Autoriteit bevoegd was een Lid-Staat te machtigen bij wege van aanbeveling in de zin van artikel 74, eerste alinea, af te wijken van het beginsel neergelegd in artikel 4, sub a, EGKS-Verdrag, met betrekking tot uit derde landen ingevoerde steenkool die in een andere Lid-Staat in het vrije verkeer is gebracht.

Met het tweede deel van de vraag wenst men te vernemen hoe lang voornoemde aanbevelingen geldig zijn gebleven.

Daar is erkend dat in de jaren 1959 tot en met 1963 aan de voorwaarden van artikel 74 was voldaan, dient dit enkel voor de periode 1964 tot en met 1978 te worden onderzocht.

Hoewel het EGKS-Verdrag de geldigheidsduur van de uitzonderingsbepalingen waarbij van de verdragsregels wordt afgeweken niet uitdrukkelijk beperkt, spreekt het vanzelf dat dergelijke bepalingen niet kunnen worden geacht hun geldigheid te behouden, wanneer de omstandigheden die ze rechtvaardigen zijn verdwenen.

Vaststaat dat de vraag naar steenkool binnen de Gemeenschap, waaraan de steenkoolproductie zich heeft moeten aanpassen, ook na de periode 1959-1963 is blijven dalen. Het lijdt derhalve geen twijfel dat een liberalisering van de importen uit derde landen tijdens de betrokken jaren zeer nadelig zou zijn geweest voor de Duitse productie, doordat de reeds zeer grote voorraden in ondraagbare mate zouden zijn verhoogd.

Het onderzoek van de situatie van de steenkoolmarkt in de periode 1964 tot en met 1978 leidt derhalve tot de conclusie dat de tendens in die periode niet is omgeslagen,

waardoor de omstandigheden die de omstreden aanbeveling rechtvaardigden zouden zijn verdwenen.

Het Hof heeft voor recht verklaard:

«Bij het onderzoek van de gestelde vraag is niet gebleken van feiten of omstandigheden die de verenigbaarheid van de aanbevelingen van de Hoge Autoriteit van 28 januari 1959 en 30 oktober 1962 met artikel 4, sub a, EGKS-Verdrag, of de geldigheid van de aanbeveling van 30 oktober 1962 voor het jaar 1963 en van de aanbeveling van 28 januari 1959 vanaf de datum van haar vaststelling tot en met 1978 kunnen aantasten. Deze aanbevelingen konden dus tijdens voormelde periode de wettelijke grondslag vormen voor een nationale regeling krachtens welke een differentieel invoerrecht wordt geheven op steenkool van oorsprong uit derde landen, die is ingevoerd nadat hij in een andere Lid-Staat in het vrije verkeer was gebracht.»

Gev. Zaken 187 en 190/83 — Derde kamer — 1. Nordbut-ter GmbH & Co. 2. Bayerische Milchversorgungs GmbH/Bondsrepubliek Duitsland (prejudicieel) — *Terugvordering van ten onrechte betaalde steun — Ondermelk bestemd voor voederdoeleinden — Hogere rechtsnormen* — 28 juni 1984

Het Verwaltungsgericht Frankfurt-am-Main heeft een prejudiciële vraag gesteld over de geldigheid van artikel 5, lid 3, van verordening nr. 2793 van de Commissie houdende uitvoeringsbepalingen betreffende een speciale steun voor ondermelk bestemd voor voederdoeleinden, behalve voor jonge kalveren.

De vraag is gerezen in bodemgeschillen over besluiten, waarbij het bevoegde nationale interventieorgaan van de betrokken zuivelfabrieken de terugbetaling eiste van het totale bedrag van de steun die deze zuivelfabrieken voor de levering van ondermelk aan bepaalde veehouders hadden ontvangen.

Verordening 876/77 van de Raad heeft de steunregeling gesplitst: de voor kalfsvoeding gebruikte ondermelk bleef de sedert 1968 van kracht zijnde steun genieten, terwijl een hogere steun, de zogenaamde «speciale steun», werd ingevoerd voor het gebruik van ondermelk voor de voeding van andere dieren dan kalveren, inzonderheid varkens.

Daar verse ondermelk in elk geval traditioneel voor kalfsvoeding wordt gebruikt, diende het gebruik daarvan voor de voeding van andere dieren, inzonderheid varkens, bijzonder te worden aangemoedigd.

ingevolge de dualiteit, die deze regeling sedert 1977 kenmerkt, stond zij noodzakelijkerwijze bloot aan het risico te worden misbruikt, inzonderheid in de zogenaamde gemengde bedrijven, waar dus zowel kalveren als varkens of ander slachtvee worden gehouden. Met name om dit gevaar te weren is bij verordening nr. 2793/77 gepreciseerd dat de speciale steun enkel wordt toegekend aan een zuivelfabriek:

- voor de hoeveelheden ondermelk die zijn gedekt door een door de veehouder aangegane verbintenis;
- indien de betrokken ondermelk is gedenatureerd;
- indien de zuivelfabriek voor deze ondermelk een voor de veehouder voordelige maximumverkoopprijs heeft aangehouden.

Het verzoek om betaling van de speciale steun gaat uit

van de zuivelfabriek en de speciale steun wordt aan haar toegekend.

Controles brachten aan het licht dat twee zuivelfabrieken, de firma's Nordbutter en Bayerische Milchversorgungs GmbH, goedkope ondermelk hadden geleverd aan een of meer veehouders die de bepalingen van artikel 4 van verordening nr. 2793/77 niet hadden nageleefd ondanks de verbintenissen die zij daartoe hadden aangegaan. Daarop eiste het Bundesamt van de betrokken zuivelfabrieken terugbetaling van het totale bedrag van de speciale steun die zij voor de levering van ondermelk aan de betrokken veehouders hadden ontvangen.

Naar aanleiding van dit geschil heeft de nationale rechter de navolgende prejudiciële vraag gesteld:

«Is artikel 5, lid 3, sub b, van verordening (EEG) nr. 2793/77 van de Commissie van 15 december 1977 houdende de uitvoeringsbepalingen betreffende een speciale steun voor ondermelk bestemd voor voederdoeleinden, behalve voor jonge kalveren (PB 1977, L 321, blz. 30 e.v.), geldig voor zover de zuivelfabriek op grond daarvan moet instaan voor de verplichtingen van de veehouder, op de nakoming waarvan zij niet kan toezien?».

De nationale rechter verklaarde dat de omstreden bepaling van verordening nr. 2793/77 volgens hem in strijd is met de algemene beginselen van het aansprakelijkheidsrecht, die in het gemeenschapsrecht erkenning hebben gevonden, voor zover deze bepaling aldus kan worden gelezen dat zij marktdeelnemers verplicht in te staan voor het gedrag van derden waarop zij geen controle kunnen uitoefenen en tegen de gevolgen waarvan zij zich niet kunnen beschermen.

Er dient op te worden gewezen dat enkel de zuivelfabrieken de door de gemeenschapsregeling ingevoerde speciale steun kunnen ontvangen, hoewel hij grotendeels ten goede komt aan de veehouders onder de vorm van zeer voordelige verkoopprijzen voor ondermelk.

Tevens moet worden opgemerkt dat de omstreden bepaling van verordening nr. 2793/77 tot doel noch tot gevolg heeft de zuivelfabrieken eenzijdig te verplichten de speciale steun aan te vragen.

De zuivelfabrieken participeren immers aan het communautaire stelsel van speciale steun op basis van een vrij aangegane verbintenis en volgens het belang dat zij daarin kunnen vinden.

Het Hof merkt op dat de zuivelfabrieken deze keuzemogelijkheid kunnen gebruiken, om het voordeel van deze steun voor te behouden aan de veehouders die een controle op de naleving van hun verbintenissen aanvaarden en de zuivelfabriek waarborgen bieden om haar te beschermen tegen de financiële gevolgen van hun eventuele tekortkomingen.

Het Hof heeft voor recht verklaard:

«Bij onderzoek van de gestelde vragen is niet gebleken van feiten of omstandigheden die de geldigheid van artikel 5, lid 3, sub b, van verordening nr. 2793/77 van de Commissie van 15 december 1977 kunnen aantasten.»

BOEKEN

J.W. KOTEN, **Arts en arbeid. Over arbeidsongeschiktheid en arbeidsomgeving**, Antwerpen/Apeldoorn, 1984, Maarten Kluwer's Internationale Uitgeverij, 194 p. (nr. 9 in de reeks Menselijke Schade)

Het boek dat voor ons ligt bevat eerst een aantal beschouwingen over verzekeringsgeneeskunde, over het beoordelingsproces dat door de beoefenaars daarvan het best gevolgd wordt en over de vaardigheden die bij deze beoordeling betrokken moeten worden (p. 9-31); het bundelt verder zeventien «arbeidsgeneeskundige thema's» welke eerder in het Nederlands *Tijdschrift voor Sociale Geneeskunde* verschenen en die de ervaringen weergeven die de (Nederlandse) Gemeenschappelijke Medische Dienst verworven heeft in verband met de invloed op gehandicapten van arbeidsbelasting bij materiële omgevingsfactoren als hitte, koude, temperatuurwisselingen, lawaai, gevaarlijke werkomstandigheden, vochtigheid, vuil en stank, natheid, droogheid, het dragen van beschermende middelen, ongunstige visuele omstandigheden, ploegendienst, dampen, niet-passende ventilatie, vibratie, allergenen in de werkomgeving en werken in de buitenlucht (p. 33-186).

Is een jurist, en dan nog een Belgisch jurist, wel de aangewezen persoon om dit boek te bespreken? Zegt het boek niet zelf (op de achterflap) dat het zich richt tot (voor een deel typisch Nederlandse) beroepen: verzekeringsgeneeskundigen in spe, arbeidskundigen, arbeidsbemiddelaars, ergonomen, personeelschefs e.d.

Toch kan het o.i. nuttig door juristen gelezen en dus ook beoordeeld worden. Het boek moet immers gesitueerd worden in de reeks «Menselijke Schade» waartoe het behoort en die als ondertitel draagt «Reeks medisch Verkeersrecht en Verkeersgeneeskunde»; een van de doeleinden van die reeks is juist het onder de aandacht van juristen brengen van onderwerpen als die welke hierboven zijn aangegeven. Moet niet bij elke evaluatie van menselijke schade een dialoog tot stand komen tussen juristen, medici en arbeidskundigen? Een dialoog waarbij juristen medische gegevens en gegevens over de arbeidsmarkt ontvangen, en op hun beurt medici en arbeidskundigen informeren over de mogelijkheden tot herstel, reclassering, overplaatsing, vergoeding, ... binnen de bestaande wetgeving over arbeid, sociale zekerheid, particuliere verzekeringen, fiscale faciliteiten, allerhande voorzieningen in werk- of leef sfeer enz.

Een dergelijke uitwisseling van informatie gebeurt natuurlijk gemakkelijker/in Nederland, in de schoot van de Gemeenschappelijke Medische Dienst, dan in België waar de functie van het evalueren van de arbeidsongeschiktheid versnipperd ligt over tientallen wetgevingen.

Het gerecenseerde boek geeft blijk van een eigentijdse visie op de relatie tussen mens en arbeid, en met name op de problemen die ontstaan wanneer die relatie verstoord is (arbeidsongeschiktheid) of verstoord dreigt te worden door de arbeidsomgeving. Zo noteerden wij als zeer eigentijds de aandacht voor:

- doelstellingen als preventie (verwijdering uit het schadelijk milieu) en herstel (opheffen van loonverlies door de persoon met verminderde arbeidsgeschiktheid te richten op arbeid waarvoor nog wel voldoende vaardigheid aanwezig is), die voorrang hebben op vergoeding (het geldelijk compenseren van niet-herstelbare arbeidsongeschiktheid);

- de mens, niet als een geïsoleerd in zijn eigen huid opgesloten wezen dat zonder moeite afgescheiden kan worden van zijn environnement, maar integendeel als een wezen dat voortdurend een relatie met zijn omgeving (bv. de arbeidsomgeving) onderhoudt (zie bv. de definitie van ziekte op p. 17);

- een gelijke benadering van gelijke situaties, wat in het boek nagestreefd wordt door op uiterst gedetailleerde wijze een structureel werkmodel te ontwikkelen waarlangs het beoordelingsproces bij evaluatie van arbeidsgeschiktheid het best kan verlopen.

Dan volgen vanaf p. 33 de reeds aangegeven arbeidsgeneeskundige thema's. Bij het lezen ervan kan men bij nader toezien telkens drie stappen in de behandeling onderscheiden: een omschrijving, zo mogelijk ook kwantitatief, van de omgevingsbelasting; de invloed van deze belasting op het menselijk functioneren en de gren-

zen van de belastbaarheid voor gezonde personen; de stoornissen die als gevolg van ziekten en gebreken tot een vermindering van deze beroepsvaardigheden leiden.

Zo wordt bv. in hoofdstuk 10 over «werken in de buitenlucht» de nadelige invloed van de factor «winterweer» omschreven

— voor gezonde personen: o.m. wordt gewezen op de forse temperatuurwisselingen waaraan personen blootstaan die, zoals portiers, garagepompbedienden en parkeerwachters, vanuit een beschutte plaats veelvuldig naar buiten moeten; op het gevaar van sneeuw, ijs en rukwinden bij werk op kranen en steigers; op de invloed van droge winterkou op de huid (uitdroging), ... hetgeen, samen met nog andere aangegeven elementen, de evaluerende personen in staat moet stellen zich een oordeel te vormen over de belastbaarheid van gezonde personen;

— voor personen aangetast door een ziekte of gebrek: de weerslag van winterweer wordt aangegeven op een tiental ziekten of gebreken (astma, bronchitis, diabetes, myocardaandoeningen, vaatziekten, tensie, ...), hetgeen indicaties oplevert voor verwijdering van personen uit of verwijzing naar bepaalde arbeidsplaatsen.

De strikt medische gegevens konden wij niet controleren, maar het feit dat het boek is uitgegeven onder auspiciën van de Gemeenschappelijke Medische Dienst biedt toch wel waarborgen op dit punt.

In onze bespreking moge duidelijk zijn geworden voor wie het boek bestemd is. Wij kunnen als slotindruk meegeven dat het deze kring van geïnteresseerden grote diensten kan bewijzen.

Dries Simoens

BERICHTEN

Postuniversitaire cyclus: Haven- en Maritieme Wetenschappen te Gent

Voor de tweede maal organiseert de Faculteit van de Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit te Gent in samenwerking met de Gentse havendienst en de Dienst Interface R.U.G. van 16 januari 1985 tot 24 april 1985 een postuniversitaire cyclus onder de naam «Haven- en Maritieme Wetenschappen».

Programma:

16 januari 1985

- 14u30: Toekomstperspectieven voor de scheepvaartindustrie door J. Saverys, voorzitter van de Belgische Redersvereniging.
16u30: Typologie der havens, geo-economische aspecten door A. De Wilde, havenkapitein-commandant.

30 januari 1985

- 14u30: Toekomstige ontwikkelingen in de binnenscheepvaart, specialisatie en/of industrieel vervoer door P. Helmsmoortel, voorzitter syndicale kamer van Belgische binnenscheepvaartbevrachters.
16u30: Goederenvervoer N.M.B.S.: actueel concept en geplande aanpassingen door R. Boonen, hoofdinspecteur N.M.B.S.

13 februari 1985

- 14u30: Nieuwe technologie en havenrenovatie door prof. dr. M. Anselin, R.U.G.
16u30: Reisbevrachting versus tijdsbevrachting door A. Westerlinck, commandant-directeur Hogere Zeevaartschool Antwerpen.

27 februari 1985

- 14u30: Protection and indemnity associations and freight, defence and demurrage associations door G.J. Fletcher (Langlois & C°).
16u30: Boycott en staking op schepen in de havens door prof. dr. I. Clinck.

13 maart 1985

- 14u30: De rol van de dispatcheur/averijcommissaris in het transportwezen door H. Voet, dispatcheur.

- 16u30: Rechter ter zee specificiteit van de rechterlijke regelingen van maritieme geschillen door prof. dr. M. Storme, R.U.G.

27 maart 1985

- 14u30: Quelques considérations sur la révision 1983 des règles et usances uniformes relatives aux crédits documentaires door C. Martin, directeur B.B.L.

- 16u30: Het fiscaal statuut van de innovatievenootschappen en de vennootschappen gevestigd in de reconversiegebieden door V. Salien, eerste adviseur Ministerie van Financiën

10 april 1985

- 14u30: Veilig vervoer van gevaarlijke goederen in de haven en aan boord van zeeschepen door R. Ghys, deken Nautische Commissie.

- 16u30: Recente ontwikkelingen inzake registratie van schepen door P. Vandensteen, ere-bestuursdirecteur Ministerie van Verkeerswezen.

24 april 1985

- 15u : Slotzitting: Europese scheepvaartpolitiek — Een odyssee door B. Heldring, directoraat-generaal Transport E.E.G.

- 17u : Slotreceptie aangeboden door de Faculteit van de Rechtsgeleerdheid van de R.U.G.

De voordrachten worden gehouden in de gebouwen van de Rechtsfaculteit, Universiteitstraat 4, 9000 Gent, woensdagnamiddag van 14u30 tot 18u. De openingszitting en de slotzitting vinden echter plaats in de Aula van de R.U.G., Voldersstraat 9 te 9000 Gent.

De inschrijving gebeurt door storting van 2.500 fr. op bankrekening 440-0323771-57 van «Cyclus maritieme wetenschappen».

Het inschrijvingsgeld bedraagt 2.500 fr. waarin begrepen: syllabus van de voordrachten, koffie, de slotreceptie en een getuigschrift.

Het secretariaat wordt waargenomen door het Seminarie voor Volkenrecht, Faculteit van de Rechtsgeleerdheid, R.U.G., Korte Meer 11, 9000 Gent. De coördinatie berust bij dr. E. Somers (tel. 091/25.76.51, nr. 291-294).

Postuniversitaire cyclus Willy Delva 1984-1985 te Brussel

«Actuele problemen in verband met familierecht» is het thema van de postuniversitaire cyclus Willy Delva 1984-1985, die door de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Vrije Universiteit Brussel in samenwerking met de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Gent wordt georganiseerd.

De voordrachten bestemd voor de juristen uit Antwerpen, Brabant en Limburg, worden gegeven te Brussel van 18 januari tot 1 maart 1985.

Programma:

18 januari 1985

- 16u00: Echtscheidig door dr. W. Pintens, E.a. assistent K.U.L.
18u00: Ongehuwd samenwonen door prof. dr. A. Heyvaert, U.I.A.

25 januari 1985

- 16u00: Onderhoudsgelden door prof. dr. J. Gerlo, R.U.G.
18u00: Bevoegdheids- en procedureperikelen door prof. dr. M. Storme, R.U.G. en mr. B. Deconinck, Assistente R.U.G.

1 februari 1985

- 16u00: Huwelijkscontract en wijziging van huwelijksvermogensstelsel door prof. dr. M. Coene, U.I.A.
18u00: Huwelijksvoordelen en contractuele erfstellingen door prof. dr. G. Van Oosterwijck, V.U.B.

8 februari 1985

- 16u00: Vennootschappen en patrimoniaal familierecht door prof. dr. L. Weyts, K.U.L.
18u00: Schulden en huwelijksvermogensrecht door prof. dr. H. Casman, V.U.B.

15 februari 1985

- 16u00: Bescherming van de gezinswoning door prof. dr. G. Baeteman, V.U.B.
18u00: Handelszaak en patrimoniaal familierecht door prof. dr. F. Bouckaert, K.U.L.

22 februari 1985

16u00: Vereffening- verdeling huwelijksvermogensstelsel en nalatenschap door prof. dr. C. De Wulf, R.U.G.

18u00: Voorbehouden en beschikbaar gedeelte door prof. dr. A. Vastersavendts, V.U.B.

1maart 1985

16u00: Onbekwamen door mevr. M. Verrijcken, Vrederechter Borgerhout

17u15: Slotrede: Het gezin op de grenzen van het recht door prof. dr. R. Dillemans, K.U.L.

18u00: Receptie

De voordrachten worden gegeven in de Aula van de V.U.B., gebouw Q A, Pleinlaan 2, 1050 Brussel. Er is parking nabij de Aula onder de gebouwen B en C.

Het inschrijvingsgeld bedraagt 4.500 fr., te storten op bankrekening nr. 551-2547200-49 van het Centrum voor Burgerlijk Recht met de vermelding Postuniversitaire lessencyclus W. Delva «Familierecht». In het inschrijvingsgeld zijn begrepen de syllabus van de voordrachten, de koffie, de slotreceptie en de uitgave van de voordrachten in boekvorm.

Het secretariaat wordt waargenomen door het Centrum voor Burgerlijk Recht, Faculteit der Rechtsgeleerdheid, V.U.B., Pleinlaan 2, 1050 Brussel (tel. 02/641.25.57, mevrouw M. Vanderbiest).

De organisatie van de cyclus berust bij professor dr. G. Baeteman.

TIJDSCHRIFTEN

Journal des tribunaux du travail, 1984

nr. 286, 30 april
Geens, K., Bedrijfsvoorheffing op opzeggingsvergoedingen en onverschuldigde betaling.

Journal du droit international, 1984

nr. 1
Verhoeven, J., Traités ou contrats entre Etats? Sur les conflits de lois en droit des gens; Oppetit, B., Arbitrage et contrats d'Etat. L'arbitrage Framatome et autres c/Atomic Energy Organization of Iran; Razoumov, K.L., Les contrats sur la base de compensations entre organismes soviétiques et firmes étrangères; Goldman, B., Un retour rafraîchissant aux sources; le cours général de droit international privé de Pierre Lalive; Klein, M., La gestion des ressources naturelles d'origine agricole. Journées d'études internationales de Dijon (17-19 mars 1983); Julien-Laferrière, F., noot onder Conseil d'Etat, 27 mei 1983 (vluchtelingen, omschrijving, Verdrag van Genève van 28 juli 1951); Legier, G., noot onder Cass. fr., 8 februari 1983 (buitencontractuele aansprakelijkheid, toepasselijke wet); Jacquemont, A., noot onder Parijs, 15 maart 1983 (overdracht van vordering, endossement ten voordele van een Belgische bank, toepasselijke wet); Buhart, J., noot onder Cass. fr., 8 november 1982 (vordering tot vrijwaring, bevoegde recht-bank); Kohler, C., Jurisprudence de la République fédérale d'Allemagne en matière de droit international privé.

Jura Falconis, 1983-84

nr. 1
Van der Heyde, Van der Zwalm, A., Devoldere, D., en Wilms, W., Verbintenissenrecht en codificatie, een Belgisch recept; Quisthoudt, J., De burgerlijke aansprakelijkheid bij arbeidsongevallen: een ontleding van art. 46 van de Arbeidsongevallenwet; De Crombrugghe, A., De geboorte van een nationale regering; Lontings, D., De verhouding rechter-wetgever in het Engels grondwettelijk recht: een kennismaking; De Coster, S., Akkoorden in vereenvoudigde vorm, het dilemma tussen een sluitende regeling of politieke willekeur

nr. 2
De Groeve, Th. de beschikking bij voorraad en de verhouding van het kort geding tot het bodemgeschil. Over de interpretatie van artt. 584 en 1039 Ger. W.; Corswarem, J. en Wilmots, H., Aan-

sprakelijkheid van de bankier bij leveranciersdiscontokrediet. Bespreking van de recente evolutie; Everaert, J., Rechtspraak van het Europees Hof van de Rechten van de Mens in verband met lijfstraffen: de arresten Tyrer en Campbell & Cosans; Huynen, P., De aansprakelijkheid van de bestuurder bij een mislukt noodmanoeuvr.

Naamloze vennootschap, 1984

nr. 2, maart-april
Hartof, F., Een jaar economische zaken; Uniken Venema, C.A.E., Raden, commissarissen en andere toezichtsstructuren in het Nederlandse recht (beschouwingen naar aanleiding van de introductie van een Raad van Toezicht); Keyer, S.E.J., De toekomst van het centraal akkoord; Kertzman, E.N., Recente ontwikkelingen in de belastingheffing van gehuwden en ongehuwden; Huijben, S.J.H., De herstructurering van het stelsel van sociale zekerheid een stap naderbij? Nouwen, P.A., Pensioenen in Nederland.

Netherlands international law review, 1984

nr. 1
Tammes, A.J.P., The life of the international obligation and of its subjects; Naldi, G.J., The Gibraltar dispute and some possible solutions; Jessurun D'Oliveira, H.U., Electoral rights for non-nationals; Shapira, A., Private international law and scope-delimitation of legislation in the Israeli legal system; Siehr, K., Codification of private international law in the Federal Republic of Germany; Van Eikema Hommes, H.J., Grotius' Mathematical Method.

Revue générale des assurances et des responsabilités, 1984

nr. 5, mei
Gustin, J.M., Malaise au volant; Godfroid, M., noot onder Cass., 18 februari 1983 (eis tot vergoeding, burgerlijke vordering gebaseerd op een misdrijf, verjaring, stuiting);

Revue de droit international et de droit comparé, 1984

nr. 1-2
Terki, N.E., Aperçu sur le statut de la société mixte en Algérie; Wang, D.T.C., Vers un renforcement de la légalité socialiste en République Populaire de Chine; Buch, E., Le droit de défense dans la procédure pénale en République Démocratique Allemande; Erges, R., La doctrine de l'Act of State et la jurisprudence belge; Pinto, M., Chronique de législation (Argentine); Verheyden-Jeanmart, N. en Dermagne, J.M., Chronique de législation (Belgique).

Revue de droit pénal et de criminologie, 1984

nr. 4, april
Reifen, D., Observations sur la nouvelle loi Israélienne relative aux tribunaux de la jeunesse; Lahaye, N., IXe Congrès international de criminologie;

nr. 5, mei
Elens, J.F., Les armes nucléaires; De Nauw, A., L'internement de la partie civile à la lumière de l'arrêt de la Cour de cassation du 11 janvier 1983, Thomas, D., Cinquième congrès français de droit pénal; Screvens, R., Gorlé, F., Bosly, H.D., en Quarre, Ph., Chronique semestrielle de jurisprudence.

Revue du notariat belge, 1984

nr. 2734
Demblon, J., Des incidences des ouvertures de crédit sur les dépôts-clients et leur individualisation; De Vroe, J. en Jacques, R., Les ventes de gré à gré d'immeubles après faillite et la purge des privilèges et hypothèques.

nr. 2735
Taverne, M., La multilocation, nouveau contrat sui generis, vattelle remplacer la multipropriété; Du Faux, H., Validité d'une surenchère globale après adjudication judiciaire par lots; Demblon, J., La capacité physique du testateur et le testament international; De Valkeneer, R., Cas divers.